

**T.C.
ARTVİN ÇORUH ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ESKİ TÜRK EDEBİYATI ANABİLİM DALI**

**15. YÜZYIL DİVANLARINDA TABİAT İLE İLGİLİ ALEGORİK
UNSURLAR**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Eray KINALI

**Danışman
Dr. Öğr. Üyesi Ayşe ÇELEBİOĞLU**

ARTVİN-2019

TEZ BEYANNAMESİ

Artvin Çoruh Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliğine göre hazırlamış olduğum “15. Yüzyıl Divanlarında Tabiat ile İlgili Alegorik Unsurlar” adlı tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin kâğıt ve elektronik kopyalarının Artvin Çoruh Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım.

Lisansüstü Eğitim-Öğretim yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim.

- Tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.
- Tezim sadece Artvin Çoruh Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.
- Tezimin ... yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.

09/01/2019

İmza

Eray KINALI

TEZ KABUL TUTANAĞI

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĐÜNE

Dr. Öğr. Ü. Ayşe ÇELEBİOĞLU danışmanlığında, Eray KINALI tarafından hazırlanan bu çalışma 09/01/2019 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı'nda yüksek lisans tezi/doktora tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Doç. Dr. Ahmet İÇLİ İmza:.....

Jüri Üyesi : Doç. Dr. Abdulkadir ERKAL İmza:.....

Jüri Üyesi : Dr. Öğr. Üyesi Ayşe ÇELEBİOĞLU İmza:.....

Yukarıdaki imzalar adı geçen öğretim üyelerine aittir.

09/01/2019

Dr. Öğr. Üyesi Hamit ŞAFAKCI

Enstitü Müdürü

İÇİNDEKİLER

TEZ BEYANNAMESİ.....	I
TEZ KABUL TUTANAĞI	II
İÇİNDEKİLER.....	III
TABLO LİSTESİ	VII
KISALTMALAR	XIII
ÖZET	XIV
SUMMARY	XV
ÖN SÖZ.....	XVI
GİRİŞ.....	1
BİRİNCİ BÖLÜM.....	3
1. 15. YÜZYILA GENEL BAKIŞ	3
2. 15. YÜZYIL OSMANLI EDEBİYATI	6
3. 15. YÜZYIL DİVÂN ŞAİRLERİ	8
3.1. Adlî (d.1447-ö.1512)	8
3.2. Ahmed Paşa (d.1426-ö.1496)	10
3.3. Avnî (d.1430-ö.1481)	11
3.4. Hamdullah Hamdi (d.1449-ö.1503).....	13
3.5. Necâtî Bey (d. ?-ö.1509).....	14
3.6. Şeyhî (d.1371?-ö.1429).....	15
İKİNCİ BÖLÜM	17
ALEGORİ VE ALEGORİK UNSURLAR	17
1. 15. YÜZYIL DİVANLARINDA ALEGORİK UNSURLAR	17
1.1. Ağaçlar.....	17
1.1.1. ‘Ar‘ar.....	18
1.1.2. Bid.....	19

1.1.3.	Çenâr	20
1.1.4.	Gül-bün	22
1.1.5.	Mugaylân.....	22
1.1.6.	Nahl	23
1.1.7.	Nârven.....	24
1.1.8.	Nây	25
1.1.9.	Nihâl.....	27
1.1.10.	Sanevber	29
1.1.11.	Serv	31
1.1.12.	Şimşâd.....	35
1.1.13.	Tûbâ.....	37
1.2.	Meyveler	39
1.2.1.	Bâdâm	40
1.2.2.	Bih.....	42
1.2.3.	Elma	42
1.2.4.	Engûr.....	43
1.2.5.	Eyvâ, eyvây	44
1.2.6.	Fındık	46
1.2.7.	Hurma.....	46
1.2.8.	İneb.....	47
1.2.9.	Nârenc	48
1.2.10.	Piste	49
1.2.11.	Rümmân	50
1.2.12.	Şeft-âlû	51
1.2.13.	Turunc	52
1.2.14.	Unnâb	53
1.2.15.	Üzüm.....	54
1.3.	Çiçekler.....	55
1.3.1.	Benefşe	55
1.3.2.	Erguvân, ergavân, ergevân	60
1.3.3.	Gonca	62
1.3.4.	Gül.....	69
1.3.5.	Gül-nâr	79
1.3.6.	Karanfil.....	80
1.3.7.	Lâle.....	80

1.3.8.	Nergis	86
1.3.9.	Nesrin	92
1.3.10.	Nesteren.....	94
1.3.11.	Nilüfer	94
1.3.12.	Reyhân.....	95
1.3.13.	Sad-berg	99
1.3.14.	Yâsemîn, yâsemen, semen.....	100
1.3.15.	Sünbül	103
1.3.16.	Sûsen (süsen).....	108
1.3.17.	Yâsemen	110
1.3.18.	Zanbak (zambak).....	112
1.4.	Hayvanlar.....	113
1.4.1.	Âhû.....	114
1.4.2.	Eşek.....	118
1.4.3.	Gazal	118
1.4.4.	Hamel	120
1.4.5.	Har.....	120
1.4.6.	Kelp.....	122
1.4.7.	Mâhî	123
1.4.8.	Nahçîr.....	125
1.4.9.	Rûbâh, rûbeh	126
1.4.10.	Seg.....	126
1.4.11.	Şîr	129
1.5.	Kuşlar.....	131
1.5.1.	‘Ankâ.....	132
1.5.2.	Bebga.....	133
1.5.3.	Bülbül.....	134
1.5.4.	Fahte.....	141
1.5.5.	Hamâme	142
1.5.6.	Horos	143
1.5.7.	Hüdhüd.....	143
1.5.8.	Hümâ/Hümay	144
1.5.9.	Kebk	147
1.5.10.	Kebûter	148
1.5.11.	Kumru	150

1.5.12.	Sîmurg	151
1.5.13.	Tâvûs	153
1.5.14.	Tûtî	156
1.5.15.	Zâg.....	160
1.6.	Gök Cisimleri.....	163
1.6.1.	Kamer (Bedr, Hilâl, Mâh, Ay)	164
1.6.2.	Zühre (Nâhid).....	169
1.6.3.	Şems (Mihr, Âfitâb, Hûrşîd, Güneş)	173
1.6.4.	Müşteri	180
1.6.5.	Keyvân (Zuhal)	182
1.6.6.	Hamel	184
1.6.7.	Sevr	185
1.6.8.	Cevzâ.....	186
1.6.9.	Akrep.....	187
1.6.10.	Kavs.....	189
1.6.11.	Delv	190
1.6.12.	Hût.....	190
1.6.13.	Felek.....	191
SONUÇ.....		195
KAYNAKÇA		196
ÖZGEÇMİŞ.....		199

TABLO LİSTESİ

<u>AĞAÇ</u>	ADLÎ	AHMED PAŞA	AVNÎ	HAMDULLAH HAMDÎ	NECATÎ BEY	ŞEYHÎ
AR'AR	-	1	-	1	9	1
BÎD	-	1	-	-	-	-
ÇENÂR	1	9	-	2	8	6
GÜL-BÜN	-	1	-	-	-	-
MUGAYLÂN	-	3	-	-	1	-
NAHL	-	2	1	-	-	-
NÂRVEN	1	-	-	3	1	1
NÂY	2	5	2	1	3	-
NİHÂL	3	13	1	1	16	1
SANAVBER	1	1	1	3	14	1
SERV	29	149	20	24	225	45
ŞİMŞÂD	3	5	2	-	26	1
TÛBÂ	1	10	-	1	14	6

<u>MEYVE</u>	ADLÎ	AHMED PAŞA	AVNÎ	HAMDULLAH HAMDÎ	NECATÎ BEY	ŞEYHÎ
BÂDÂM	1	3	-	-	4	1
BİH	-	2	-	1	-	-
ELMA	-	-	-	-	2	-
ENGÛR	-	2	-	2	-	-
EYVÂ	7	-	7	1	3	-
FINDIK	-	2	-	-	-	-
HURMA	-	5	-	-	1	-
İNEB	-	4	-	1	-	2
NARENC	-	2	-	-	-	-
PİSTE	-	5	-	-	10	1
RÜMMÂN	-	-	-	-	2	-
ŞEFTÂLÛ	-	5	-	-	2	1
TURUNC	-	3	-	-	2	-
UNNAB	1	8	-	2	4	1
ÛZÛM	-	-	-	-	4	-

<u>CİCEK</u>	ADLÎ	AHMED PAŞA	AVNÎ	HAMDULLAH HAMDÎ	NECATÎ BEY	ŞEYHÎ
BENEFŞE	5	73	-	3	4	13
ERGAVÂN	-	4	-	-	8	8
GONCA	8	57	8	8	93	24
GÜL	116	532	58	72	480	194
GÜL-NÂR	1	1	-	-	2	-
KARANFİL	-	-	-	-	2	-
LÂLE	11	72	5	9	45	37
NERGİS	9	46	3	5	35	23
NESRİN	-	12	-	-	1	7
NESTEREN	-	1	1	-	-	-
NİLÜFER	-	3	-	-	-	-
REYHAN	7	33	-	4	17	17
SAD-BERG	-	1	-	-	1	-
SEMEN	2	16	-	3	29	16
SÜNBÜL	16	50	3	10	30	18
SÛSEN	1	11	-	4	3	4
YÂSEMEN	3	6	1	-	1	-
ZANBAK	-	-	-	-	1	-

<u>HAYVAN</u>	ADLÎ	AHMED PAŞA	AVNÎ	HAMDULLAH HAMDÎ	NECATÎ BEY	ŞEYHÎ
ÂHÛ	5	23	-	6	21	4
EŞEK	-	-	-	-	1	-
GAZÂL	1	-	-	1	4	3
HAMEL	-	1	-	-	-	1
HAR	1	-	-	4	3	-
KELB	3	-	-	3	2	-
MERKEB	-	1	-	-	-	1
MÂHÎ	-	2	-	2	3	-
NAHÇÎR	-	4	-	-	1	-
RÛBÂH	1	1	-	-	-	-
SEG	5	7	1	4	14	-
ŞÎR	1	11	-	3	4	3

<u>KUŞ</u>	ADLÎ	AHMED PAŞA	AVNÎ	HAMDULLAH HAMDÎ	NECATÎ BEY	ŞEYHÎ
‘ANKÂ	-	1	-	2	1	2
BEBGÂ	-	1	-	-	-	-
BÜLBÜL	29	96	16	24	79	40
FÂHTE	-	-	-	-	-	1
HAMÂME	-	-	-	2	1	-
HOROS	-	1	-	-	-	-
HÜDHÜD	-	-	-	1	-	1
HÜMÂ	-	13	1	8	8	3
KARGA	-	-	-	-	-	1
KEBK	-	4	-	-	1	-
KEBÛTER	-	5	-	1	4	1
KUMRU	1	4	-	-	2	2
SÎMURG	-	1	-	2	-	3
TÂVÛS	1	11	-	3	5	6
TÛTÎ	8	43	1	6	7	4
ZÂG	3	6	1	1	3	2

<u>GÖK</u> <u>CİSİMLERİ</u>	ADLÎ	AHMED PAŞA	AVNÎ	HAMDULLAH HAMDÎ	NECATÎ BEY	ŞEYHÎ
ÂFİTÂB	7	33	2	5	40	7
AKREB	1	4	-	-	1	1
AY	3	28	1	3	18	16
CEVZÂ	-	1	-	-	-	-
DELV	-	2	-	-	-	-
FELEK	20	75	5	18	47	39
GÜNEŞ	7	103	3	4	67	17
HAMEL	1	1	-	-	-	3
HÛRŞİD	7	18	-	1	26	2
HÛT	-	1	-	-	-	-
KAMER	10	38	1	7	27	16
KAVS	-	5	-	-	-	2
KEYVÂN	-	1	-	1	-	4
MAH	19	103	6	7	86	15
MEH	21	43	8	4	57	10
MİHR	22	103	6	12	43	12
MÜŞTERÎ	1	5	-	1	8	1
NÂHİD	-	1	-	-	-	-
SEVR	-	2	-	-	-	1
ŞEMS	7	13	3	-	6	8
ZUHAL	-	1	-	-	-	3
ZÜHRE	-	12	1	2	6	5

KISALTMALAR

- C : Cilt
d : Doğum
DİA : Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
G : Gazel
Haz : Hazırlayan
K : Kaside
Kt : Kıt'a
Mat : Matla
MEB : Milli Eğitim Bakanlığı
Mh : Muhammes
Mr : Murabba
Mus : Musammat
Müf : Müfredât
nr : Numara
ö : Ölüm
s : Sayfa
T : Tarih
TDV : Türkiye Diyanet Vakfı

ÖZET

15. YÜZYIL DİVANLARINDA TABİAT İLE İLGİLİ ALEGORİK UNSURLAR

Bu çalışmamızda alegorik sözcüklerin 15. yüzyıl divan şairlerinden Adlî, Ahmed Paşa, Avnî, Hamdullah Hamdi, Necâtî Bey ve Şeyhî divanlarında kullanılışı incelenmiştir. Böyle bir konu seçmemizdeki amaç; Osmanlı Devleti'nin kültür ve edebiyat bakımından gelişme gösterdiği bir devir olan 15. yüzyılda divan edebiyatında şairlerin ortak kullandıkları kimi sözcüklere hayal gücünün etkisiyle nasıl farklı anlamlar yüklediklerini ve ne denli zengin bir hayal gücüne sahip olduklarını gözler önüne sermektir. Çalışmamız; ön söz, giriş ve iki bölümden oluşmaktadır. Ön sözde çalışmanın konusu, takip edilecek yöntem ve teknikler gibi hususlara değinilmiştir. Çalışmamızın birinci bölümü olan “Giriş” kısmında 15. yüzyılın genel özellikleri, divan edebiyatı ve incelenen divanların şairleri hakkında bilgi verilmiş, böylelikle divan edebiyatının gelişme ortamı ve yüzyılın sosyal şartlarının zihnimize canlanması amaçlanmıştır. Ayrıca kendileri de birer divan sahibi olan padişahların ilme, âlime, edebiyata özellikle şaire ve şiire verdikleri önem gözler önüne serilmeye çalışılmıştır. Çalışmamızın ikinci bölümünde ise incelediğimiz divanlarda geçen alegorik sözcükleri önce genel sınıflandırma ile daha sonra ise alt başlıklarla örneklendirdik. Bu incelemede hem divanlarda geçen bu ortak kavramları bir araya topladık hem de bu kavramları hangi şair hangi anlamda kullanmış açıklamaya çalıştık.

Anahtar Sözcükler: Divan Edebiyatı, alegorik, 15. Yüzyıl, Osmanlı Devleti, Klasik Edebiyat.

SUMMARY

In this study, the use of allegorical words by divan poets such as Adlî, Ahmed Paşa, Avnî, Hamdullah Hamdi, Necâtî Bey and Şeyhî in 15th century was investigated. The purpose of this research is to show how they assigned different meaning to the common words with the influence of imagination in the 15th century which is a period of development of the Ottoman Empire in terms of culture and literature and how rich imagination they had. The study consists of preface, introduction and two parts. The topic of the study, the methods and techniques are mentioned in the preface. Information about the general features of the 15th century, divan literature and divan poets are given in the first phase of the study, "Introduction". In this way, it is aimed to visualize the development environment of divan literature and the social conditions of the century in our minds. Moreover, it is stated that The Sultans who were divan poets attached importance to scholarship, scholar, literature, especially poets and poems. In the second phase of the study, we firstly illustrated the allegorical words which we analyzed in the divan poetries with global rating and afterwards with subtitles. In this analysis, we both gathered common concepts in divan poetries and tried to explain which poets used these concepts.

Keywords: Divan Literature, allegorical, 15th century, Ottoman Empire, Classical Literature.

ÖN SÖZ

Divan edebiyatı, hayal dünyası oldukça zengin şairleri tek çatı altında toplayan bir edebi muhit olmuştur. Şairler, her ne kadar modern dönemde yüzyıllar boyunca kendilerini tekrar etmekle suçlansalar da Batıda imge ya da sembolizm diye adlandırılan kavramlar Doğuda aslında zaten hep var olmuştu. Aradaki tek fark bu kavramları şairlerin hepsinin ortak kullanmasıydı. Bu ortak kullanımlar her şairin dizesinde ise ayrı bir değer kazanmıştı.

“15. Yüzyıl Divanlarında Tabiat İle İlgili Alegorik Unsurlar” adıyla hazırlanmış olduğumuz bu yüksek lisans tezi, ön söz, giriş ve iki bölümden oluşmaktadır. Ön söz kısmında çalışmamızın konusu, çalışma esnasında kullanılan yöntem ve teknikler gibi hususlara değinilmiştir. Çalışmamızın giriş bölümünde ise 15. yüzyıl hakkında bilgiler verilmiştir. 15. yüzyılda Osmanlı Devleti’nin içinde bulunduğu siyasi durumu, edebî durumu ve 15. yüzyılda klasik edebiyatımızın temsilcileri ele alınmış, genel hatlarıyla bu konular hakkında bilgiler verilmiştir.

Çalışmamızın ikinci bölümünde alegorik unsurları oluşturan kavramlar ağaç, meyve, çiçek, hayvan, kuş, gök cisimleri başlıkları altında sınıflandırılmıştır. Bu başlıklar ise divanlarda kullanılan alegorik sözcüklerin alt başlıklarına ayrılmış ve her sözcük, taranan divanlarda bulunan beyitlerle örneklendirilmiştir. Bu örnek beyitlerde şairlerin hangi sözcüğü hangi anlamda kullandıkları açıklanmaya çalışılmış ve özellikle farklı kullanımlar belirlenmiştir.

Çalışmamızı hazırlama sürecinde başta, bana rehberlik eden, ulaşamadığım kaynakları temin etmemde benden yardımlarını ve desteğini hiçbir zaman esirgemeyen ve beni sabırla dinleyen, kıymetli vaktini aldığım değerli hocam Dr. Öğr. Üyesi Ayşe ÇELEBİOĞLU’na; hiçbir şekilde manevi desteğini esirgemeyen, beni bu süreçte sabırla dinleyen eşim Emrullah KINALI’ya ve her zaman yanımda olan aileme; tezimin düzenlenmesinde yardımları dokunan M. Fatih ŞEKER’e teşekkürlerimi sunarım.

GİRİŞ

Osmanlı Devleti için on beşinci yüzyıl dönüm noktası olmuştur. Tabii bunda o yüzyılın hükümdarlarının payı büyüktür. Bu hükümdarlar iyi birer asker ve idareci olmalarının dışında aynı zamanda sanata ve ilme değer veren şahsiyetlerdi. Dolayısıyla da bu yüzyıl Osmanlı Devletinin ekonomik, askerî, siyasî alanda oldukça ilerlerken paralelinde bilim ve sanat alanında da ilerlediği yüzyıl olmuştur. Bu ilerlemede dönemin aynı zamanda adından söz ettiren şairleri de olan dört hükümdarının katkısı oldukça fazladır.

Osmanlı sultanları Sultan II. Murat Han zamanından itibaren şiirle, sanatla meşgul olmuşlar ve hemen hepsi birer şairdir. Sultanlar şair ve ilim adamlarını, sanatkârları koruyup kollamışlar ve onlara iltifatlarda bulunmuşlardır. Bu kişileri düzenledikleri meclislerde başköşeye oturtmuşlardır. Hatta şairleri devletin çeşitli kademelerinde görevlendirmişler ve onları iâşe etmişlerdir.

On beşinci yüzyıl sadece Osmanlı topraklarında değil diğer Türk coğrafyalarında da kültür ve sanat hayatının oldukça gelişme gösterdiği bir dönem olmuştur. Aynı zamanda bir âlim olan Uluğ Bey Semerkant, Buhara, Kaşgar gibi şehirleri ilim merkezi haline getirmiştir. Dönemin bir diğer önemli devlet adamı Hüseyin-i Baykara da şairdir. Ali Şîr Nevâ'î'nin (Nevâ'i) yetişmesine destek vermiştir. On beşinci yüzyılda Anadolu coğrafyasında Osmanlı Devletinin dışında Karamanoğulları ve Candaroğulları beylikleri de edebiyat ve sanatın gelişimine katkıda bulunmuşlardır. Karamanoğulları beyliği Karamanoğlu Mehmed Beyin etkisi ile kuruluşundan beri Türk diline önem vermiştir. Türkçenin gelişimi için Türkçe eserler bu dönemde yazılmaya başlanır. İlme önem veren Candaroğulları beyliği de Anadolu'nun gelişmesine katkıda bulunmuştur. Konya'da medreseler kurulmuştur. Bu medreselerde Ahmed Fakîh gibi önemli şairler yetişmiştir.

Osmanlı Devletinin o dönemin hem ekonomik hem de bilim ve sanat anlamında en güçlü devleti olması bilim ve sanat insanların o çevrede toplanmasını ve devletin cazibe merkezi haline gelmesini sağlar. Türk edebiyatının en önemli eserlerinden biri olan Mevlid'i Süleyman Çelebi on beşinci yüzyılda yazmıştır. Yine Ahmedî, Şeyhî gibi önemli şairler bu yüzyılda yetişmiştir. Fâtih Sultan Mehmet dönemi Osmanlı Devletinin gelişmeye başladığı dönem olmuştur. Sultan; İstanbul'u fethetmiş, Karamanoğullarını vergiye bağlamış, siyasî ve dinî birlik oluşturmuş ve ülkenin batıya doğru gelişmesini sağlamıştır.

Böyle bir ortamda oluşan ve gelişen bir edebiyat olan divan edebiyatı bugüne kadar pek çok haksız eleştiriye maruz kalmıştır. Bu çalışmanın amacı 15. yüzyılda eser veren şairlerimizin, kendilerinden önceki şairlerin kullandığı ve kendilerinden sonrakilerin de kullanacağı mazmunları nasıl işlediklerini ortaya koymaktır. Böylece de her bir şairin ne kadar zengin bir hayal dünyasına sahip olduğunu gözler önüne sermektir.

Modern edebiyatta ortaya çıkan ve şekillenen kavramların edebiyatımızdaki karşılıkları dikkate değer bir çalışma alanıdır. Bu kavramlardan olan alegori; Türk edebiyatında, Klasik edebiyatın ortaya çıkışı ile gerek mecaz, gerek istiare gerekse teşbih gibi edebî sanatlarla varlığını gösterir aslında. Alegori en kaba tanımı ile sembollerle göstermekse bunun en güzel örneğini divan edebiyatında görebiliriz. Tez incelendiğinde beyitlerde geçen tabiat ile ilgili alegorik sözcüklerin şairlerin kaleminde nasıl birer mücevhere dönüştüğü açıkça görülür.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. 15. YÜZYILA GENEL BAKIŞ

Osmanlı Devleti için XV. yüzyılın en önemli olayı Ankara Savaşı yenilgisiydi. Bâyezîd döneminde teşkilatlanma girişiminde bulunulmuş ancak başarılı olunamamıştır. Buna rağmen Osmanlı Devleti oldukça geniş bir coğrafyada uluslararası siyasetin dengesinde etkili olmuştur.

Aynı yüzyılda büyük bir imparatorluk kuran Timur, bir uç beyliği olarak gördüğü Osmanlı'nın kendisine tâbi olmasını istemekteydi. Türk-Moğol kağanlık geleneğini canlandırmak ve Sünnî İslam âleminin koruyucusu olmak isteyen Timur'a Bâyezîd meydan okumuş ancak savaşta mağlup olmuştur. Bu mağlubiyet sonrası Anadolu beylikleri ve Osmanlı Timur'a tâbi olmuş ve Anadolu birliği parçalanmıştır. Osmanlı Devleti'nin sınırları gerilemiştir. Devlet teşkilatı sekteye uğramıştır.

Timur bir süre daha Anadolu'da kalmaya devam etti. Bâyezîd'in oğulları Edirne, Bursa ve Amasya'ya çekilerek kurtuldular. Edirne'ye giden Süleyman Çelebi devlet hazinesini ve arşivlerini de beraberinde götürdüğü için devletin merkezi de Edirne oldu ancak bu durum kardeşler arasında anlaşmazlığa neden oldu. Böylece Osmanlı'da bir iktidar mücadelesi başladı. Timur'un da kardeşler arasına nifak sokmasıyla mücadele daha da şiddetlendi. Bu kardeşler arası mücadele ise Osmanlı tarihinde "Fetret Devri" olarak adlandırıldı (1402-1413). Mehmet Çelebi'nin taht mücadelesini kazanmasıyla Fetret Devri de sona erdi.

Mehmet Çelebi, Ankara Savaşı yenilgisi ile bozulan devlet teşkilatını yenilemiş, kaybedilen toprakları geri almış ve siyasi otoriteyi güçlendirmek için çaba harcamıştır. Pek çok yeri geri alır ve sayısız isyanı bastırır. Öldüğünde devlet merkezî idare altında toplanmıştır.

Mehmet Çelebi'nin ölümünün etkileri yaklaşık üç yıl sürdü. Bizanslıların Çelebi Mustafa'yı serbest bırakmasıyla Rumeli halkı onu sultan olarak tanıdı. Yeniçeriler ve ulemâ ise Çelebi Mehmed'in on yedi yaşındaki oğlu Murad'ı destekliyorlardı. Şehzade, 1422'de amcasını yenilgiye uğrattı. Amcasını kendisine karşı destekleyen Bizans'ı kuşattı. Bu sırada Bizans İmparatoru, Murad'ın küçük kardeşi Mustafa'yı isyana kışkırtınca şehzade Bursa'yı kuşattı. Sultan da zorunlu olarak Bizans kuşatmasını kaldırıp kardeşinin

üzerine yürüdü ve onu yendi. Anadolu beyliklerine boyun eğdirdi. Devletin iç sorunları halledilmiş oldu. Böylece artık gözünü Balkanlardaki Türk topraklarına çevirebilirdi.

Sultan Murad'ı en çok Macarlarla ilişkilerin bozulması ve Karamanoğulları'nın düşmanca faaliyetleri meşgul etmiştir. Haçlıların, art arda aldıkları galibiyetler cesaretlerini arttırmış, Rumeli'de devleti tehlikeye düşürecek gerilemeler olmuştur. Macarlarla imzalanan Segedin Anlaşması sonrası (12 Haziran 1444) sultan saltanattan çekilmiştir. Daha sonra sultanın tahttan çekilmesini bir fırsat bilen Macarlar, Papa'nın teşvikiyle anlaşmayı bozmuş ve Papa'nın önderliğinde Eflak, Polonya, Bohemya, Hırvat, Venedik ile yeni bir ittifak kurmuştur. Varna Savaşı sayesinde Avrupa'daki Türk hâkimiyeti güçlenmiş ve İstanbul'un fethi yakınlaşmıştır. Bu mağlubiyetin acısını telafi etmek isteyen Macarlar, 1448'de tekrar saldırmış ancak bu da Osmanlıya II. Kosova Savaşı'nı kazandırmaktan başka bir işe yaramamıştır.

Çelebi Mehmed ve Sultan II. Murad dönemlerinde Osmanlı Devleti, Şahrüh'un baskısı altında kalmıştır. Bu dönemler aynı zamanda Osmanlı'nın Orta Asya Türk kültürüne yöneldiği dönemler olmuştur. Türk dilini bir edebiyat ve ilim dili haline getirme çabaları göze çarpmaktadır.

Sultan II. Murad'ın çekilmesi üzerine tahta getirilen II. Mehmed'in yaşının küçük olması taht deneyiminin başarısızlıkla sonuçlanmasına neden oldu (1444-1446). Bunun üzerine şehzade, kendini geliştirmek ve tecrübe kazanmak amacıyla Manisa'ya gitti. Şehzade'nin Manisa yılları hem kendisi hem de Osmanlı Devleti için oldukça faydalı olmuştur. Şehzade bu süre içerisinde bir taraftan liyakatli hocalar elinde bilgisini genişleterek matematik ve felsefe okudu. Çok iyi derecede Farsça ve Arapça öğrendi. Yunanca, Latince ve Sırpçayı ilerleten şehzade; askerlik, coğrafya, tarih konusunda da kendisini oldukça geliştirdi. Diğer taraftan dünya cihangirlerinin hayatlarını dikkatle inceleyerek her birinin doğru ve yanlış taraflarına dikkat çekip kendisine buna göre bir strateji belirlemiştir. Onun yetişmesinde ve terbiyesinde Hoca Akşemseddin'in rolü oldukça fazladır. Kendini yeterince geliştirip 1451'de tekrar tahta çıktığında İstanbul'u fethetmek öncelikli amacıydı.

Bizanslılar, Osmanlıyı bazen Haçlılarla bazen de tahta hak iddia eden şehzadelerle tehdit ediyorlardı. Sultan, Karamanoğulları ile savaşırken Bizans, Şehzade Orhan'ı serbest bırakma tehdidiyle Osmanlıdan bazı imtiyazlar elde etti. İmparatorun huzurunda 12 Aralık

1452'de Ayasofya'da yapılan birleşme töreni aslında Osmanlı Devletine karşı yapılan bir tehdit ve birlik gösterisiydi. Veziriazam Çandarlı Halil, Hristiyan âleminin birleşmesinden kaygı duyduğu için uzlaşılmasını isterken Zağanos Paşa, bu birleşmenin mümkün olamayacağını, eğer onlar İstanbul'u kuşatırlarsa İtalya'dan yardım gelmeden şehri alabileceklerini savunmaktaydı. Bizans imparatoru şehri teslim etmesi konusundaki bütün teklifleri reddedince Fatih orduya 29 Mayıs günü saldırı emri verdi ve Zağanos Paşa'yı saldırıyı yürütmekle görevlendirdi. Taarruz başarılı olunca da Çandarlı Halil ihanet suçlamasıyla idam edildi ve veziriazamlığa Zağanos Paşa getirildi.

İstanbul'un fethi, sultanı oldukça güçlü bir konuma getirdi. Bu gücü koruyabilmek adına Trabzon-Rum Pontus Devleti'ni, Bizans tahtı üzerinde hak iddia edebileceği için, ortadan kaldırdı. Karaman Beyliğini kendi hâkimiyetine aldı. Onun otuz bir yıllık hükümdarlığı süresince Osmanlı Devleti oldukça güç kazandı. Onun kurduduğu Semâniye Medreseleri sayesinde İstanbul müspet ve dinî ilimlerde İslâm ülkeleri arasında birinci konuma yükseldi.

Sultanın ölümünden sonra tahta çıkan Bâyezîd'e, kardeşi Cem'in taht iddiasında bulunması ve Rodos şövalyelerinin elinde tehdit aracı olarak kullanılması, Batı'ya karşı temkinli bir siyaset uygulanmasına neden oldu. Macaristan ve Venedik ile ilişkiler ondan önce olduğu gibi düşmanca devam etti. Deniz seferleri pek çok sahil kale ve limanın elde edilmesi ile sonuçlandı. Memluklere karşı savaş açıldı ancak zafer kazanılamadı. Asıl büyük tehlike ise doğuda kurulan Şîi-Safevî Devleti ve devletin hükümdarı Şah İsmail idi. Şah, Anadolu'daki emellerini gerçekleştirmek için gerekli ortamı bulmuş şehzadelerin taht kavgası, devlet erkânının gevşekliği onun cüretini daha da arttırmıştır. Bu dönemde Anadolu'da çıkan Şankulu Baba Tekeli isyanı güçlükle bastırılmıştır.

Sultanın dönemi şehirleşme ve ekonomik gelişme dönemi olmuş, devlet istikrar ve güvenlik içerisinde gelişmeye devam etmiştir. İstanbul, Bursa ve Edirne'de açılan medreseler sayesinde ilim konusunda ilerlemeler kaydedilmiştir. O, babası gibi bir Fatih değildir ama onun fetihlerini pekiştirmiştir.¹

¹ Ahmet Atillâ Şentürk, Ahmet Kartal, *Üniversitelere Göre Eski Türk Edebiyatı Tarihi*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2009.

2. 15. YÜZYIL OSMANLI EDEBİYATI

Osmanlı Devleti 15. yüzyılda sadece ülke sınırlarını genişletmekle kalmamış kültür ve medeniyet alanında da oldukça gelişme kaydetmiştir. Türk dili ve kültürü devletin gelişmesine paralel olarak sarayın, ordunun ve devlet erkânının da dili olmuştur.

Yüzyılın başında devlet içerisinde yaşanan karışıklıklar, edebî ve kültürel faaliyetlerin yavaşlamasına neden olmadı. Orhan Gazi zamanında kurulan ilk medreseyle birlikte Bâyezîd dönemine kadar Osmanlı sarayı edebî merkez haline gelmiştir. Anadolu'da gelişen edebî canlılık Çelebi Mehmed döneminde de devam etti. O, pek çok şairi himaye etti ve te'lif tercüme bazı eserlerin yazılmasına da vesile oldu.

İlim ve fikir hareketlerine önem vermekteydi. Merzifon'da ve Bursa'da birer medrese kurdu. Bursa'da kurulan Yeşil Medrese, Molla Hüsrev ve Molla Hayâlî ders verdiği dönemin en yüksek dereceli medresesi idi. Bursa bu ilmi çalışmalar neticesinde bilim merkezi olarak İznik'in yerini almaya başladı.

Yüzyılın kültürel gelişme anlamında en önemli ismi Sultan II. Murad olmuştur. O kültür hareketlerini başlatan, Türkçenin devlet dili olmasına zemin hazırlayan bir sultandır. Devletin hem siyasi hem de kültürel anlamda gelişmesini sağlamıştır. Kendisinin de şiirle uğraşmasının bunda payı büyüktür.

Bu dönemde bilginler Mısır, İran ve Kahire'de ilim tahsil ettikten sonra Anadolu'ya gelirler. Yüksek derecede ilim tahsil etmek isteyenler ise Kahire'ye giderler. Bu dönemde yazılan eserlerin hepsi Arapça olarak kaleme alınmıştır.

Sultan yaptığı iyiliklerden dolayı halk arasında "Ebu'l-hayr" adıyla anılmıştır. Sarayda zaman zaman şair ve âlimlerin bir arada olduğu toplantılar düzenlemiş onlara ihsanlarda bulunmuştur. Yüzyılın önemli şairlerinden biri olan Germiyanlı Şeyhî de bu ihsana mazhar olan ve toplantılara katılan şairlerden biridir.

Türkçe kullanımı konusunda hassas olan sultan, Arapça ve Farsçadan Türkçeye pek çok eser tercüme ettirmiş ve yazarları bu tercümelerde açık, anlaşılır bir dil kullanmaları konusunda uyarmıştır.

Bu dönemde yazılan ilmî, edebî ve tasavvufî pek çok eser; sözlük ve ansiklopediler, onun devrinin ilim ve kültür seviyesinin ne kadar yüksek olduğunu göstermektedir.

Fatih Sultan Mehmed döneminde ise yapılan faaliyetlerle devletin gelişmesi edebiyatta da gerekli yankıyı uyandırdı. Özellikle İstanbul'un fethi ile daha da gelişen saray edebiyatı şairler ve âlimlerin İstanbul'da toplanmasına neden oldu.

Onun amacı İstanbul'u her yönden güçlü bir şehir haline getirerek İslâm dünyasının merkezi yapmaktı. Bu amaçla ülkesine gelen yetenekli kişileri ödüllendirerek ve onlara iltifatlarda bulunarak İstanbul'un kültürel açıdan en yoğun dönemini yaşamasını sağlamıştır. Tabii bunda II. Bâyezîd'in oğlu Korkud ve Ahmed ile Fatih'in oğlu Cem'in de payı büyüktür.

Adnî mahlasıyla şiirler yazan Mahmûd Paşa'nın çevresine yetenekli şairleri toplanmış ve onlara ihsanlarda bulunmuştur. Bu şairler arasında devlet kademesinde yükselmiş kişiler de vardır. Fatih'in sadrazamlarından olan, "Nişânî" mahlasıyla şiirler yazan Karamanî Mehmed Paşa, Şükrullah, Enverî, Tursun Bey gibi isimler Mahmud Paşa'nın himaye ettiği şahsiyetlerdir.

II. Bâyezîd'in, şehzadelik yaptığı Amasya da şairlerin toplandığı muhitlerden biri idi. Kendisi de bir şair olan şehzade çevresindeki şiirle uğraşan resmi görevlileri himaye etmiştir. Kadın divan şairlerimizden Amasyalı Mihrî Hatun da şehzadenin muhitinde adını duyurmuştur.

Bir diğer şehzade olan Cem Sultan da Konya'da edebî bir muhit oluşturmuştur. Sultan Konya'ya giderken maiyeti ile birlikte gitmiştir. O, Karaman sancağını, hem bayındır bir hale getirmiş hem de düzenlediği kültürel etkinliklerle sancağı eski canlılığına kavuşturmuştur. Yedi yıllık şehzadeligi süresince şairleri koruyup kollamıştır. Hatta La'lî, Haydar Çelebi, Sehâyî, Sa'dî, Kandî, Tûrâbî ve Şâhidî "Cem şairleri" olarak anılmışlardır. Bu şairler sultanı esaret günlerinde de yalnız bırakmamışlardır (Tûrâbî ve Şâhidî hariç).

Fâtih döneminin en önemli edebî muhiti de kendisi de şair olan sultanın etrafında oluşmuştur. Sultan edebiyatla yakından ilgilenir ve sadece Türk edebiyatını değil İran edebiyatını da iyi bilirdi. O aynı zamanda Osmanlıda ilk defa mahlas kullanan sultandır. Bazı kaynakların divan bazılarınınsa divançe olarak kabul ettiği bir esere de sahiptir. Etrafında himaye ettiği 185 şairin bulunduğu söylenmektedir. Ayrıca 30 şaire de ulûfe verir.

O sadece kendi etrafındakilere değil şiir konusunda gücünü ispat etmiş bütün şairlere din, mezhep farkı gözetmeksizin ihsanlarda bulunmuştur.

II. Bâyezîd devrinin başlarında Türkçe kültür dili olarak gelişimini tamamlamış, Anadolu ve Rumeli’de sayısız şair yetiştirmiştir. İstanbul ise ilim ve kültür merkezi olmuştur.

O, babasının oluşturduğu bu ortamı devam ettirememiştir. Tamamen yok olmadıysa da ilmi faaliyetler bir hayli azalmıştır.

İstanbul’a gelen Yahudilerin beraberinde matbaayı da getirmesi onun döneminde İstanbul ve Selanik’te (Avrupa’nın pek çok yerinde yokken) matbaa bulunmasını sağlamıştır. Bu da sultanın döneminde on dokuz kitap basılmasına vesile olmuştur.

Kendisi de şair olduğundan pek çok şair onun sayesinde refah içinde yaşamıştır. Şairlere ulûfe ve salyânelerle ödüllendirmesi pek çok kaside, kitap ve risale yazılmasını sağlamıştır. Kendisi hakkında yazılanlara iltifat göstermiş hatta bunlar hakkındaki görüşlerini de ifade etmiştir. Özel kütüphanesinde topladığı kitaplar kendisinden sonra satılmış ve pek çoğu Avrupa kütüphanelerine gitmiştir.²

3. 15. YÜZYIL DİVÂN ŞAİRLERİ

3.1. Adlî (d.1447-ö.1512)

Adlî, Türk tarihinde sayıları 30’u aşan hükümdar şairlerden biri olan Sultan İkinci Bâyezîd’in şiirlerinde kullandığı mahlaştır. Fatih Sultan Mehmed’in oğludur. Hem bilime önem vermiş hem de ok atma konusunda oldukça ustadır. Onun çektiği yayı kimse çekemezdi. Şiir konusunda da oldukça maharetlidir. Monla İdris-i Bitlisi’ye Tevarih-i Al-i Osman’ı yazdırtmıştır. Sultan Cem ile taht kavgasına girişmiştir. Karşılıklı beyitler yazıp gönderirler.³

Adlî, onun şiirlerinde kullandığı mahlaştır. 1447’de bugün Dimetoka’da doğmuştur. Amasya’da yaklaşık yirmi yedi yıl valilik yapmıştır. Daha sonra ise tahta geçmiş ve hükümdarlığı otuz bir yıl sürmüştür. Amasya valiliği süresince etrafında önemli bir edebî çevre oluşturmuş ve Amasya’nın kültürel gelişimi için önemli katkılarda bulunmuştur.

² Ahmet Atilla Şentürk-Ahmet Kartal, *Eski Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul 2016.

³ Prof. Dr. Halûk İpekten-Prof. Dr. Günay Kut-Prof. Dr. Mustafa İsen-Prof. Dr. Hüseyin Ayan- Prof. Dr. Turgut Karabey, *Sehi Beg/Heşt Bihişt*, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, Ankara 2017, s. 16-17.

Fâtih'in oğlu, Yavuz'un babası sıfatıyla tanınan bu padişah aynı zamanda bir şairdir. Hayır işleriyle, sanat ve tasavvuf sohbetleriyle fazlaca ilgilenmesi onun "Bâyezîd-i Velî" ve "Bâyezîd-i Sâni" olarak anılmasını sağlar.⁴

O, sayısız mimarî şaheserlerin yapılmasına vesile olmuş, bilgin ve şairleri korumuştur. Şairliğinin yanı sıra aynı zamanda hattattır. Şiirlerinde Adlî mahlâsını kullandığı bilinmektedir.⁵

Şairlerin geçimine yaptığı katkı yanında gazel sahasında da oldukça başarılıdır. Gazel söylemede kendinden önceki padişahlardan üstündür. Anadolu'daki şairlerin çoğu onun teşvikiyle, takdiriyle, caize ve ihsanlarıyla yetişmiştir.⁶

Âlimlere, hüner sahibi şairlere karşı oldukça ilgili olan sultan, döneminin fazilet ve belagat sahiplerine caize vermiş ve onlara iltifatlarda bulunmuştur.⁷

Sultan, saltanatla meşgul olmaktan yorulunca ve ülke sorunlarından usanınca kendini şiire verirdi.⁸

"Divanının Türkiye'deki kütüphanelerde 3 nüshası tespit edilmiştir. Bunlardan ikisi İstanbul'da Millet Yazma Eser Kütüphanesi'nde, biri de İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı'ndadır. Millet Yazma Eser Kütüphanesi'ndeki nüshalardan birinin istinsahı 1708 tarihinde gerçekleşmiştir. 41 varaktan oluşan ve yazısı harekeli nesih olan bu nüshada bazı varaklar eksiktir. Nüshada 123 gazel, 1 murabba ve 2 beyit ve 1 mısra bulunmaktadır. Harekesiz rik'a ile yazılan 141 varaklık diğer nüsha ise Ali Emîrî Efendi tarafından istinsah edilmiştir. Adlî Divanı, ilk 40 varaktadır. Büyük oranda 1708 tarihli nüshaya dayandığından, söz konusu eksiklikler bu nüshada da giderilememiştir. Yine harekesiz olan Büyükşehir Belediyesi nüshası ise baştan yaklaşık 5 varak eksiktir. 104 Türkçe, 2 Farsça gazel ve 1 murabba bulunan 20 varaklık bu nüsha, kenarında Cem Sultan'ın divanını barındırdığından ayrıca dikkat çekicidir."⁹

⁴ Yavuz Bayram, *Sultan İkinci Bâyezîd-i Velî (Adlî) Divânı'nın British Library Nüshasında İmlâ Husûsiyetleri*, International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 3/6 Fall 2008, s. 109-142

⁵ Ahmet Kabaklı, *Türk Edebiyatı*, Cilt II, İstanbul, 2006, s. 553

⁶ Rıdvan Canım, *Latîf- Tezkiretü 'ş-Şu'arâ ve Tabsiratü'n-Nuzamâ*, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, Ankara 2018, s. 99-101.

⁷ Aysun Sungurhan, *Kınalızâde Hasan Çelebi- Tezkiretü 'ş - ş u'arâ*, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, Ankara 2017, s. 125-128.

⁸ Filiz Kılıç, *Es-Seyyid Pîr Mehmed bin Çelebi-Meşâ'irü 'ş-Şu'arâ*, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, Ankara 2018, s. 71-73.

⁹ Bayram, *age*, s. 111.

Hakkında araştırma yapanlar onun divan sahibi padişahlardan olduğunu söylese de bazı edebi çevreler eserini divançe olarak kabul etmektedir.

3.2. Ahmed Paşa (d.1426-ö.1496)

Aslen Edirnelidir. Halk arasında sipahi müftüsü olarak tanınmıştır. Sultan Murat'ın kazaskeri Mevlânâ Veliyüddin'in oğludur. Yüksek tabakadandır. Pozitif bilimler konusunda kendini geliştirmiştir. Fazilet sahibi ve gönül ehlidir. Fatih Sultan Mehmet'in hocasıdır. Sultan onu vezirlik makamına getirmiştir.¹⁰

Sözleri dizme konusunda oldukça yetenekli, fen ve şiir mevzularına hâkim biri idi. Beyitleri nükteli ve oldukça mânidardı. Herkesin kaside konusunda hakkını teslim ettiği biri idi. Farsça beyti Osmanlı aydınları şu şekilde değiştirip okurlar: “Şiirde Ahi'nin yakıcılığı, Ahmed Paşa'nın sözleri, Kemal'in hayalleri ile Necati'nin nazikliği ön plandadır.” Mürâât-ı nazîr sanatıyla yazılmış, eşinin meydana getirilmesi imkânsız bu beyitte fazladan tek bir kelime yoktur.¹¹

Şair çeşitli yerlerde sancak beyi olarak görev yapmıştır. II. Bâyezîd zamanında görevine Bursa'da devam etti. Bursa'da öldü ve kendi yaptırdığı türbeye defnedildi.

Divanını II. Bâyezîd'in emri üzerine tertip etmiştir. Divanında Bâyezîd için yazmış olduğu sekiz methiye bulunmaktadır. Ali Nihat Tarlan'a göre, şairin Türkçe şiirleri dışında Arapça ve Farsça şiirleri ve bir de Rumca müfredi bulunmaktadır. Divanı besmelenin fazileti hakkında sekiz beyitlik bir girişin ardından Sultan Bâyezîd'e övgü ve dua ile sona eren mesnevi tarzında 120 beyitlik münâcât ile başlar. Daha sonra sırasıyla na'at, Emîr Sultan'a, Şeyh Tâceddin'e, Şeyh Vefâ'ya, Fâtih Sultan Mehmed'e, II. Bâyezîd'e ve Cem Sultan'a methiyelerle devam eder. Af dilemek için Fâtih'e yazdığı “kerem” kasidesi ile “benefşe” ve “âb” redifli kasideleri çok meşhurdur. Divan'ında üç yüz elli iki gazel, bir murabba, dokuz Arapça manzume, on altı Farsça gazel ve on iki tamamlanmamış şiir ve müfred bulunmaktadır.

Paşa oldukça zeki, nüktedandır. Divanında kullandığı ifadeler de onun keskin zekâsını ve nüktedanlığını desteklemektedir. Sultânü'ş-şuarâ unvanını almış, şiirleri yurdun dört bir yanına yayılmıştır. Ali Şîr Nevâî'nin şiirlerine nazire söylemiştir. Kendisinden sonra gelen şairler onu üstat olarak kabul ederler.¹²

¹⁰ İpekten ve diğerleri, *age*, s. 25.

¹¹ Canım, *age*, s. 112

¹² Günay Kut, DİA, Cilt 2, s. 111-112.

Farsçadaki divan ve kitapları bütünüyle inceleyip araştırdığı ve tüm Farsça manzumeleri değerlendirip yararlandığı, onların san'at ve estetiğinden bilgiler edinip faydalandığı için, "Her ne kadar farklı çevreler için değişik elbiseler gerekse de temiz bedene güzel mânâ yakıştır" sözü gereği, Fars ibareleri giydirilmiş mânâ güzeline Türkçe elbiseler giydirdi. Böylece o yeni yöntem ve güzel kaftanlar ile her bir mânâ güzelini neşeli ve işveli bir Türk güzeli şeklinde göstermiş oldu.¹³

Evlenmemiş ve ömrünü hizmetle geçirmiştir. Sultan onun hakkında çıkan haberlerden sonra kendisi de şahit olunca onu öldürmek istemiş ancak daha sonra "bana bir harf öğretenin kırk yıl kölesi olurum" hadisine binaen hem hocalık görevine son vermemiş hem de onu öldürmemiştir. Vezirlikten atmış, Bursa'da Muradiye Külliyesi'nin idaresiyle görevlendirerek onu Bursa'ya göndermiştir. Sultan öldükten sonra Bursa sancağında bulunan Bayezid tahta geçer. Ona oldukça saygı göstermiş ve ihsanlarda bulunmuştur. Bursa'da vefat etmiştir. Mezarı Bursa'dadır.¹⁴

Şiiri oldukça açık ve hoştur. Şiirindeki açıklık başka bir şairin şiirinde yoktur. Sözü güzel söyleyen bir şairdir. Kasidelerindeki tatlılık, iyilik ve sağlamlık o kadar yüksektir ki Türkçede ondan iyi kaside söyleyen yoktur. Yüksek uçan ve söz düzenleyen olduğu için "Emir-i Nazm" lakabını layık görmüşlerdir. Şiirleri insanlar arasında tanınmıştır ve uzun süre hatırlanmıştır. Mürettep divanı vardır. Mesnevi tarzında yazdığı "Leylâ vü Mecnun" nazmına çok çaba harcamıştır. Nazmı saklı inci gibi değerlidir. Lakin ortada yoktur ve bulunamamıştır.¹⁵

Divanında kırk altı kaside, üç yüz elli üç gazel, altı tarih, kırk sekiz kıt'a, kırk sekiz müfredat bulunmaktadır. Divanını II. Bayezid'in emrettiği için tertip etmiştir. Divanında onun adına yazılmış sekiz kaside vardır. Ayrıca ünlü "Güneş" ve "Kerem" kasideleri de divanındadır.

3.3. Avnî (d.1430-ö.1481)

Fatih Sultan Mehmed, şiirlerinde Avnî mahlâsını kullanmıştır. Bazı kaynaklara göre divanı olan ilk Osmanlı padişahıdır. Bazı kaynaklar ise onun bu eserini divançe olarak kabul etmektedir. Fatih savaşçı kişiliğiyle ön plana çıkmış olsa da şiirlerinde bu durumun tam tersi olarak ince bir ruhun izleri vardır.

¹³ Canım, *age*, s. 112-113

¹⁴ İpekten ve diğerleri, *age*, s. 26

¹⁵ İpekten ve diğerleri, *age*, s. 27.

Avnî mahlasını kullanan sultan, mükemmel gazeller, mürettep kasideler ve kıt'alar söylemiştir.¹⁶

Tevarih-i Al-i Osman'da Ebu'l-feth olarak geçer. Mahlası Avnî'dir. Sultan Murad'ın oğludur. Ona nasip olan fetih ve savaşlar hiçbir Osmanlı padişahına nasip olmamıştır. Onun ilme verdiği değeri ve âlimlere gösterdiği hürmeti hiçbir Osmanlı padişahı yapmamıştır. Çokça şiiirleri vardır. Sözleri mertçe ve gazelleri âşıkane'dir. Gazel üslubu seçkindir.¹⁷

Şiir konusunda pek çok şaire taş çıkartacak derecede bilgi sahibi olan Fatih'in şiiirleri oldukça coşkun ve ahenklidir. Bilim ve sanata önem veren, âlim ve sanatkârları koruyan, müziğe ve şiiire düşkün bir padişah'tır. Kendi resimlerini yaptırtmak için Venedik'ten ressamlar getirtmesi resme de ilgi duyduğunun kanıtıdır. Divanı, bir divançe niteliğindedir. Divançedeki gazellerden de anlaşılacağı üzere iyi bir şairdir. Şiir yazmaya on iki yaşında Manisa şehzadeliği başlamıştı.

Altı dil bilir. Ayrıca Arapçayı ve Farsçayı iyi derecede bilmektedir. Şiirlerinde sade ve duru bir dille kullanmıştır. Bazı beyitlerinde konuşma diline varan ifadeleri mevcuttur.

Divan edebiyatının klasik anlayışına uygun şiiirler yazmakla birlikte tasavvufî anlayışı da şiiirlerinde açıkça görürüz. Aynı zamanda beyitler incelendiğinde âşıkâne, rindâne bir hava da sezilir.¹⁸

Ali Emiri, onun divanını bulmuş ve kamuoyuna tanıtmıştır. Muhammed Nur Doğan bu küçük divanla ilgili çalışma yapmış ve günümüz harfleri ile Kültür Bakanlığı Yayınları arasında bastırmıştır.¹⁹ Onun şiiirleri ile ilgili ilk çalışmalara imza atan kişi ise Dr. Georg Jacob'dur.²⁰

Onun birçok şiiirine nazire mecmualarında rastlanılmıştır. Ancak yazdığı birçok şiiirin divanının içinde olmadığı düşünülmektedir.

Bilinen tek eseri Ali Emirî Efendi'nin bulduğu bugün Fatih Millet Kütüphanesi, Yazma Manzum Eserler kısmında kayıtlı bulunan divanıdır. Ali Emirî, Avnî'nin divanının el yazması baskısını iki kere yapmıştır.

¹⁶ Kılıç, *age*, s. 71.

¹⁷ İpekten ve diğerleri, *age*, s. 14-16.

¹⁸ <https://www.edebiyatvesanatakademisi.com/divan-siiri-ve-sairler/fatih-sultan-mehmet-avnî-divanı-ve-edebi-kisiliği-1131.aspx> Erişim Tarihi: 13. 10. 2017.

¹⁹ Muhammed Nur Doğan, *Fatih Divanı ve Şerhi*, İstanbul 2005.

²⁰ Georg Jacob, *Der Divan Sultan Mehmeds Des Zweiten*, Berlin 1904.

Şiirleri ile ilgili ciddi çalışmayı yapan Dr. Georg Jacob çalışmasında Upsala Krallık Üniversitesi Kütüphanesi'ndeki bir elyazması mecmuadan, tezkire ve tarihlerden faydalanmıştır. 1904 yılında Berlin'de bastırıldığı bu divan, aslında ufak çaplı bir gazeliyattan ibarettir.²¹

3.4. Hamdullah Hamdi (d.1449-ö.1503)

Merhum velî ve keramet sahibi Akşemseddin'in oğludur. Doğum yeri Göynük'tür. Molla Cami ile aynı dönemde yaşaması hasebiyle onu taklit etmiş ve bazen de Rum'dan Horosan'a mektup gönderip aralarındaki muhabbeti kuvvetlendirmiş. Gazelleri pek o kadar münasip ve zamanına göre makbul değildir ama mesnevi konusunda yeteneklidir.²²

İlim sevdasında olup gece gündüz bu iş ile meşgul iken babasının yolundan giderek dine bağlanmıştır. Kendi halinde şiirleri ile alışılmış bir hoşluk ve şiirlerinden güzellik ve nazmında tatlılık vardır. Yusuf u Zeliha hikâyesini ve Leyla ile Mecnun kıssasını nazm etmiştir. Zevk ehli olanlar hiç kimsenin Yusuf u Zeliha'yı onun kadar güzel yazamadığını söyler.²³

Sultan Bâyezid Han devrinin sonlarında ahirete göçmüştür. Yusuf u Züleyha kıssası Türk dilinde ve mesnevi türünde kaleme alınmış, mesnevi tarzında yazılan eserlerin hiçbiri ona denk ve eş olamaz.²⁴

Babası, şair on iki yaşındayken ölür. "Yûsuf u Züleyhâ" mesnevisinin "sebeb-i te'lîf" bölümünde kendisini birçok yönden Hz. Yûsuf'a benzettiğini söyler. O da tıpkı onun gibi ağabeylerinin onu korumadığını, çok eziyet çektiğini, bu yüzden onun sıkıntılarını daha iyi anladığını belirtir.

Şair, döneminin edebî geleneğinden etkilenmiş, şiirlerinde dönemin zihniyetini açıkça yansıtmıştır. Özellikle Molla Câmî tesirinden kurtulamamıştır. Âşık Hamdi Câmî'ye mektuplar gönderdiğini söyler. Ancak bu mektuplardan henüz ele geçmemiştir. Enîsî ise şairin Câmî ile görüşüğünü söyler.

Latîfî şairin mesnevi alanındaki şöhretinin üzerinde dururken Âşık Hamdi ile Hasan Hamdi, onun gazellerinin rağbet gördüğünü söyler. Yûsuf u Züleyhâ'sının mesnevisinin

²¹ <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/10594,giris-avnidivanipdf.pdf?0> Erişim Tarihi: 10. 07. 2018.

²² Kılıç, *age*, s. 270-271.

²³ İpekten ve diğerleri, *age*, s. 91.

²⁴ Canım, *age*, s. 198-203.

mükemmel olduğunda bütün tezkireciler birleşmektedir. Mesnevi alanındaki şöhreti 16. yüzyıldan sonra giderek unutulmuştur. ”²⁵

“*Divanında 3 kaside (1’i Farsça), 199 gazel (12’si Farsça), 1 murabba, 1 terci-bend, 5 kıta (4’ü Farsça), 3 nazım(2’si Farsça), 9 müfred (1’i Farsça, 2’si Arapça) ve 1 mesnevi beyti yer almaktadır. Gazellerinin bir kısmı mülemmadır.*”²⁶

3.5. Necâtî Bey (d. ?-ö.1509)

Edirnelidir. Asıl adı İsa’dır. Rum diyarının şairlerinin sultanıdır. Monla İdris’in “Tevarih-i Al-i Osman”ında onun Rum şairlerinin padişahı olduğu yazar. Hudutsuz Rum diyarını şiirleriyle Necâtî bülbül bağına, papağanın şeker tarlasına döndürmüştür. Sultan Bâyezîd’in padişahlığında onun oğlu Abdullah sancağa çıkar ve şair onun divan kâtibi olur. Kısa zaman sonra şehzâde ölünce şairin işleri hep yarım kalır. Şehzade hakkında bir mersiye söyler ve ona gönderir ve daha nice kasideler söyleyip şiirdeki kudretini gösterir. Sultan Mahmud Manisa sancağına çıkınca o da nişancı olur.²⁷

Sultan Mahmud öldükten sonra şair, Sultan Bâyezid Han’ın yanına sığınmış ve İstanbul’da vefat etmiştir. Mezarı Şeyh Vefâ tekkesinin yanındadır.

Güçlü bir şairdir, sözleri sihirli ve şaşaalıdır. Şiiri güzel ve saf; sözü temiz ve dokunaklıdır. Şiirleri hoş, nazmı apaçık sihir, gazel tarzı güzel, mesel üslubu beğenilmiş, hoş giden âşıkâne gazelleri çok ve beğenilen matlalarının sınırı yoktur.²⁸

Şair Kastamonu ağzına özgü bazı kelimeleri şiire katar. Bu yöreye ait âdet, gelenek ve inanışlara dair bilgi de verir. Bu âdetlerden haberdar olmadan onun şiirlerini anlamak mümkün değildir. Şiir dilinde mesel kullanır. Türk şiir dilinin İran edebiyatının tesirinden kurtulmasında ve halkın şiir konusunda beğeni ve zevk kazanmasında şairin şiirlerinde atasözleri kullanmasının etkisini göz ardı etmemek gerekir. Anadolu’da şiirde ilk atasözü kullanan kişi “Sâfi” mahlasıyla şiir yazan Cezerî Kasım Paşa’dır ancak bu tarz şairimizde kemaline ermiştir.²⁹

Ailesi hakkında yeterli yoktur. Küçük yaşta Edirneli yaşlı bir hanım tarafından evlât edinilmiştir. Yetişmesinde şair Sâilî’nin katkısı olmuştur. Hatt sanatı ile de ilgilenmiştir.

²⁵ Zehra Öztürk, DİA, Cilt 15,s.452-453.

²⁶ <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/10615,girispdf.pdf?0> Erişim Tarihi: 24. 01. 2018.

²⁷ Kılıç, *age*, s. 362-367.

²⁸ İpekten ve diğerleri, *age*, s. 95-97.

²⁹ Canım, *age*, s. 501-508.

Gazellerinde oldukça sade bir dil kullanmıştır. Üslubu güçlü ve etkileyicidir. Şiirlerinde önemli ölçüde mahallî renk ve özellik görülür. Kelime hazinesi zengin, teşbih ve mecaz unsurlarındaki özgündür. İfadesi oldukça rahattır. Rindâne bir edaya sahiptir. Söylediklerini atasözü ve deyimlerle süsler. Kafiye ve rediflerini çoğunlukla Türkçe kelimelerden seçer.

O hem çağdaşlarını hem de sonraki yüzyıllarda yaşamış şairleri etkilemiştir. Daha yaşadığı dönemde üstat kabul edilmiştir.³⁰

Günümüze ulaşan tek eseri divanıdır. Tezkirelerde “Gül ü Sabâ” ve “Mihr ü Mah” adlı iki eserinin daha olduğunu nakletmişlerse de bu eserler bulunamamıştır.³¹ Divanının yaklaşık yirmi beş nüshası vardır. Bizim incelediğimiz nüshasında altı yüz elli gazeli vardır.

3.6. Şeyhî (d.1371?-ö.1429)

Kütahya'dandır. Sultan Murad Han Gazi devrinde yaşamıştır. Seyyit Nesimi ile Bursa'da görüşmüşlerdir. Asıl isimleri Yusuf olup çağında Hekim Sinan adıyla tanınmış, hekimler arasında uzmanlığı ve maharetiyle övülmüş biriydi. Anadolu şairlerinin öncülerinden ve Ankaralı Hacı Bayram-ı Veli'nin halifelerindendi. Ama irşat seccadesine geçip kimseyi yetiştirdiği, riya ve saçmalık yoluna gittiği görülmemiştir. Gençliğinde Acem'e gitmiş ve orda ulu erenlerden sayısız azizi tanımıştı.

Türkçede Hüsrev ile Şîrin hikâyesini ondan güzel söyleyen yoktur. Her ne kadar o eşsiz mesneviye nazire söylemiş olan çoksa da bu dereceye ulaşmış kimse yoktur. Kaside üslubu ile mesnevi tarzı son derece başarılı ve gazelinden yüz kat daha güzeldir. Ama mesnevisi eski devirde söylendiği için, fesahati bozan garip sözlerden bazı ibareler, zarafet ve belagat dairesinden uzak Türkçe tabirler kullanmıştır. Kültürlü kişilerce bilindiği gibi, Türkçede o dönemde pek o kadar zarafet ve o çağ şairlerinin dil ve üslûplarında hemen hiç fesahat yoktu.

İnsafla düşünüp doğruyu söylemek gerekirse mesnevi yolunu Anadolu şairleri ondan görmüşler ve bu hususta sonrakiler onu izlemişlerdir. Dikkatle bakanlar, Hüsrev hikâyesinin Türkçeye onun tarafından kazandırılmış yeni bir tarz olduğunu anlarlar.³²

³⁰ Bayram Ali Kaya, DİA, Cilt 32, s. 477-478.

³¹ Mehmed Çavuşoğlu, “Necati Bey Divanı”, Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul 1973, s. 18.

³² Canım, age, s. 309-317.

Âşık Çelebi tezkiyesinde adının Sinan olduğunu söyler.³³ Sehî Bey ise adı Yusuf'tur der. Sehî Bey onun, "şiiir güzeli"nin üzerinden eski İran elbisesini çıkarıp Türk elbise ve yeni kaftanları biçip giydirdiğini söyleyerek mesnevi tarzındaki başarısını dile getirmiştir.³⁴

*"Divanında on beş kaside, dört terciibend, iki terkihibend, bir mesnevi, iki müstezad ve 202 gazelden oluşan eser Anadolu sahasında tertip edilmiş en eski divanlar arasında önemli bir yere sahiptir."*³⁵

³³ Kılıç, *age*, s. 612-614.

³⁴ İpekten ve diğerleri, *age*, s. 68-70.

³⁵ Halit Biltekin, DİA, Cilt 39, s.80-82.

İKİNCİ BÖLÜM

ALEGORİ VE ALEGORİK UNSURLAR

Alegori, kökeni Grekçe olan; söylemek, kastetmek manalarına gelen bir sözcüktür.³⁶ Türk Dil Kurumu tarafından: “*Bir görüntü, bir yaşantı veya bir davranışın daha iyi kavranmasını sağlamak için göz önünde canlandırıp dile getirme, yerine koyma. 2. ed. Bir sanat eserindeki öğelerin gerçek hayattan bir şeyleri temsil etmesi durumu.*”³⁷ şeklinde tanımlanmıştır.

Bir anlatım türüdür aslında alegori. Anlatımı canlandırmak, süslemek amacıyla kullanılır ve bu amaçla da Divan edebiyatında sıkça kullanılmıştır. Alegori ile ilgili edebiyatımızda Berat AÇIL’ı³⁸ saymazsak fazlaca bir çalışma yapılmamıştır. Bu adlandırma bizde modern edebiyatla birlikte kullanılmıştır. Alegori araştırmacılar tarafından mesneviler üzerinde çalışmalara konu olmuştur. Tasavvufî mesnevilerde özellikle alegori daha fazla anlatım yöntemi olarak tercih edilmiştir.

Alegori; teşbih, istiare, mecaz gibi sanatları kapsayan ve modern edebiyatta da imgeyi kısmen içeren bir kavramdır. Okuyucunun bazı soyut kavramları zihninde canlandırmasını sağlar ve bu kavramları görünür kılar.

Biz de çalışmamızda 15. yy şairlerinin şiirlerinde kullandıkları sözcüklerin görünenin ardındaki anlamlarını ortaya çıkarmak ve söylemek istediklerini, aslında kastettiklerini ortaya koymaktır. Bu bağlamda gül, bülbül, tûtî, şems gibi sözcükleri örnek beyitlerle gerçekte hangi anlamda kullandıklarını göstermek istedik.

1. 15. YÜZYIL DİVANLARINDA ALEGORİK UNSURLAR

1.1. Ağaçlar

Ağaç, destan döneminden itibaren bizim edebiyatımızda kullanılagelen ve yaşamın kaynağı olarak kabul edilmiş bir motiftir. Oğuz Kağan eşini bir ağacın gövdesindeki ışık kaynağında bulur. Ergenekon destanında meyve veren ağacın kesilmesi yasaktır.

³⁶ Berat Açı, “*Bir Tür mü Tarz mı? Klasik Türk Edebiyatında Alegori*”, Dîvân: Journal of Interdisciplinary Studies/Dîvân: Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi 37.2, 2014, s. 145-167.

³⁷ http://tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.5bfe64bdab54f2.87444209. Erişim Tarihi: 09. 11. 2018.

³⁸ Berat Açı, “*Klasik Türk Edebiyatında Alegori*”, Küre Yayınları, İstanbul 2013.

Ağaç İslamiyet'in kabulünden sonra da önemini kaybetmez. Divan şairleri sevgilinin salınışını, boyunu, posunu tasvir ederken çeşitli ağaçları kullanırlar. Tezimizde başında yer alan tablo incelendiğinde divan şiirinde de ağacın ne kadar önemli olduğunu görürüz. Bir divan şairi yoktur ki sevgilisinin boyunu servi ağacına benzetmesin. Âşık ile maşuk sadece gül-bülbül, pervane-ışık değil servi ağacı ile bu ağacın müdavimlerinden kumru ile de ifade edilir. Yine tasavvufî anlamı da verebilmek için çınar ağacından faydalanır şairler. On altıncı yüzyılın en önemli isimlerinden biri olan Bâkî “Bad-ı hazan çemen el aldı çenardan” diyerek çınar ağacını bir şeyh olarak tasavvur eder.

1.1.1. ‘Ar‘ar

“Dağ servisi, dikenli ardıç ağacı. (mec.) Güzeldeki boy bos.”³⁹

“Divan edebiyatında sevgilinin boyu tıpkı servi, şimşâd ve sanavber gibi ar'ar'a da benzetilir. Sevgilinin endâmı bu ağaçlardan üstün kabul edilir ve teşbihlerde bu yönü ele alınır. Âşık; sevgilinin boyunu görmekle bu ağaçları hiç aramaz olur.”⁴⁰

“Kanda bir kâmeti ‘ar‘ar saçı sünbül var ise
Gönlümü karşısına vâlih ü şeydâ göresin”⁴¹

G (Gazel) 229/10

Ahmed Paşa sevgilinin boyunu divan geleneğine uygun olarak “ar’ar”a benzetmiş ancak bu sözcükle sevgiliye sitemini de göndermiştir. Servi yerine dikenleri olan ar’arı tercih etmesi de bu yüzdendir.

Ma’mûr ideli bâg-ı cemâli yed-i kudret
Bitürmedi kaddün gibi bir ‘ar‘ar-ı fitne⁴²

G 141/2

Hamdullah Hamdi de ar’arı sevgilinin boyunu tasvir etmek için kullanmış ancak o da ar’ar ve fitne sözcüklerini bir arada kullanarak Ahmed Paşa gibi “ar’ar” sözcüğünü sitemkâr kullanmıştır.

³⁹<https://ia801903.us.archive.org/0/items/OsmanlAnsiklopedikLugat/Osmanl%25C4%25B1%20ansiklopedik%20lugat.pdf> Erişim Tarihi: 27. 10. 2016.

⁴⁰ İskender Pala, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, Kapı Yayınları, İstanbul 2016.

⁴¹ Abdullah Koçal, *Ahmed Paşa Divânı*, Akçağ Yayınları, Ankara 1992.

⁴² Ali Emre Özyıldırım, *Hamdullah Hamdi ve Divanı*, Kültür Bakanlığı, Ankara 1999.

Bana yârün yanagı vü lebi vü kaddi yeter
Üzül ey gül açıl ey gonca yıkıl ey ‘ar‘ar⁴³

G 72/1

Gülşenün güllerini âteş-i ruhsâr yakar
Çemenün ‘ar‘arını şîve-i reftâr yıkar

G 125/3

Şîve-i reftâr ile kadd-i dil-ârâ râstı
Egdi serv-i ser-keşi şimdi nazar ‘ar‘ardadır

G 172/4

İrem bâğına ey gül-rû varur ta ‘lîm virür her dem
Saçun reyhâna sünbüllük kadün şimşâda ‘ar‘arlık

G 326/4

‘Ar‘ar boyunu öger imiş deprede dilün
Ey serv-i çemen böyle yiründe kuruyınca

G 475/6

G 122/5, G 142/1, G 245/6, G 433/2

Necatî Bey de diğer iki şairimiz gibi ‘ar‘ar ve kadd sözcüklerini birlikte kullanarak sevgilinin boyunu ‘ar‘ara benzetmiş ve o da sevgiliyi tasvir ederken ‘ar‘ar sözcüğünü bilinçli bir şekilde kullanmıştır. Çünkü burada kastedilen sevgili divan şiirinin vefasız; nazı, cilvesi, işvesi bitmeyen, aşığa gün verip ışık vermeyen sevgilidir.

Yüzün enver sözün şekker gözün anber özün server
Boyun ar‘ar bûyun anber tenin gevher saçın hindû⁴⁴

G 146/4

Şeyhî döneminin diğer şairlerinin aksine ‘ar‘ar sözcüğünü enver, şekker gibi sözcüklerin akabinde kullanarak sözcüğe olumlu bir anlam yüklemiştir.

1.1.2. Bîd

“1. Söğüt ağacı. 2. Su kenarında oluşu ve yapraklarının titreyişi bakımından divan edebiyatında teşbihlere konu olmuştur. Bîd-i giryân, bîd-i mecnûn, bîd-i nâlân, bîd-i serniğün gibi tamlamalar ise salkım söğüt yerine kullanılır.”⁴⁵

⁴³ Ali Nihat Tarlan, “Necatî Beg Divanı”, MEB Yayınları, İstanbul 1997.

⁴⁴ Mustafa İsen-Cemal Kurnaz, “Şeyhî Divanı”, Akçağ Yayınları, Ankara 1990.

⁴⁵ PALA, *age*, s. 82.

Şöyle korkutmuş yüregin hançerin tîz-âbı kim
Kanda bir su görse berg-i bîd-veş titrer güneş

K 19/30

Ahmed Paşa, kızgın güneşin suyu buharlaştırmak için harcadığı çabayı, söğüt ağacı yaprağının rüzgârda canhıraş didinmesine eş tutmuştur.

1.1.3. Çenâr

Çınar, çınarağacı. lat. platanus.⁴⁶

“Mürşid-i kâmiller; uzun ömürlü olması, asırlarca ayakta kalarak, süürüp gelen nesillere sâye salması sebebiyle çınara benzetilmiş eski kültürümüzde. Çınar, yavaş fakat emin adımlarla yol alıp kemâle ulaşmanın, sabrın ve istikametın sembolü. Kalıcılığı biraz da bundan Sonbaharda esen rüzgârın çınar ağacının yapraklarını dökmesi ise, çınar yapraklarının parmakları açılmış bir insan eline benzemesi sebebiyle, “çınardan el almak” şeklinde verilmiş, fakat bu arada “el alma”nın tasavvuftaki manâsı da ihsas edilmiştir. El almak, “bir mürşide bağlanmak” yahut “intisap edilen bir şeyhten hilâfet yetkisi almak” manalarına gelir.”⁴⁷

Sâyesinde kaddünün sürdüğüçün ‘ömr-i dırâz
Serv-i bâlâna çenâr el götürüp eyler du’â⁴⁸

G 7/3

Adlî, uzun ömürlü ve yapraklarını da en geç döken ağaçlardan biri olan bir çınara bu özelliği ile yer veriyor beytinde.

Nâz ile çınar attı kolun boynuna servin
Bir yerde iki âşık u ma’suk idi gûyâ

K (Kaside) 37/16

Çünkü çınar gibi götürdüm niyâza el
Zâriyle baş açıp yüzün ol serv-i nâza tut

G 14/2

Servin ayagina saçı saçmak diler çınar
Kim ellerini pür-güher-i yâsemen tutar

G 62/7

⁴⁶ Dipnot 36

⁴⁷ http://www.mescere.net/kitaplik/Semer kand/99_13_Ruzgar.htm Erişim Tarihi: 24. 01. 2017.

⁴⁸ Yavuz Bayram, “Amasya ’ya Vali Osmanlıya Padişah Bir Şair Adlî”, Amasya Valiliği Yay., Amasya 2008.

*Sûsen dil uzaduban okur zülfüne senâ
El götürür çınar boyuna du'â için*

G 236/6

Ahmed Paşa ise bütün beyitlerinde el ve kol sözcükleri ile çınar sözcüğünü birlikte kullanmış böylece sözcüğü hem tasavvufî hem de gerçek anlama gelecek şekilde kinayeli kullanmıştır. Beyitler yine çınarın uzun ömürlü olması, yapraklarının ele benzemesi özelliklerinden yararlanılmıştır.

*Niyâz eyledigümce nigâra nâzlanur
Bilür yaraşur o serv ü çenâra nâzlanur*

G 30/1

*İrse sabâ ta'accüb idüp baş salar çenâr
Benzer ki ana medh ider ol serv-kâmeti*

G 180/4

Hamdullah Hamdi, çınarı dayanıklılığına vurgu yaparak kullanır. Sevgilinin nazını ancak çınar gibi dayanıklı bir ağaç çekebilir ve aynı ağaç oldukça heybetlidir de.

*Çün serv dôst nâz ile gülşende salına
Ey bâğ-bân çinârın elin al yabana at*

G 33/6

*Şu günden kim boyun serv ü ser-i zülfün semen bûdur
Çinâr ölmüşdürür gider beneşşe kara yasludur*

G 137/1

*Dik gelürmiş kadd-i cânâneye yabanda çinâr
Gelün insâf idelüm kim kati aşurı varur*

G 161/2

*Lutf meydânında sen burdun çinârın pençesin
Didi el arkası yirde ey boyı şimşâd pes*

G 246/6

*Bize serv ü çinârdan ne biter
Varalum kadd-i yârı gözleyelüm*

G 372/2

Çenâr ise o bir dağda büyümiş

Sanevber ise bir bôstân oyuđı

G 586/5

Nergis çemende gözin açub gördüğün anar

Kaddün katında anmadı serv ü çenârını

G 607/6

Çünkü kaddün sâyesi püşt ü penâh oldu bana

Şimdiden giru çenâr ü servün adın ananı

G 620/2

Necati Bey, çınarı genellikle beyitlerinde servi, şimşad vb. ağaçlarla özellikleri yönünden karşılaştırmış ve daha çok çınarı boyu dolayısı ile ele almıştır.

Haddin katında yele verir lâleyile gül

Kaddin katında serv ü çenâr olur iki kat

G 7/3

Dırâz-dest ü ser-efrâz ise çenâr ne var

Bu serv ayağına sürsün yüzün ki serverdir

G 25/7

K 10/17, K 14/9, G 9/6, G 142/2

Şeyhî beyitlerinde çınarın ululuk, yücelik özelliklerinden faydalanmış ve çınarı yine uzun, ince bir ağaç olan servi ile birlikte ele almıştır.

1.1.4. Gül-bün

“Gül fidanı.”⁴⁹

Servin ki şeref bâğına bir gül-bün-i terdir

Var iki budagında iki gonce-i ra'nâ

K 11/103

Ahmed Paşa genç, güzel ve uzun boylu sevgilisini bir taze gülfidanına benzetmiştir.

1.1.5. Mugaylân

“Deve dikenini. Çöllerde ve kurak yerlerde bulunan bir bitki olduğu için sevgilinin Kâ'be'ye benzeyen mahallesinin yolunda bulunduğu inandırılır. Mugaylan acı ve ızdırabım timsalidir.”⁵⁰

⁴⁹ Ömer Ferit Kam, *Divan Şiirinin Dünyasına Giriş*, Birleşik Yayınevi, Ankara 2008.

*Sa'y et Ahmed aşka kim Merve hakıyçin dil-berin
Kâ'be-i kuyu mugaylânı safâlar gösterir*

G 39/6

*Hâr sanman Kâ'be-i kûyu mugaylânın kim ol
Yâ gül-i ter yâ semen yâ ergavânımdır benim*

G 190/6

*Vaslının Kâ'besine yol vere mi Hak Ahmed'â
Kim seni halk etti endûh-i mugaylân koçmağa*

G 290/7

Ahmed Paşa bütün beyitlerinde “Kâ'be” ile “mugaylân” sözcüğünü bir arada kullanarak hem bu ağacın o coğrafyaya özgü oluşuna atıf yapmış hem de bu yolun zorluğuna işaret etmiştir.

*Koma elden kârbân-ı kûy-i 'ışkun dâmenin
Ka'beye gidenlere hâr-ı mugaylân sarmaşur*

G 194/5

Şeyhî de yine iki sözcüğü birlikte kullanmış ve mugaylanın dikenli bir ağaç olması özelliğini dile getirerek işin zorluğunu belirtmiştir.

1.1.6. Nahl

“1. Hurma ağacı. 2. Gümüş veya mumdan yapılarak gelinlerin önünde götürülmesi ve sonra gelin odasına konulması vaktiyle âdet olan süs ağacı. 3. ed. İnce, uzun, narin vücutlu dilber.”⁵¹

*Bâg-ı cihânda bitmeye ey nahl-i fitne-bâr
Şîrîn lebin gibi dahi hurmâ-yi ter leziz*

G 31/3

*Ben mi lâ'linde ve yâ hód nahl-bendi hüsnünün
Şekkerin hurmaya dizmiş müşg-i anberden mekes*

G 126/2

⁵⁰ Pala, *age*, s. 342.

⁵¹ <https://www.dunyasozluk.com/nahl.html/110494?sort=favoritedcount&order=desc&page=1> Erişim Tarihi: 29. 10. 2016.

Ahmed Paşa her iki beytinde de hurma ve nahl sözcüklerini bir arada kullanarak hem meyveyi hem de ağacı işaret etmiştir. Böylece hem sevgilinin boyunu hem de dilinin tatlılığını vafsetmiştir.

*Nahl-i kadün ki serv-i ser-efrâz-ı hüsndür
Oldı bülend kadd-i bülendünle kâr-ı hüsn*⁵²

G 57/1

Şair **Avnî** ise nahli sevgilinin uzun, ince boyunu, endamını tasvir etmek için kullanmıştır.

1.1.7. Nârven

“Karaağaç cinsinden düzgün bir ağaçtır.”⁵³

*Berk-i sebzin ‘arz idüp hizmet kusûrın gösterüp
Ellerin şimşâd ile başına korlar nârven*

G 102/4

Adlî nârveni tıpkı şimşâd gibi gölge etme özelliği ve dolayısıyla yardım anlamında kullanmıştır.

*Haddün gibi çemende ne nâziük semen biter
Kaddün gibi ne nâzi güzel nârven biter*

G 43/1

*Kaddüne ne revâdur eger nârven disem
Gîsûna gey hatâ ola müşk-i Hoten disem*

G 105/1

*Uzadur ta’na zebânın Sidrenün tâvûsına
Nârven tûtîsi dinmek ne revâdur perçemi*

G 156/4

Hamdullah Hamdi bu ağacı sevgilinin boyunu, fiziğinin düzgünlüğünü anlatmak için kullanmıştır.

*Bazâr-ı servi kameti cün kıldı nâ-revân
Narinliğin satar ne reva ola nârven*

K 7/16

⁵² Muhammed Nur Doğan, “Avnî (Fatih) Dîvânı”, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü.

⁵³ Kam, age, s. 94.

Şeyhî de nârveni narin, ince, uzun sevgiliyi anlatmak için kullanır.

1.1.8. Nây

“Rivâyete göre Peygamberimiz İlahî aşk sırrını Hz. Ali’ye söylemiş. Bu sırrın yükü altında ezilen Hz. Ali gidip Medîne dışında kör bir kuyuya bu sırrı anlatmış. Kör kuyu bu sır ile coşup köpürmüş ve taşmıştır. Su, her yeri kaplayınca kenarlarında kamışlar yetişmiş. Oralardaki bir çoban bu kamışlardan birini kesip muhtelif yerlerinden delmiş ve üflemeğe başlamış. Çıkan ses kalplere coşku ve heyecan verip İlahî sırrı anlatır olmuş. Peygamberimiz tesadüfen bu çobanın ney sesini işitince durumu anlamış. O günden sonra ney, bir ilhâm kaynağı olmuştur.”⁵⁴

*‘İşka düşdüm döstlar nâz u niyâzı bilmedin
Nâya dem-sâz oldu gönlüm sûz u sâzı bilmedin*

G 116/1

*Nây olalı gam çengine kânûn ile gönlüm
Dem-sâz olup durur ana sîne rübâbı*

G 136/4

Adlî, nây ve sâz kelimelerini birlikte kullanmış ve böylece her iki sözcük ile de tevriye yapmıştır. Nây, Adlî’nin beyitlerinde hem hiçliği hem de hüznü içinde barındırır.

*Gamze-i hûbân eder ancak diyârında fiten
Nây ile tanbûr eder ancak zamânında enîn*

K 23/38

*Nâya dedim nâr elinden halka feryâd eyleme
Dinmesin zârılığı anun ki tutmadı nefes*

G 126/6

*Çün kemer bağladık hevâ yoluna
Olalım nâya hem-nefes n’idelim*

G 196/6

*İnledirdi gökleri feryâdı gönlüm nâyının
Ne neyistândan kesildiğin eger ifşa kılam*

G 218/6

⁵⁴ Pala, *age*, s. 371.

*Şem 'ü nây ü meyle bir şeb sohbet eylersem bana
Ney figân eyler mey acır şem eyler rikkati*

G 350/7

Ahmed Paşa da “nây”ı tevriyeli kullanmıştır. Nây içi boş olan bir bitkidir ve bu boşluk geçici dünya heveslerini temsil eder. Aynı zamanda sazlıktan koparılmış yani vatanından ayrı kalmıştır bu yüzden sürekli inler.

Bezm-i gamda nâya hem-dem oluban

Kaddümi çeng eylemek kânundur

G 25/2

Sîne çâk ü gözi nem-nâk ider nâle vü zâr

Kılsa te'sîr aceb olmaya nâyün nefesi

G 72/3

Avnî de “nây”ı hüznün ve gamı çağrıştırmaya yönüyle ele alır.

Figân-ı nâyı işit [kim] neden şikâyet ider

Firâk gussaların meger hikâyet ider

G 41/1

Hamdullah Hamdi burada tıpkı Mevlana gibi kamışın sazlıktan koparılmasını ve bu yüzden inleyip vahlanmasını anlatır.

Bezm-i neşâta ne için iletmez bizi rakîb

Çeng-i gamında nây ile hem-dem degül miyüz

G 220/4

Beni ölüm okına ugradubdurur gamzen

Delindi nây gibi sorma hâlini cigerün

G 319/3

Yirlerinden oynamazdı cân ü dil

Nây hem-dem 'ûd dem-sâz olmasa

G 532/4

Necati Bey de döneminin diğer divan şairleri gibi “nây”ı gam, hüznün kelimeleri ile beraber ele almıştır.

1.1.9. Nihâl

Taze gül fidanı

Bize bir kâmeti nihâl gerek

Bize bir kaşları hilâl gerek

G 59/1

Bir berk-i hazân-dîde misâlinde kılupdur

Benzümi kadi fûrkati ol tâze nihâlün

G 67/ 3

Bâgbânâ bu bâg-ı 'âlemde

Mîvesi mihr bir nihâl kanı

G 138/ 2

Adlî genç, güzel sevgilisini nihâl sözcüğü ile dile getirir. Beyitlerden de anlaşılacağı üzere nihâl hem boy hem yaş hem de görünüş özellikleri ile sevgilinin teşbihidir.

Ezhâr-ı rahmet ile muhabbet-simârdır

Bâg-ı cihânda kaddi nihâli Muhammedin

K 6/16

Nihâyet buldu sende her amel kim

Nihâl-i Sidreden sen müntehâsın

K 9/8

Suwardı bâg-ı cihânı sehâsı ebri ile

Yemiş yerine cevâhir bitirdi şâh-ı Nihâl

K 22/5

Lâ'l ü yâkât astı mercâna dıraht-ı erguvân

Dürr ü gevher taktı minâye nihâl-i yâsemin

K 23/4

Kâmet-i Tûbâ mıdır yâ Rab hü mâ seyr ettirir

Yâ nihâl-i serv-i ra 'nadır gül ü susen tutar

G 95/2

K 22/13, K 33/28, K 39/18, G 117/1, G 156/2, G 183/3, G 263/9, G 325/3

Ahmed Paşa, nihâli bazı beyitlerde- nihâl-i yâsemin, nihâl-i serv-i ra'na gibi- özelleştirir ancak o da genç sevgiliyi anlatırken nihâli tercih etmiştir. Sevgililer sevgilisini

tasvir ederken de onu kullanır. “Nihâl-i Sidreden sen müntehâsın” dizesi ile de “sidret-ül-müntehâ”ya telmih yapar.⁵⁵

Görün ol gonca-lebi kim nice ra'nâ olmuş

Bir nihâl idi kadi serv-i dil-ârâ olmuş

G 32/1

Avnî ise uzun boylu güzelin endamını nihâle benzetir.

Teşbîh iderdi kâmet-i bâlâ-yı dil-bere

Ger bâgbânı gülden ideydi nihâle ruh

G 21/2

Hamdullah Hamdi de sevgilinin ruh güzelliğini taze gül fidanının güzelliğiyle ifade etmiştir. Sevgilinin hem ruhu hem de bedeni bir gül fidanına benzetilir.

Yakayın hecr odına küllî tenüm kül ideyin

Ol nihâl-i gül-i ra'nâ beni çün hâk ister

G111/2

Nihâli kâmetünün rûzigâra nâzlanur

Ki serv-i nâz hemîşe bahâra nâzlanur

G 188/1

İşidürüz ki er erden biter ey tâze nihâl

Tutayın ben de varub 'âşık olanlar eteğin

G 410/7

G 215/2, 6, G 247/4, G 303/5, 6, 455/1, 4, G 499/4, G 574/7, G 586/4, G 628/3, G 630/5, G 639/4

Necatî Bey dönemin zihniyetine uygun olarak genç, güzel, uzun, ince sevgilisini ifade ederken nihâli kullanır.

Dedim boyun nihâl-i sanevber midir yâhûd

Bâğ-ı İremde serv-i çemen dedi ik'si de

G 150/2

Şeyhî ise sevgilisinin boyunu bir çam ağacı fidanına benzetmiş. Burada tabii nihâli de sevgilinin genç olduğunu ifade etmek için özellikle kullanmıştır.

⁵⁵ Sidret-ül-müntehâ arşın sağ yanında bir ağaçtır ki ötesine hiç bir mahlûk geçemez, ["sidret-ül-müntehâ" yi, beşerî ilmin son haddi olarak îzah edenler vardır; ötesi Allah'ın zât âlemidir].

1.1.10. Sanevber

“1. Çam fıstığı ağacı. 2. Çam fıstığı kozalağı. 3. Sevgilinin boyu posu.”⁵⁶

*Dil viren ol yüzi gül ü kaddi sanavbere
Bir zerre mihri kalmadı hurşîd-i envere*

G 130/1

Adlî bu beyitle sevgilinin boyunu sanevbere benzetir.

*Sanevber kâmetin gördü çemenler deng olup
Bu güller revnaka geldi onun gabgâbı agından*

G 255/3

Ahmed Paşa da aynı kavramı yine sevgilinin boyunu ifade etmek için kullanmıştır.

*Ger sanevber hizmet-i kaddünde kıldıysa hilâf
Serv kaddünçün çevir başundan âzâd eylegil*

G 44/2

Avnî de diğer şairler gibi “kadd” kelimesi ile birlikte kullanarak sevgilinin boyunu işaret etmiştir.

*Ne serv olur sanemâ kâmetün ki reşkinden
Sanavberün yüregi pâre pâre olmuşdur*

G 28/2

*Her kim sanavberi boyuna nisbet eyleye
Koma katunda anı yabandan haber virür*

G 36/5

*Kaddine serv gibi sanavber baş egmedi
Bu ince şehri oğlanıdır ol yaban eri*

G 59/3

Hamdullah Hamdi sanevber sözcüğünü “boy, kamet, kadd” sözcükleri ile birlikte kullanarak sevgilinin boyunu teşbih eder.

*Sanevber ayagun öpmege Tûbâ gibi baş egmiş
Su gibi bir kez ey serv-i revân sahn-ı çemenden geç*

G 42/5

⁵⁶ Dipnot 36

*'Ar 'ar sanevber ile inen başdan aşdılar
Def'î gelüb çemende güzeller yanaşdılar*

G 142/1

*Sen sanevber-kâmete 'âşık olalıdan gönül
Kanda kim görürse bir serv-i hurâmân sarmaşur*

G 194/6

*Kaddün olalı gülşen-i hüsn içre ser-ferâz
Serv ü sanevberün işi bitmişdür ey sanem*

G 358/3

*Kaddün hevâsı ile olubdur sanevberün
Bağrında dâğ-ı âteş-i hirmân girih girih*

G 524/4

*Hakkâ budur ki kâmetünün togrusıdürür
Yirde komaz sanevberi ol istikâmeti*

G 589/4

*Dest olur bâlâ-yi dest anun için ey serv-kadd
Karşuna kol kavşurub durur sanevber kul gibi*

G 628/5

G 92/4, G 158/2, G 307/3, G 365/4, G 586/5, G 603/1, G 622/6.

Necatî Bey de sevgilinin boyunu beyitlerinde sevgilinin botunu ifade etmek için kullanmakla birlikte bazen de dosdoğru oluşunu bir kulun teslimiyetine benzetir. Kulun istikameti ile sanevberin doğruluğu, uzun, ince oluşu eşleştirilmiştir.

*Dedim boyun nihâl-i sanevber midir yâhûd
Bâğ-ı İremde serv-i çemen dedi ik'si de*

G 150/2

*Serv olmaz ise bende key ahmaktır ol tavîl
Kaddin sanavberin görüp âzâd u ser-bülend*

G 14/ 4

*Çü kaddin kâmetin gördü sanavber secdeler kıldı
Şu kadd ü kamete karşı mü'ezzin bu ne kâmeldir*

G 23/ 2

Şeyhî ise sevgilinin boyunu, posunu, endamını sanevber ile karşılaştırır ancak sevgiliyi bu konuda mübalağa ile sanevberden üstün görür.

1.1.11. Serv

“Divan şiirinde adından en çok söz edilen ağaç selvidir. Sevgilinin boyu için hem benzeyen hem benzetilendir. Hatta mecâz-i örfî yoluyla artık boy kelimesine dahi ihtiyaç kalmamıştır. Bu benzetmede mübâlağa ve hüsn-i ta'lîl esastır. Selvinin su kenarında düşünülmesi halinde bir ırmak, çemen, bezm vs. unsurlar kendini gösterir. O bir süs ağacıdır. Yaz-kış yeşil kalır. Sonbahar rüzgârları dahî ona etki edemez. Hafif rüzgârla salı nışı sevgilinin yürüyüşünü andırır. Sevgili için çok kez "serv-i revân" tamlaması kullanılır. Servinin meyvesi olmaz. Mezarlıklarda daha çok bulunur. Bunun nedeni, rüzgâr ile salınırken "Hû! (Allah!)" sesini çıkarmasıdır. Bu hâl, onun Allah'ı zikrettiğine işarettir. Böylece mezarlıklardaki ölümler için bir mağfîret vesilesi olarak düşünülür. Bahçe kenarlarına da selvi ağacı dikilir. Selvinin dibine etek veya ayak tabîr olunur. Böylece sevgilinin eteği veya ayağı anlatılmış olur. Onun eteğini ırmaklar öper, ayağına çınar yaprakları yapışır vs. Sarmaşık gülleri servilerde görülür. Selvi ile birlikte gül, lâle, çınar, nergis, menekşe, sünbül, ok, naz, belâ, bâlâ, kıyâmet vs. kelimeler çok kullanılır.”⁵⁷

Sâyesinde kaddünün sürdüğüçün ‘ömr-i dirâz
Serv-i bâlâna çenâr el götürüp eyler du’â

G 7/3

Gözün yaşıyla kenâr ola mı senün ‘Adlî
Ziyâde ser-keş olupdur o serv-i hoş-reftâr

G 23/5

Kabrüm üzre serv dikün şem’ yakun döstlar
Çün beni hâk eyleyen şevk-ı ruh u bâlâsıdur

G 30/2

Eşk-i çeşmi ‘Adli’nün her dem revân olmagiçün
Bir kadem salınmaz ol serv-i revân agyârsuz

G 34/5

Kadd ü ruhsârın firâkında gülistân seyrine

⁵⁷ Pala, age, s. 414.

Vardugumca bana olur servlerle gül enîs

G 35/ 2

G 48/5, G 70/1, G71/3, G 74/5, G 75/2, G 78/2, G 81/2, G 89/5, G 93/1, G 102/2, G 103/1,
G 105/7, G 111/2, G 118/1, G 125/3, G 139/1, G 141/4, G 155/1,4, G 166/1

Adlî sevgilinin boyunu servi ile ifade etmekle beraber sevgilinin salına salına yürümesini de rüzgârda salınan serviye benzetir.

Şol serv ki divârına nakş eyledi nakkâş

Teşbih olunmaga yarardı ona Tûbâ

K 11/28

Tûbâ eger asılmasa cennetde nigûnsâr

Soffandaki serv olmasa bu vech ile ra'nâ

K 11/29

Ol serv-i dil-ârâya hevâ-dâr durur âb

Kim düştü bu kasr ayagina bî-ser ü bi-pâ

K 11/30

Servin ki şeref bâgına bir gül-bün-i terdir

Var iki budagında iki gonce-i ra'nâ

K 11/103

Gulgulünden bülbülün çâk-i giribân etti gül

Kumrunun zârlığının serv ser-gerdânıdır

K 15/13

Hüsn nev-rûzunda uşşâkı muhayyer eyleyen

Râstı ol serv-i dil-cünun gül-i handânıdır

K 15/22

Ne belâ-engîzdir ol serv-i hoş-bâlâyı gör

Bâg-ı firdevs getirmiş seyr eder Tûbâyı gör

G 55/1

Ârızı hattından ol servin su'al ettim dedi

Bûstan-ı Rûmda tûtî-i Hindûstân yatar

G 51/4

K 4/5, K 16/18, K 17/15, K 18/9,29, K 24/10, K 25/7, K 26/1, K 33/13, K 34/2, K 35/15...

Ahmed Paşa da güzel sevgilisini serviye benzetir ancak dönemin diğer şairlerinde ve divan geleneğinde ekseriyetle görülen “boy” sözcüğünü işaret eden kamet, kadd, bâlâ gibi sözcükleri servi ile birlikte anmamıştır.

Bâğda gül ruhleründür verd-i hamrâdan murâd

Kâmetündür râstı serv-i dil-ârâdan murâd

G 8/1

Serv-kaddün bendesidür ey niçe âzâdlar

Kâmetün efgendesidür serv ile şimşâdlar

G 21/ 1

Göricek yaşımı nâz ile salınur ol yâr

Cûy- bâr ile bulur serv-i hirâmân revnak

G 36/ 4

Ruhi nâzüklük ile yele virmiş güller evrâkın

Kadi çâpüklük ile hâke salar serv-i ra'nâyı

G 71/ 2

G 13/5, G 14/2, G 17/2, G 32/1, G 39/4, G 40/1, G 42/3,4, G 44/2, G 50/1, G 55/3...

Avnî de servi tıpkı dönemin diğer padişah şairi Adlî gibi işlemiştir beyitlerinde. Servi gâh boyu ile sevgiliyi anlatır gâh salınışı ile.

Ne serv olur sanemâ kâmetün ki reşkenden

Sanavberün yüregi pâre pâre olmuşdur

G 28/ 2

Niyâz eyledigümce nigâra nâzlanur

Bilür yaraşur o serv ü çenâra nâzlanur

G 30/1

Rakîbe eyledi meyli kaçar gözümnden o serv

Yabana sâye salar çeşmesâra nâzlanur

G 30/4

Serv öykinürse kaddine Hamdî 'aceb degül

Bâlâ-yı kâmet ana hamâkat nişânıdur

G 50/ 5

Bâg-ı tarâvet içre boyun serv-i tâzedür

Firdevs-i hüsn içinde lebün Kevser-i latîf

G 82/ 3

Bir letâfet viridi Hak Sidre boyuna eyle kim

Serv gibi niçe âzâdı kul eyler bî-hilâf

G 183/1

Gün yüzinden hüsnini gördi meger kim 'andelîb

Serve çıkup çağırur merd-i temennâlar gibi

G 183/4

G 30/2, G 35/4, G48/6, G 50/5, G 67/1, G 71/5, G 83/3, G 129/3...

Servi, **Hamdullah Hamdi**'nin sevgilisidir ancak bu sevgili bazen vefasız bazen nazlı bazen de kendine kul, köle olunabilecek kadar güzel bir sevgilidir. Bülbülün sevgilisine yalvarmak için tünediği ağaçtır bazen de. Bu da bize servinin, aşığın yardımcısı/dert ortağı da olabileceğini düşündürür.

Bulmadılar arayub şîve-i refâtârını

Gitdi Tûbâ bir yana serv-i dil-ârâ bir yan

G 3/3

Yine hışm ile turub gitdün eyâ serv-i revân

Sana yol kesmek için göz yaşı arkurı varur

G 161/4

Çekmek istersen bu gün bâr-ı ta'allukdan elün

Serv gibi sebze-zâr-ı 'âleme âzâde gel

G 344/ 3

G 6/6, G 20/5, G 30/2, G 33/4,6, G 42/5, G 47/6, G 49/3, G 62/3, G 70/6, G 72/2, G 79/7, G 80/4, G 84/2, G 87/4, G 89/7, G 90/3,6, G 100/3...

Necatî Bey'de servi boyun, posun yanında özgürlüğün de sembolüdür. Burada Necatî servinin mezarlıklarda tercih edilen bir ağaç olması özelliğinden de faydalanmak istemiş olabilir. Bâr-ı ta'allukdan el çekmek bize ölümü çağırır ve devamında şair servi gibi âzâde tabirini kullanmıştır. Bu da ölüm, mezar ve servi sözcüklerinin dolaylı yollardan dünya yükünden kurtulmayı ifade ettiğini söyleyebiliriz.

Serv olmaz ise bende key ahmaktır ol tavîl

Kaddin sanavberin görüp âzâd u ser-bülend

G 14/4

Sebzede salınsa servi ol büt-i lâle-ruhun

Gül tabaklar pür kılıp üstüne la'l ü zer saçar

G 20/4

Serverâ servi boyun hem-ser-i tûbî mi değil

Sen Sikender kademi efser-i kisrî mi değil

G 106/1

K 7/16, K 11/7, Mus 2-II/7, 12, Mus 3-III/5, G 1/6, G 7/3, G 9/6, G 16/5, G 23/1, G 25/7, G 27/1...

Şeyhî ise serviyi salınışı, boyu, posu açısından ele alır. O servi ki yeşillikler içinde bir salınan bir güzel, cennetten çıkmışçasına büyüleyicidir.

1.1.12. Şimşâd

“Şimşîr ağacı.”⁵⁸ “Divan şiirinde sevgilinin boyu şimşâda benzetilir.”⁵⁹

Berk-i sebzî ‘arz idüp hizmet kusûrın gösterüp

Ellerin şimşâd ile başına korlar nârven

G 102/ 4

Sanma dil sen var iken iy yüzi gül gülşende

Heves-i bûy-ı gül ü sâye-i şimşâd eyler

G 147/2

Adlî, şimşâdı bir himmet olarak kabul eder. Gölge eden bir ağaç altındakileri kavurucu sıcaktan bir nebze de olsa korur. Bu beyitlerde de şair şimşâdı bir gölge ağacı olarak ele almıştır.

Ahmed edelden temâşâ hedd ü kaddin vasfını

Bâg u bôstân seyrin anmaz serv ü şimşâd istemez

G 116/ 5

Serv-i kaddin hasretinden öliceğ tâbûtumu

Eylerim şâhım vassıyet k’edeler şimşâddan

G 241/ 4

Dedim ey hüsn bahârı nola ger hanemizi

Hadd ü kaddinle bu gün pür-gül ü şimşâd edesin

⁵⁸ Dipnot 36

⁵⁹ Pala, *age*, s. 446.

G 248/ 6

Ey perî bu hüsn ile benzer ki hûrî-zâdsın

Yâ İrem bâğından ermiş sîm-ten şimşâdsın

G 249/1

Nâzdan mîve getirmiş bir gümüş şimşâdsın

Berg-i şiveyle bezenmişsin anunçün şâdsın

G 250/1

Ahmed Paşa'da şimşâd cennete hûrîleri kıskandıracak kadar güzel sevgili, dayanıklı bir ağaç ya da boyu, posu şimşâda benzeyen sevgili olarak çıkar karşımıza.

Göz diküp nergis yola şimşâd durmuş muntazır

Seyr-i bâğa gûyiyâ ol gözleri şehlâ gelür

G 17/4

Serv-kaddün bendesidür ey niçe âzâdlar

Kâmetün efgendesidür serv ile şimşâdlar

G 21/1

Avnî de şimşâd yol gözleyen âşıktır ama o da şimşâdın boyunu göz ardı etmez.

Gül yüzine bakmadum şimşâdun adın anmadum

Ol şeker-güftâr ü hûş-reftâra ne itdüm neyleyin

G 426/4

Güller açıldı ey boyı şimşâd ü hûş-hırâm

Seyr eyle sahn-ı sebzeyi serv-i revân ile

G 474/2

Zülfün umar hasta dil ey kâmeti şimşâd-ı nâz

Sâyedür bî-dillere serv-i hırâmân bahşişi

G 605/4

G 30/2, G 51/3, G 72/6, G 82/1, G 90/3, G 95/5, G 102/2, G128/3, G 177/3, G 194/3, G 246/6, G 259/7...

Necatî Bey beyitlerin hepsinde şimşâdı sevgilinin yerine kullanmıştır. Şimşâd şairin uzun boylu, endamlı sevgilisidir.

Çemen içre yürür ol kameti şimşâd meğer

Kim ayak üzre durup serv ana hayran bigidir

Şeyhî de uzun boylu sevgili yerine şimşâdı kullanır ve o da serv ve şimşâd sözcükleri ile leff ü neşr yapar.

1.1.13. Tûbâ

“Cennet'te Sidre'de bulunan ve dalları bütün cenneti gölgeleyen ilâhî ağaç.”⁶⁰

“Sidre'de bulunan ve kökü yukarıda, dalları aşağıda olmak üzere bütün cenneti gölgeleyen ilahî bir ağaçtır. Her çiğnemesinde ve her yudumunda başka lezzetleri olan meyveleri vardır. Bir rivayete göre gövdesi sarı altın, dalları kırmızı mercan, yaprakları yeşil zümrüt ve meyveleri şeker olan bu ağaçta her insanın bir yaprağı varmış. İnsan ölünce yaprağı da yere düşermiş. Yaprak düşerken başka yapraklara değer ve yaprağına değdiği kişinin kulağı çınlarmış. Böylece kulağı çınlayan kişi ölümü hatırlar ve tevbe edermiş. Kulağı çınlayan kişinin "Birisi beni andı" demesi bundan dolayı imiş. Divan şiirinde Tubâ ağacı, gölgesi ve boyu nedeniyle anılır.”⁶¹

Tûbâ boyun ki vasf idicek müntehâ kılam

Medh-i lebünde sözlerümi cân-fezâ kılam

G 92/1

Adlî diğer ağaçlarda da olduğu gibi sevgilinin boyunu Tûbâ ile vafsetmiştir. Ancak Tûbâ sıradan bir ağaç değildi. O cennet menşe'li bir ağaçtır ve cennet güzellerin yeridir. Sevgili de bir cennet ağacına benzetilmiştir.

Şol serv ki divârına nakş eyledi nakkâş

Teşbih olunmaga yarardı ona Tûbâ

K 11/28

Tûbâ eger asılmasa cennetde nigûnsâr

Soffandaki serv olmasa bu vech ile ra'nâ

K 11/29

Hüsni firdevsinde salınmaga Tûbâ kaddine

Hulle giydirmiş mu'anber kâkül-i müşgîn-i dost

K 18/10

Bir serv-i kabâ-puş kenârında ki anun

⁶⁰ Dipnot 36

⁶¹ Pala, age, s. 473.

Bâlâsı hevasında şikeste kala Tûbâ

K 37/34

Tûbâ kul oldu kaddine kâmet hemîn ola

Hüsnün cihânı yıktı kıyâmet hemîn ola

G 6/1

Tûbâ boyun çü cennet-i kûyunda salına

Cibrîl sidreden diye dogrusu Müntehâ

G 7/3

G 5/3, G 41/1, G 55/1, G 95/2.

Ahmed Paşa, “Tûbâ”yı Firdevs, Cibril, Sidret-ül-müntehâ gibi sözcüklerle birlikte kullanarak bir cennet ağacı olduğunu vurgular. Ancak sevgili Tûbâ’ya benzese de güzellikte, boyda, posta ondan üstündür.

Hüsnün gülüne me’vâ ger cennet ola tahsîn

Sidre boyuna Tûbâ ger sâye ola tûbâ

G 4/3

Hamdullah Hamdi Tûbâ’yı güzellik gölgeleyen bir cennet ağacı olarak ele almıştır. O da diğer şairler gibi Tûbâ’nın cennet ağacı olduğuna Sidre ve cennet sözcükleri ile telmih yapmıştır.

Bulımadılar arayub şîve-i refâtârını

Gitdi Tûbâ bir yana serv-i dil-ârâ bir yan

G 3/3

Cennet içre Sidre-veş Tûbâ kaddün

Başdan ayağa görünür müntehâ

G 13/4

Bana ol kâmeti Tûbâ lebi ‘unnâb gerek

Nideyin görmek ile serv-i çemenden ne biter

G 111/9

Müntehâ kadd üzre kim zülfün düsübdür togrısı

Sidre tâvûsıdürür Tûbâ budagın yasadanur

G 195/4

Göreyin Tûbâ -veş olsun iller içre ser-nigûn

Müntehâ kaddün nihâlin kim görüb Tûbâ dimez

G 215/6

Kâmetün 'aksinden ey serv-i dil-ârâ-yi çemen

Gösterür Tûbâ misâlin cûy-bârî çeşmümün

G 302/2

G 42/5, G 72/2, G 146/5, G 303/5, G 309/5, G 329/4.

Necatî Bey Tûbâ'yı sevgilinin boyunu anlatmak için kullanır ancak bunu yaparken özellikle müntehâ sözcüğü ile birlikte kullanarak Sidretü'l-Mühtehâya ve ağacın cennet ağacı olmasına telmih yapar. Aynı zamanda müntehâ ile sevgilinin güzelliğinin sınırsızlığını ifade ederken boyunu da Tûbâ ile kıyaslar.

Sâye-i tûbâ sever kûteh-nazar

Doğrusu bize bu bâlâ hoş gelir

G 76/2

Firdevs sahnı sebzesi cân-bahş imiş velî

Tûbâ boyundagı gül ü reyhânımız gerek

G 95/3

Kaddın yüzün dudağın otağın soranlara

Tûbâ vü hûr u kevser ü cennet ne fâyide

G 151/5

G 130/2, G 134/2, G 137/1.

Şeyhî de Tûbâ'yı sevgilinin boyunu anlatmak için kullanır. Tûbâ'nın gölge özelliği de şairin beyitlerinde vurgulanır. Zihniyete uygun olarak şair Tûbâ'yı kadd, cennet, kevser, Firdevs, bâlâ sözcükleri ile birlikte kullanır.

1.2. Meyveler

Meyve insan için en önemli besin kaynaklarından biridir. Bunun dışında meyve gerek ağacı gerek meyvesi gerekse kendine has birtakım özellikleriyle halk arasında çeşitli teşbihlere ve mecazlara konu olmuştur. “Elma yanak, kiraz dudak, badem göz...” gibi benzetmelerde bu tezahürün bir sonucudur. Dolayısıyla meyveler divan şairlerine de ilham kaynağı olmuştur.

Divan şairleri meyveleri dizelerine sıkça misafir etmişlerdir. Bazen sevgilinin yüzündeki tüyleri meyvelerin üzerindeki tüylere benzetirler şekli nedeniyle. Bazen de rengi dolayısıyla sevgilinin yanağına elmaya; şekli nedeniyle sevgilinin gözünü bademe.

“Meyve anlamına gelen kelimelerin hepsi, yenilebilen meyve anlamında ve bildiğimiz meyve adlarının yanında; bağ, bahçe, fidan, ağaç, budak, yaprak, tane, tohum, sebze gibi kelimelerle beraber kullanıldıkları gibi; elde edilen veya edilmek istenen her türlü sonuç anlamında da kullanılıyor. Aşk, kavuşma, ümit, sabır, mutluluk, meram, maksat, hüner, bûse, şiir, söz; hatta sevgilinin derdi, gamı, cefası, belâsı, nazı; âşığın gözyaşları ve yaraları da meyve olarak kabul edilebiliyor. Meyvelerle ilgili çeşitli inanışların oluştuğu, bunlar etrafında; ‘hasedinden çatlama’, ‘ağzını bıçak açmamak’, ‘içi yanmak’, ‘gözünü doyurmak’, ‘bir içim su’, ‘Üzüm üzüme baka baka kararır.’, ‘Kuru ağaç meyve vermez.’, ‘Kışın meyve yetişmez.’, ‘Meyveli ağaçta çiçek olmaz.’, ‘Meyveli ağaç taşlanır.’, ‘Meyvenin iyisini domuz yer.’, ‘Hastalar turfanda meyve arzu eder.’ gibi deyim, atasözü ve halk deyişlerinin kullanıldığını görüyoruz.”⁶²

1.2.1. Bâdâm

“Badem, sevgilinin bademi andıran gözü. Şekil yönünden badem, göze benzediği için şairler göz ile birlikte bademi de anarlar. Ayrıca diğer yemişlerle birlikte meze olarak da kullanılabilir. Sıtma hastalığının ilacı (kinin) bulunmadan önceleri sıtma muska ile bağlanırmış. Bir kâğıda bâdem şeklinde veya bizzat badem üzerine yazılan muska, hastanın boynuna asılarak taşınması sağlanırmış. Ancak badem kabuğuna muska yazılması yahut bâdemın yenilmesi şeklinde de sıtma tedâvisi yapılmıştır. Mevleviler üç adet bâdem üzerine "ezân, ezîn, pesîn" yazarak birer gün ara ile hastaya yedirirlermiş. Bazılarına göre de üç bâdem alınıp içleri hastaya yedirilir, kabukları tütü edilir ve öylece muska yazılır. Hatta sıtmaya muska yazmak bir ocak işidir. Buna liyakatli aileler vardır. Her ne hâl ise, divan şairleri bu âdeti de zaman zaman şiirlerine konu edinmişlerdir.”⁶³

Eşrefi saçar sabâ ana gül-i bâdâmdan

Zer nisâr ider başına ol gülün şâh-ı semen

G 102/3

Adlî sevgilinin bakışını dolaylı olarak da gözünü badem ağacının çiçeğine benzetir.

Mest olup dil mey-i aşkınla leb ü çeşmin anar

Nukl için ragbet eder pisteh ü bâdâmlara

⁶² Abdülkerim Gülhan, *Divan Şiirinde Meyveler Ve Meyvelerden Hareketle Yapılan Teşbih Ve Mecazlar*, International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 3/5 Fall 2008, s. 345-375.

⁶³ Pala, *age*, s. 63.

G 272/4

İstedim lâ'l-i şeker-bârından ol yârın şeker

Lûtf edip fındık kodı fi'l-hâl bâdâm üstüne

G 277/8

Cân fedâ işve-i bâdâm-ı siyâhına dedim

Isırıp lâ'l-i lebin pisteyi şekerde kodı

G 315/2

Ahmed Paşa bâdamı ilk beyitte meze olarak zikrederken birinci dizedeki çeşm sözcüğü ile leff ü neşr yapmıştır. İkinci beytinde ise yine sevgilinin açık gözünü bademe, kapalı gözünü ise fındığa benzetmiştir. Yine şair başka bir beytinde sevgilinin siyah gözlerini bademe benzetir.

Yine medh itdi Necâtî senün âhû gözünü

Gör ne lutf ile şeker kapladı bâdâmlara

G 464/9

Gamzenün hışmını çeşmün artug ider gerçi kim

Ser-hôşun keyfiyyeti eksük olur bâdâm ile

G 495/3

Gözün aç ey piste-leb 'ayş ü bahâr eyyâmıdır

Çünkü şehrin açılır bâdâmı bayram irtesi

G 568/3

Bâdedür la'lîn lebün mestânedür nergislerün

Bezmi-hüsnün zînet itmîş piste bir bâdâm iki

G 622/7

Necâtî sevgilinin gözünü badem şekerine benzetir. Sevgilinin gözü badem başka bir beyitte sarhoşun mezesi olur. Sevgilinin badem gözleri birer kıymetli ziynet eşyası olur şairin beyitlerinde.

Nukl-ı mestâne gamzen önünde

Nâr u bâdâm u sîb u piste yatar

G 15/5

Şeyhî de bademi içki masasının mezesi yapar ancak burada da bademden kasıt sevgilinin gözüdür. Bir içki meclisi betimleyen şair istiare yoluyla sevgiliyi ve onun karşısına ise maşuku oturarak onun uzuvlarını vafeder.

1.2.2. Bih

“Ayva, şekli, sarı rengi, ayvadan yapılan tatlılar ve çekirdeği sebebiyle konu edilmiş; sevgilinin yüzü, çenesi, gerdanı, dudağı; güneş, renk ve şekil yönünden ayvaya benzetilmiştir. ‘Bih’ ve ‘bihî’ kelimelerinin iyi anlamına da gelmesi; ‘eyvâ’nın da ‘eyvah’ anlamı dolayısıyla zaman zaman tevriye ve kinaye yapılmıştır. Ayva çekirdeğinin anahtarın, kilidi daha kolay açmasını sağlayacağı düşünülmüş. Ayva tüyü olarak adlandırılan sevgilinin yanağında çıkan yeni tüylerle ilgili hiçbir benzetmenin ayva kelimesiyle beraber geçmemesi dikkat çekicidir.”⁶⁴

Zülfün n'için oldu perîşân benim gibi

Çün dâ'im elde bih gibi sîb-i zekân tutar

G 62-B 6

Hûrlar şeftalisin vasf eyledim dil-ber dedi

Bihdir ol şeftaliden sîb-i zenahdânım benim

G 187-B 7

Ahmed Paşa her iki beytinde de bihi sevgilinin çenesine benzetmiştir. İki beyitte de bihi sîb ile birlikte zikreder ki bu da divan şiirinde çene çukurunun elmaya benzetilmesi anlayışına uygundur.

‘Âlemde günü derd ile eyvâyile geçsün

Cân mîvesi bihdür diye her kim zekanundan

G 117/3

Hamdullah Hamdi de sevgilinin çenesini bihe benzetmiştir. Şair bih ile ayvayı –her ne kadar burada eyvâ anlam olarak farklı olsa da- birlikte kullanmıştır. Yine şair Ahmed Paşa gibi bih sözcüğünü kullanırken zekân sözcüğünü de zikreder.

1.2.3. Elma

“Elma, rengi, kokusu, şekli ve meze olarak da yenilen tatlı bir meyve olması yönüyle konu edilmiştir. Sevgilinin yanağı, çenesi, gerdanı; âşığın vücudundaki yaralar, kanlı ciğeri; ay ve güneş ile aralarında teşbih yapılmış; rengi çoğunlukla kırmızı, bazen de beyaz olarak alınmıştır. Almak fiilinden gelen ‘alma’ kelimesiyle tevriye ve cinas; elması şeklinde kullanılan ‘elmas’ kelimesiyle teşbih ve tevriye yapılmıştır. ‘İsfahan elması’ diye

⁶⁴ Gülhan, *agm*, s. 351.

*bir türünden söz edilmiş; elmanın sonbaharda ve sulak yerlerde yetiştiğine dikkat çekilmiştir.*⁶⁵

Mihr ü mâhı bir eli ile oynadan elma gibi

Nâr-ı fürkatde geçürdi günümü eyvâ ile

G 451/2

Nâr u eyvây ile şol gabgab yakar gönlüm benüm

Mihr ü mâhı bir eli ile oynadur elma gibi

G 593/5

Necâtî Bey, her iki beytinde de elmayı ay ve güneşe benzetmiştir. Yine gabgab sözcüğü ile birlikte kullanılması elmanın sevgilinin çenesine benzetildiğini akla getirir.

1.2.4. Engûr

*“Üzüm. Divan edebiyatında mecâz-ı mürsel yoluyla şarap yerine kullanılır. Şarabın üzümünden yapılmış kırmızı renkte bir içecek oluşu, çok zaman sevgilinin dudağına teşbihlere yol açar.”*⁶⁶

*“Üzüm, şekli, tadı, rengi, kokusu, koruk hali, salkımı, meze olması ve daha çok da üzümünden yapılan şarap sebebiyle konu edilmiştir. Asma ve kütüğünün adıyla anıldığı gibi, kurutulmuş haliyle de söz konusu edilmiştir. Gözyaşı, dudak üzüm tanesine; parmaklar, salkımına; saçlar, asmaya benzetilmiştir, üzümün de Allah tarafından yaratılması sebebiyle, şarabın hoş görülmesi esprisi yapılmış; ‘Üzüm üzümüne baka baka kararır.’ atasözü kullanılmış; ‘engürü’ Ankara kelimesiyle tevriyeli kullanılmıştır.”*⁶⁷

Engûr yaradılmadan içinde mey gören

Şol didedir ki hâk-i derin etti tûtiyâ

K 3/23

San erdi hûşe-i engûr ü üşdü mûr u mekes

Kim oldu rişte-i zülfünde cân ü dil âveng

K 21/8

Ahmed Paşa ilke beytinde açıklamamıza uygun olarak şarabın hoş görülmesine

⁶⁵ Gülhan, *agm*, s. 354.

⁶⁶ Pala, *age*, s. 149.

⁶⁷ Gülhan, *agm*, s. 367-368.

vurgu yapmıştır. Üzüm yaratılmadan önce şarabı görmüştür gözleri. İkinci beytinde ise sevgilinin zülûflerini üzüm asmasına benzetmiş ve bu asmaya dadanan sineklerden şikayet etmektedir.

Yasdanur zülfi 'izârın irmek için la'line

Hasret-i engûr ile dîvâr-ı bâğı yasdanur

G 38/2

Ol kim engûrun şarâbın nûş idüp ser-mest olur

Derd dürdin nûş idenler gibi mahmûr olmadı

G 187/4

Hamdullah Hamdi'de sevgilinin zülûzü üzüm asmasıdır. Sevgilinin yüzünden dudağına uzanan zülûzü duvardaki sarmaşık üzüm asmasına benzetir. Diğer beytinde ise üzüm şarabının sarhoşluğunun dert çekenler kadar insanı mahmur etmediğini söyler. Burada engûrun istiare yoluyla gözyaşı olarak kullanıldığını söyleyebiliriz. Çünkü ikinci dizede dert sözcüğü geçmekte bu da bize derdi olanın daha fazla gözyaşı döktüğünü düşündürür.

1.2.5. Eyvâ, eyvây

“Ayva, şekli, sarı rengi, ayvadan yapılan tatlılar ve çekirdeği sebebiyle konu edilmiş; sevgilinin yüzü, çenesi, gerdanı, dudağı; güneş, renk ve şekil yönünden ayvaya benzetilmiştir. ‘Bih’ ve ‘bihî’ kelimelerinin iyi anlamına da gelmesi; ‘eyvâ’nın da ‘eyvah’ anlamı dolayısıyla zaman zaman tevriye ve kinaye yapılmıştır. Ayva çekirdeğinin anahtarın, kilidi daha kolay açmasını sağlayacağı düşünülmüş. Ayva tüyü olarak adlandırılan sevgilinin yanağında çıkan yeni tüylerle ilgili hiçbir benzetmenin ayva kelimesiyle beraber geçmemesi dikkat çekici.”⁶⁸

Tîr-i gamzen sanemâ gözlerüme olalı tûş

Gözlerüm yaş akıdup bahr oluban eyledi cûş

Seyl-i eşküm dökilüp gözlerümi eyledi boş

Gözüm eyvây gözüm vay gözüm eyvây gözüm

Mr (Murabba) 145/2

Adlî “Divan”ında “Gözüm eyvây gözüm vay gözüm eyvây gözüm” ile bir mütekerrir

⁶⁸ Gülhan, *agm*, s. 351.

murabba kaleme almıştır. Burada “eyvây” sözcüğünü tevriyeli olarak kullanmıştır. Şair burada hem “eyvah gözüm aktı” derken hem de göz çukurunu yani içi boşalmış olan çukuru bir ayvaya benzetir ki şekil olarak da gerçekten benzer. Şair Avnî’ye nazire diyebileceğimiz bu murabbanın dışında ayrıca pek çok şiirinde Avnî’nin etkisi görülür.

Sevdün ol dilberi söz eslemedün vay gönül
Eyledün kend’özünü ‘âleme rüsvây gönül
Sana cevr eylemede kılmaz o pervây gönül
Cevre sabr eyleyemezsen nideyin hây gönül
Gönül eyvay gönül vay gönül eyvay gönül

Mh (Muhammes) 48/1

Avnî de bu mahammesi yazmış ve o da “Gönül eyvay gönül vay gönül eyvay gönül” dizelerinde eyvâyı tevriyeli olarak kullanmıştır.

‘Âlemde günü derd ile eyvâyile geçsün
Cân mîvesi bihdür diye her kim zekanundan

G117/3

Hamdullah Hamdi de eyvâyı tevriyeli kullanan şairlerden. İlk dizede eyvây eyvah anlamında kullanılmış ancak diğer dizedeki mîve, bih sözcükleri aynı zamanda sözcüğün ayva anlamında da kullanıldığını göstermektedir. Burada şair tenasüb yoluyla sözcüğün her iki anlamını da kastettiğini anlayabiliriz.

Hasretünle bu Necâtî ölür ise diyesüz
Â garîb ü vâ garîb ü hâ garîb eyvâ garîb

G 26/5

Mihr ü mâhı bir eli ile oynadan elma gibi
Nâr-ı fûrkatde geçürdi günümü eyvâ ile

G 451/2

Nâr u eyvây ile şol gabgab yakar gönlüm benüm
Mihr ü mâhı bir eli ile oynadur elma gibi

G 593/5

Necâtî Bey, eyvâyı ilk dizesinde kinayeli kullanmıştır. Ayrıca “â, vâ, hâ” harfleri ile eyvâ sözcüğünü ortaya çıkararak bir sözcük oyunu da yapmıştır. Burada şair ayvanın diğer meyveler gibi bol veren bir meyve olmadığını kastettiği gibi görünüş olarak kendisini

ayvaya da benzetiyor olabilir. Diğer beyitlerinde ise “ay”ı ayvaya benzetmiştir. “Nâr u eyvây”ın altında yer alan “Mihr u mâh” grubu sanırım fikrimizi doğrular niteliktedir.

1.2.6. Fındık

“Şekli, rengi ve yenilebilir bir meyve olmasıyla konu edilmiş; dudak, yıldız ve mermi ile aralarında benzerlik kurulmuştur.”⁶⁹

Cân ü dilini Ahmed'in oynatmaga cânân

Fındıkları unnâb-ı şeker-bâr ile oynar

G 54/8

İstedim lâ'l-i şeker-bârından ol yârın şeker

Lûtf edip fındık kodı fi'l-hâl bâdâm üstüne

G 277/8

Ahmed Paşa her iki beytinde de sevgilinin dudaklarını fındığa benzetmiştir. Burada dudaktan kasıt daha çok “fındık kodı” tabirinden de anlaşılacağı üzere buse halindeki dudaktır.

1.2.7. Hurma

“Tadı, rengi, şekli, fidanı ve çekirdeği sebebiyle konu edilmiştir. Aşığın yaraları ile sevgilinin dudağı, renk ve şekil yönüyle hurmaya, kalbi sertliği yönünden çekirdeğine; boyu da fidanına benzetilir. Hurmanın daha çok hacdan getirilen değerli bir meyve olmasına, çekirdeğinden tespîh tanesi yapılmasına da işaret edilmiştir.”⁷⁰

Bâg-ı cihânda bitmeye ey nahl-i fitne-bâr

Şîrin lebin gibi dahi hurmâ-yi ter leziz

G 31/3

Ben mi lâ'linde ve yâ hód nahl-bendi hüsnünün

Şekkerin hurmaya dizmiş müşg-i anberden mekes

G 126/2

Serv-i ra'nâdır kadin ey piste-leb servin veli

Sükkerin unnâb ile Şîrin ü ter hurmâsı yok

⁶⁹ Gülhan, *agm*, s. 356.

⁷⁰ Gülhan, *agm*, s. 357.

G 143/3

Bôstân-ı visâlınden eger mîve satarsa

Bin câna ucuzdur lebi hurmâsı Alinin

G 154/4

Bu ne şûride tâ'dir kim öldüm zehr-i kahr ile

Şeker tutarken agzında lebi hurmâsı İshâkın

G 155/3

Ahmed Paşa bütün beyitlerinde hurmayı “leb” sözcüğü ile birlikte zikrederek sevgilinin dudağını hurmaya benzetmiştir. Ayrıca bu hurmanın bir de ter ve sükkar sıfatları vardır. Böyle taze ve lezzetli hurmaya da sineklerin üşüşmesi şairin gözünden kaçmaz tabii ki...

Yüzün görene irse nola la'l-i şeker-hâ

Erzân olur ey şîr-dehen Ka'bede hurmâ

G 18/1

Necâfî Bey ise sevgilinin yüzünü Ka'be'ye, dudağını ise hurmaya benzetir. Ka'be'ye ulaşan hurmaya ulaşır; sevgilinin yüzünü görme şerefine eren de onun şeker gibi dudaklarına kavuşur. Burada şair hurmanın Hac'dan getirilen değerli bir meyve oluşuna işaret etmektedir.

1.2.8. İneb

“Üzüm. Divan edebiyatında mecâz-ı mürsel yoluyla daha çok şarap yerinde kullanılır. Bintü'l-ineb (üzümün kızı) sayılan şarap, divan şiiri içinde önemli bir yer tutar.”⁷¹

Zülf İrem bâgında irmiş hûşe-i müşgîn-ineb

Ruh Hitâyı yaprak açmış Çin nigâristânıdır

K 15/2

Diler ki erişe unnâb-ı lâ'line zülfün

Ki hûşe-i inebinden asar iki âveng

K 21/9

Hûşe-i bag-ı İrem mi zülfün ey unnâb-leb

⁷¹ Pala, *age*, s. 245.

Yâ asılmış Şâmda miskîn ineb âvengidir

G 77/3

Bôstân-ı cemâl içre dudagın gibi rengîn

Unnâb-ı ter erişmez ü Şîrin ineb olmaz

G 115/4

Ahmed Paşa öncelikle üzümü İrem ile birlikte anarak şarabı hoş gösterme çabasındadır. Ayrıca birinci ve üçüncü beyitlerde üzümün yetiştiği coğrafyalar hakkında da bize bilgi vermektedir (Hıta, Çin ve Şam). Çoğu beytinde de sevgilinin zülüflerini üzüm asmasına benzetmiştir. Sevgilinin yanağının iki kenarından asılan zülûf şairin beyitlerinde “hûşe-i müşgîn-ineb” olur.

‘Aşkun şarâbıyla beni mest eyledi

‘Unnâb-ı leblerün yaradan hâliku `l-`ineb

K 9/13

Hamdullah Hamdi de şarabı masumlaştırmaya çalışan şairlerimizden. Şaire göre üzümü de sevgilinin o güzel dudaklarını da yaratan Allah(c.c)’tır. Doğal olarak sarhoşluğa sebep de odur.

Sâkî sunuver şarâb-ı unnâb

Kim kaydadı kan demi inebden

K 3/VII-6

Sermest ederse ger beni mâü'l-ineb nola

Ma'zûr tut ki sabık ola anda lulf-i Rab

G 4/2

Şeyhî ise “kanı kaynamak” deyimine dayanarak üzüm şarabının kanın akışını hızlandırdığını, vücut ısısını artırdığını ve insanın aklını başından aldığını belirtir. O da üzümü dolaylı olarak da şarabı Allah(c.c)’ın yarattığını söyleyerek şarap içmenin ya da sarhoş olmanın kendisinin suçu olmadığını söyler.

1.2.9. Nârenc

1. Turunç. 2. Portakal.⁷²

Taht urup tâk-ı felekde husrev-i hâver güneş

⁷² Dipnot 36

Giydi nârenci kabâ urundu nûr efser güneş

K 19/1

Ya felek Mısırında sultân oldu bir Yûsuf-cemâl

Ya Züleyhâdır tutar nârenc-i zer-peyker güneş

K 19/6

Ahmed Paşa beyitlerinde güneşi rengi nedeniyle turunca benzetir. Her iki beyitten de anlaşılacağı üzere burada kastedilen güneş dönemin padişahı Fâtih Sultan Mehmed'dir.

1.2.10. Piste

“Fıstık, yenilebilir bir meyve, özellikle meze olması, şekli ve tadı yönünden konu edilmiş. Şekerli, tuzlu bir yiyecek ve kabuklu olması yönünden de ele alınmış; sevgilinin, ağzı ve dudakları fıstığa benzetilmiştir. Kabuklu olmasından hareketle, ‘hasedinden çatlama’, ‘ağzını bıçak açmamak’ gibi deyimlerle kullanılmıştır.”⁷³

Kumrî-i dil mantıkın sözünde mevzûn eyleyen

Pisteh-i şîrîni hikmetle hâmûş eylemiş

G 132/2

Serv-i ra'nâdır kadin ey piste-leb servin veli

Sükkerin unnâb ile Şîrin ü ter hurmâsı yok

G 143/3

Piste-lebsin pistede likin şeker güftâr yok

Serv-kadsin servde ammâ ki hoş refîâr yok

G 144/1

Mest olup dil mey-i aşkınla leb ü çeşmin anar

Nukl için ragbet eder pisteh ü bâdâmlara

G 272/4

Ahmed Paşa piste sözcüğünü sevgilinin ağzı yerine istiareli kullanmış bunu yaparken de hamûş eylemek tabiri ile kabuklu oluşunu belirtmiştir. Aynı zamanda hamûş ile ağzının kapalı oluşuna da kinaye yapmıştır. Yine piste ve leb sözcüklerini birlikte zikrederek sevgilinin dudaklarını da teşbih etmiştir.

Pisteh dehân-ı dil-bere öyküdi ehl-i bezm

⁷³ Gülhan, *agm*, s. 356.

Söyletmediler urdılar agzın uşatdılar

G 90/5

Pistenün agzını sohbetde bıçaklar açamaz

Bir söz açılrsa benüm gonca-i handânımdan

G 424/5

Gözün aç ey piste-leb 'ayş ü bahâr eyyâmıdır

Çünkü şehrin açılır bâdâmı bayram irtesi

G 568/3

G 156/3, G 271/3, G 347/6, G 412/3, G 465/8, G 486/2, G 622/7.

Necâtî Bey de pisteyi sevgilinin dudaklarına benzetmiş ve “söyletmediler, ağzın uşatdılar” sözleri ile kabuklu, ağzı kapalı oluşuna vurgu yapmıştır. Başka bir beytinde ise pistenin sohbette ağzını bıçaklar açmayacağını söyleyerek irsal-i mesel sanatına başvurur. Son beyitte ise bayramlarda badem, fıstık gibi şeylerin ikram edildiğine işaret eder.

Nukl-ı mestâne gamzen önünde

Nâr u bâdâm u sîb u piste yatar

G 15/5

Şeyhî ise fıstığın bir meze olması özelliğine dikkat çeker. Sevgilinin yüzünü teşbih eder ve yüzdeki uzuvları sırası ile yemişlere benzetir ki burada piste sevgilinin ağzına işaret eder.

1.2.11. Rümân

“Nar, rengi, şekli, taneleri, suyu, çiçeği ve fidanı ile konu edilmiştir. Sevgilinin dudağı, yüzü, memeleri, narın meyvesine, boyu ağacına; âşığın kanlı gözyaşları, kanlı yaraları, la'l taşı, yıldızlar tanelerine benzetilmiş; nardan içki yapıldığı gibi nar suyunun içki mahmurluğuna iyi geleceğine inanılmıştır.”⁷⁴

Râh-ı 'ışkunda senün peykânuna cân virdüğüm

Bu ki Ka'be yollarında habb-ı rümân tatludur

G 144/8

Olucak sîb-i gül-âbî gabgabun

⁷⁴ Gülhan, *agm*, s. 363.

La 'l-i rümmâni degül mi leblerün

G 301/7

Necâtî Bey rümmâni ilk beytinde sevgilinin bakışlarından açılan yarayı nar tanelerine benzetmiştir. İkinci beyitte ise sevgilinin kırmızı dudağı ile nar arasında benzerlik ilgisi kurulmuştur.

1.2.12. Şeft-âlû

“ Şeftali; şekli, rengi, çiçeği, tadı ve çekirdeğinin yenmemesi sebebiyle konu edilmiştir. Sevgilinin yüzü, ağzı, dudağı, çenesi, göğüsleri, bileği şeftaliye benzetilmiştir.”⁷⁵

Lebin şeftâlisinin hasretinden

Gözüm dâmânına doldurdu unnâb

G 13/4

Hûrlar şeftalisin vasf eyledim dil-ber dedi

Bihdir ol şeftaliden sîb-i zenahdânım benim

G 187/7

Kaçan kim nâz ile dil-ber çıka geldi otagından

Sulu şeftâlûlar sundu bize gül ter dudagından

G 255/1

Cemâlin bâğının şeftâlûsundan

Ko dersin mübtelâlar tâze tâze

G 266/9

Ahmed Paşa şeftaliyi sevgilinin dudağına benzetmiştir ilk beytinde. Şeftalinin sulu olması özelliğine de değinmiştir. Sevgilinin yüzü bir güzellik bağıdır, dudakları ise bu bağın taze meyvesidir. Bir başka beytinde ise Hürî kızlarının göğüsleri şeftali olarak çıkar karşımıza. Ancak şair sevilinin çene çukurunun ondan daha güzel olduğunu belirterek kendini affettirmeye çalışır. Burada şeftali ile elmayı kıyaslar ve elma şeftaliye galip gelir.

Bir şeftaluya cânı azırganma dôstum

Sermâyeden hisâb idegör nen ziyân olur

G 94/8

⁷⁵ Gülhan, *agm*, s. 365.

*Ağıza gelmiş sulu şeftâlular
Bâğ-ı hüsnün çağıdur ey gül-‘izâr*

G 99/4

Necâtî Bey ilk beytinde sevgilinin kendisini bir şeftaliye benzetmiştir. Bu öyle güzel bir şeftalidir ki uğruna can feda edilir. Diğer beytinde ise sevgilinin yanağını sulu bir şeftaliye benzetir.

1.2.13. Turunc

“Divan şiirinde renk, lezzet, şekil veya koku yönünden söz konusu edilir. Sevgilinin çenesi, gabgabı ve güneş, birer turuncu andırır.”⁷⁶

*Oldu turunc-ı gabgabın ey sîm-ber lezîz
Olmaz behîst meyveleri bu kadar leziz*

G 31/1

*Lâ’lin için kan yudarken gabgabın geldi gül
Kim turunc u sîb ile ârâyiş ola bezm-i mül*

G 182/2

*Bir turunc etti tekellüf bize ol sîb-zekân
Ki meşâmı ter eder bûy-i zenahdânı gibi*

G 314/4

Ahmed Paşa sevgilinin gabgabını (çene altı) turunca benzetir ve ona göre en güzel cennet meyvelerinden bile daha güzeldir sevgilinin “turunc-ı gabgabı”. Şair bir ikinci beytinde “şarap meclisinin süsü olsun elma ve turunç” derken turuncun şarap da olabileceğini belirtir. Bir diğer beytinde ise sevgilinin çenesini turunca benzetir.

*Gabgabundur turunç-ı ter zekânun
Bâğ-ı hüsnünde tâze sîbündür*

G 181/4

*Atar havâyâ dest-i cefâ ile gönlümi
Sîb ü turunc gibi şu gabgab didükleri*

G 585/6

Necâtî Bey de sevgilinin çenesini taze turunca benzetir. Sevgilinin turunca benzeyen

⁷⁶ Pala, age, s. 474.

gabgabı onun aklını başından alır.

1.2.14. Unnâb

“Hünnap, rengi, şekli, suyu, tadı, meze olması yönünden konu edilmiştir. Dudak, göz, özellikle kanlı göz, kanlı gözyaşı, kınalı parmaklar, la’l ve akik taşı ile hünnap arasında teşbih yapılmıştır. Ahmet Paşa’nın beytine göre, hünnabın kanı durduracağına veya kan dolaşımını sakınleştireceğine inanılıyor.”⁷⁷

*Hasret-i la’l-i lebinle yaşamun her katresi
Sûz-ı hicründe senün rengîn ü ter ‘unnâbdan*

G 107/5

Adlî aşğın sevgilinin ayrılığıyla akıttığı her damla gözyaşını-ki bu kanlı bir gözyaşı olacaktır- unnâba benzetmiştir.

*Hâlini gördüm lebinde hâlini sordum dedi
Müşğ ü anberden mekesdir kondu unnâb üstüne*

K 16/9

*Diler ki erişe unnâb-ı lâ’line zülfün
Ki hûşe-i inebinden asar iki âveng*

K 21/9

*Lebin şeftâlisinin hasretinden
Gözüm dâmânına doldurdu unnâb*

G 13/4

*Nice bir vere lebin yâdı gözüm yaşına cûş
Gerek ol kanları teskîn ede unnâb gibi*

G 335/2

G 54/8, G 77/3, G 115/4, G 143/3.

Ahmed Paşa sevgilinin dudağını unnaba benzetir. Bu bir meyve olunca özellikle de güzel kokulu bir meyve olunca etrafında uçuşan sinekler de çok olur dolayısıyla. Bir başka beytinde ise sevgilinin dudağının özlemiyle akıttığı yaşları unnaba benzetir şair. Şair ayrıca unnabın kanı durdurma özelliği olduğunu da belirtmiştir.

‘Aşkun şarâbıyla beni mest eyledi

⁷⁷ Gülhan, agm, s. 358.

'Unnâb-ı leblerün yaradan hâliku 'l- 'ineb

K 9/13

'Unnâb-ı leblerün var iken ey tabîb-i cân

İtme 'ilâc hastelere acı sabr ile

G 149/2

Hamdullah Hamdi ise her iki beytinde de sevgilinin dudağını unnâba benzetir. Bu unnâb ki aşığı sarhoş eder, hastalara şifa olur.

Nideyin görmek ile serv-i çemenden ne biter

Bana ol kâmeti Tûbâ lebi 'unnâb gerek

G 309/5

Alınubdur lâle rengi ol gül-i sîr-âbdan

Kuruyubdur la 'l kanı ol iki 'unnâbdan

G 383/5

Necâtî Bey de Ahmed Paşa gibi unnâbı sevilinin dudağına benzetir ve o da unnâbın kanı durdurma özelliğine değinir.

Sâkî sunuver şarâb-ı unnâb

Kim kaydadı kan demi inebden

K 3/VII-6

Şeyhî de unnâbın kanı durdurma, yavaşlatma özelliklerine değinen şairimiz. Sevgiliden unnâb şarabı ister çünkü üzüm şarabı ile kanı kaynamıştır ve unnâb kanını yavaşlatacaktır.

1.2.15. Üzüm

Hâlün cefâyı hûşe-i zülfünden öğrenür

Üzüme göre kararur ey bî-vefâ üzüm

G 360-B 5

Ben üzümün suyun severem sôfi dânesin

Zîrâ kimi kızını sever kimi anesin

G 386-B 1

Pîr-i mugânı inen öğersen Necâtîyâ

Yoksa üzüm suyunu bilece sıkar mısın

G 409-B 5

Üzüm suyına sôfi cân virür lîk
Sıdurmaz gözine kimse koruğı

G 586-B 5

Necâtî Bey sevgilinin zülfünü bir üzüm asmasına benzetir. Burada şair hem irsal-i mesele hem de hüsn-i ta'lile malzeme yapar üzümü. İkinci beyitte ise terazinin bir kefesine üzümü diğer kefesine tanelerini koyar ve suyu daha baskın gelir. Üzüm suyundan bahsederken tabii ki pîr-i mugânı anmamak olmaz. Bu yüzden şair iki kavramı birlikte ele alarak üzüm suyunun kıymetini de teslim eder. Şair bütün beyitlerinde üzüm suyuna ve dolaylı olarak şaraba kıymet vermiştir.

1.3. Çiçekler

Klasik Türk şiirinde çiçekler her daim beyitlerin baş tacı olmuş alegorik unsurlardır. Rengi, şekli, kokusu ve işlevi nedeniyle beyitlere konu olur. Çiçekler estetik açıdan her zaman güzellik abidesi olduklarından çoklukla sevgiliyi mecazen anlatmak için kullanılmışlardır. Bazen de nergis gibi mitolojiye konu olan çiçekler bu özellikleri ile divan şairlerince kullanılmıştır.

1.3.1. Benefşe

“Klasik Türk şiiri estetiği içinde kendine yer bulan çiçeklerden menekşe, başı eğik olduğundan klasik Türk şiirinde daha çok âşık için bir benzetmelik olarak kullanılmaktadır. Menekşenin âşığın müşebbehi olarak kullanılıyor oluşunun nedenlerinden bir diğeri de bu çiçeğin zayıflığıyla âşığın bedeninin zayıflığı arasında kurulan ilişkidir. Âşık, çektiği eza ve cefalardan dolayı bedenen zayıf düşer. Menekşe de incecik bedeninin zayıflığından dolayı her an yerinden çıkacakmış gibi bir izlenim bırakır bakan kişide. Menekşenin renk açısından; zülf, kâkül, ben gibi sevgiliye ait hususiyetlerle kurduğu müşabehet ilişkisi onun koku olarak miskle beraber anılmasını da sağlamıştır. Dolayısıyla estetik olarak menekşe; şekil, renk ve koku gibi hususiyetler bakımından sırasıyla boynu bükük ve bedeni zayıf âşık, her biri koyu addedilen sevgilinin zülf, kâkül ve beni ve son olarak miskle beraber anılmak yoluyla şiirde kendine yer bulmuştur.

“Menekşenin aynı zamanda maşukun zülfü veya kâkülü için de bir teşbih unsuru addedildiği görülmektedir. Buradaki benzerlik ilgisi menekşenin koyu rengidir. Zülf ve kâküle benzer şekilde sevgilinin ben'i ve ayvatüyelerine de teşbih edildiğine

*rastlanmaktadır.*⁷⁸

*“Ben ile ilgili olunca, benin yüz üzerinde oluşu ve yüz-gül münasebeti dolayısıyla menekşe, ekseriyetle gül ile birlikte hayallere konu olur.”*⁷⁹

*Çün bâg-ı behişt oldu beneşşeyle müzeyyen
Gülzâr-ı ruhun olsa n'ola hattuna me'vâ*

G 5/6

*Boynumu burdı beneşşe hattunun sevdâları
Gönlümi sevdâyile başdan çıkardı kâkülün*

G 56/5

*Boynun buralı hatt-ı gubârun beneşşentün
Düşdi 'asâya 'illet ile nergis-i sakîm*

G 96/4

*Gülşen-i hüsnünde haddüündür gül-i hamrâ velî
Hatt-ı sebzüündür beneşşe 'ârizundur yâsemen*

G 115/2

*Oluban gamgîn beneşşe gibi burmazdum boyn
'Adliyâ boynuma bend itsem o sünbül perçemi*

G 135/5

Adlî neredeyse bütün beyitlerinde zihniyete uygun olarak hatt ve beneşşe sözcüklerini birlikte ele almış, çoğu beytinde de zayıf, ince tüyler olan ayva tüylerini menekşeye benzetmiştir. Son beytinde ise âşık Adlî tıpkı menekşe gibi boynunu eğmiştir.

San arakdır gül cüdâ düşmüş ruhundan dil-berin

Ya beneşşe sâye-i gisû-yi ser-gerdânidir

K 15/20

Bitirdi nigârın yüzü gül-zâr-ı beneşşe

Olsa yaraŞîr tâze gülün yârı beneşşe

⁷⁸ Berat Açıl, *Klasik Türk Şiirinde Estetik Bir Unsur Olarak Çiçekler*, FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi, Sayı 5, Yıl 2015, s. 17-18

⁷⁹ Harun Tolasa, *Ahmet Paşa'nın Şiir Dünyası*, Akçağ Yayınları, Ankara 2001, s. 477.

K 25/1 (benefşe redif)

Gûş-ı benefşeden sakın ey andelîb-i mest

Gül hüsnü râzın açma ki yerin kulagı var

K 33/14

Saçsa benefşe zülfüne ol gül-izâr âb

Şâmi gül-âb gibi olur müşg-bâr âb

K 36/1

Tuttu kulagın murg-ı hôt-elhâna benefşe

Nergis gözün açdı k'ede gülzârı temâşâ

K 37/20

Tâze bahâr olalı cemâlin çemenleri

Sünbül saçın benefşeleri deste destedir

G 41/2

Erse zülfüne sabâ âb-ı izârın yüzüne

Ter benefşe saçılır sünbül ü reyhan dökülür

G 72/3

Berg-i benefşe sâye-bân olmuş kızıl güllerine

Gül-zâr-ı cennet bülbülü tahsin eder dillerine

G 268/1

Bahâr-ı hüsn iken bâg-ı ruhunda

Benefşe bitmedin bozuldu derler

Kt (Kıt'a) 1/2

Çekip çâk etti gamdan cübbesin gül

Benefşe saçlarını yoldu derler

Kt 1/4

K 25/1... (50 beyitlik “benefşe” redifli kaside), G 77/4, G 99/2, G 121/2, G 131/2, G 158/3, G 183/2, G 189/4...

Ahmed Paşa benefşeyi en fazla kullanan şairimiz. Hatta Divan'ında “benefşe” redifli bir de kasidesi mevcut. Şair menekşeyi beyitlerinde bazen bülbülün yerine koyar ve güle âşık eder menekşeyi. Menekşe sır tutamaz, sır saklayamaz. O yüzden bülbülden gülün güzelliğini bahçede boşboğazlık edip söylememesini ister. Menekşe aynı zamanda şairin beyitlerinde sevgilinin gül

gibi kokan zülflerini de temsil etmektedir. Menekşenin yaprakları ise güle gölge olur bazen. Sevgilinin saçları da menekşedir beyitlerde. Menekşenin yapraklarını dökmesi ise sevgilinin kederinden üstünü başını yırtmasıyla bir tutar şair. Ayrıca özellikle kulak sözcüğü ile de birlikte kullanır.

*Şemîm-i sünbülüne kanda öykinür nâfe
Benefş-i ter gibi olmaya müşk-i huşk-mizâc*

G 18/2

*Ne benefşe bulunur ol zülf-i 'anber-bû gibi
Ne çemende serv olur ol kâmet-i dil-cû gibi*

G 158/1

*Müşkîn saçına nâfe-i Çîn kandan öykinür
Bu tâze ter benefşedür ol bir kuru deri*

G 159/5

Hamdullah Hamdi iki beytinde de menekşenin aynı özelliğini aynı sözcükleri kullanarak ifade etmiştir.(G 18/2, G 159/5) Her ikisinde de menekşenin güzel kokulu olması özelliğine vurgu yapıp sevgilinin saçı menekşeye benzetilmiştir. Başka bir beytinde ise sevgilinin güzel kokulu zülfünü menekşeye benzetir ve o zülfün eşi benzeri yoktur.

*Şu gündün kim boyun serv ü ser-i zülfün semen bûdur
Çinâr ölmüşdürür gider benefşe kara yasludur*

G 137/1

*Revnak bulalı bu hatt-ı miskîn
Yüz yire kodı benefşe miskîn*

G 404/1

*Hatt-ı benefşe zeyn olalı la 'l-i nâbına
Cân virür oldı halk benefşe şarâbına*

G 480/1

Necâtî Bey sevgilinin zülfünün kokusunu alan menekşenin karalar bağladığını söyler. Sevgilinin ayva tüylerinin kokusu, güzelliği karşısında menekşe başını yere eğer, utanır, mahcup olur. İnsanlar sevgilinin yüzündeki menekşe misali tüyleri görünce içlerindeki yangını söndürmek için hep menekşe şarabı içmek isterler. Menekşe şairin beyitlerine kokusu ve şekli ile konu

olmuştur.

Haşr olmadise mücrîm ü mü'min-sıfat niçin

Koptu benefşe rû-siyeh ebyâz-cebîn semen

K 7/10

Çün şod benefşe micmere-gerdân-ı zülf-i dost

Kegt âşiyâm hâne-i gam der çemen çü men

K 7/14

Müskîn saçım saçtığı budur benefşe kim

Kim zülfe öykünür ise hacletten ola ham

K 10/12

Benefşe zülfünün aldı mı yel gubânnan

Ki dolu sünbül ü reyhan dimağı anberdir

G 25/2

Her seher sünbül saçın saçtıkça bâd-ı subh-dem

Deng ü hayrandır benefşe kim ne reyhan vaktidir

G 46/6

Benefşe zülfüne her dem hezâr ahsente eymehrû

Kim ana sünbül ü anber gulâm olmuş eli bağı

G 146/1

Aceb reyhân durur yüzünde bu hat

Benefşedir k'anı Âzer⁸⁰ getirdi

G 175/5

Zihî koçmuş gülü reyhan budağı

Zihî saçmış benefşe müşk ovağı

G 188/1

G 49/5, G 99/6, G 142/1, G 156/2...

Şeyhî çoğu beytinde sevgilinin saçını, zülfünü güzel kokulu menekşeye benzeter. Menekşeyi beyitlerine kokusu ve şekli itibariyle konu eder. Şair menekşenin rengini de kullanır beyitlerde. (benefşe rû-siyeh, Âzer) Şair

⁸⁰ Azer: Hz. İbrahim'in put yapıp satmakla geçinen ve *Kur'ân-ı Kerîm'de* anılan (En'âm/74) babasının adıdır. Bugünkü Azerbaycan kelimesinin onun adına nisbetle kullanıldığı sanılmaktadır. Hz. İsa*'nm peygamberliğini isbat için bir mucize olarak dirilttiği kişinin adının da Âzer olduğuna dair bir rivayet vardır. Kelimenin Farsça olarak okunuşu "ateş" anlamı vermektedir. Bu anlamıyla da edebiyatta çok kullanılmış ve kelime oyunlarına sahne olmuştur. Kelimenin bir anlamı da "güzel" demektir.

menekşeyi Âzer'in getirdiğini söylerken hem telmih yapar hem de Âzer'i tevriyeli kullanır. Sevgilinin güzelliğinin kaynağı olarak Âzer'i gösterir.

1.3.2. Erguvân, ergavân, ergevân

“Diğer çiçekler kadar sık kullanılmasa da şekil ve renk açısından şairlere değişik ilhamlar veren bir çiçek de erguvandır. Erguvanın “şarap, kan, kanlı gözyaşı ve sevgilinin yanağı gibi birbirinden değişik tasavvura malzeme olduğu tespit edilmiştir.”⁸¹

“Bursa’da erguvana has bir bayram kutlandığı kaydedilmektedir. Evliya Çelebi’nin de ‘Erguvan Cemiyeti Faslı’ diye söz ettiği bu anlamlı gelenek Emir Sultan tarafından başlatılmıştır.”⁸²

Lâ'l ü yâkât astı mercâna dıraht-ı erguvân

Dürr ü gevher taktı minâye nihâl-i yâsemin

K 23/4

Verdiğiyçin lebin nişânını mey

Biz mey-i ergavânsız olamazız

G 111/4

Gül mevsimi iriştı mey-i ergavân gerek

Meclisde nuklümüz leb-i şekker-feşân gerek

G 166/1

Hâr sanman Kâ'be-i kûyu mugaylânın kim ol

Yâ gül-i ter yâ semen yâ ergavânımdır benim

G 190/6

Ahmed Paşa ilk beytinde erguvanı renginden olsa gerek yakut ve lâ'l e benzetir ki bunlarda sevgilinin kanlı gözyaşını temsil etmektedir. Aslında her ne kadar sevgilinin dudağını teşbih için kullanılsalar da ikinci dizedeki “dürr ve güher” sözcükleri bize gözyaşını çağırıştırır. Diğer iki beytinde şarabı yine rengi dolayısı ile erguvana teşbih eder. Aynı zamanda bu şarap sevgilinin dudağına da değer. Yani sevgilinin dudağında bu şarabın izi vardır. Sevgilinin gönlündeki dikenleri -ki bunlar kanlı oklardır- erguvana benzetmiştir.

⁸¹ Şener Demirel, “Türk Şiirinde Erguvan’ Üzerine Bir Deneme”, Uluslararası Türklük Bilgisi Sempozyumu, Erzurum 25-27 Nisan 2007, s. 5.

⁸² Beşir Ayvazoğlu, *Güller Kitabı*, Ötüken Yayınları, İstanbul 1997.

*Çün nev-bahâr-ı devlet-i Şâh-ı cihân ola
Hôrşîd-i bî-zevâl mey-i ergavân ola*

G 21/1

*Gamdan halâs ister isen gel Necâtîyâ
Dil cür'asını câm-ı mey-i ergavâna at*

G 33/7

*Ben Necâtî lebleri şevki ile bî-hûş olmuşam
Sen beni sanma şarâb-ı ergavândan geçmişem*

G 364/7

*Cân virür 'Îsî suyu diyu leb-i handânuna
'Ömri içinde şarâb-ı ergavânı bilmeyen*

G 418/5

*Lebün 'aksi ile yaşum görenler dir ki kandur bu
Yâ hód câm-ı mahabbetde şarâb-ı ergavândur bu*

G 439/1

G 250/4, G 406/1, G 577/4.

Necâtî Bey bütün beyitlerinde renginden dolayı şarap ile erguvanı eş tutmuştur. Bu yüzden beyitlerde “şarâb-ı ergavân, mey-i ergavân” tamlamalarına rastlamaktayız. Aynı zamanda şair şarap kadehini de şekil olarak erguvana benzetmektedir. Sözcüğün “leb” ile birlikte kullanılması da sevgilinin dudağının da renk olarak erguvanı andıran şaraba dolaylı olarak da erguvana benzetildiğini görmekteyiz.

*Âlem münevver oldu gül ü gülsitân gerek
Meclis mu'attar oldu mey-i erguvan gerek*

M 2/II/1

*Gül yanağın yâdına nûş etmek için dem-be-dem
Doludur câm-i şarâb-ı erguvânı çeşmimin*

G 101/2

*Şarâb-ı erguvanîdir duhânî lâle câmında
Ne kan tamdıysa odunda benim bağrım kebâbından*

G 133/4

*Dünye çemenlerinde yüzün gülsitân yeter
Kimdir ki yüz kızarda gül ü erguvân dahu*

G 172/3

*Pür-hûn olalı la'lin için gonca lâle-veş
Kanlara garka vardı gül-i erguvân dahı*

G 173/3

*Şol gül endâmın i cân tâze semendir kokusu
Erguvân ruhlarının hûb-ı hasendir kokusu*

G 186/1

G 49/4, G 58/1.

Şeyhî ise erguvanı ilk beytinde şarap yerine kullanmıştır. İkinci beytinde sevgilinin yanağını arzulayan âşğın kanlı gözyaşı ile dolu gözünü şair erguvan rengindeki şarap kadehine benzetir. Sevgilinin yüzünü de şair erguvana benzetir hatta erguvandan daha güzeldir yüzünün rengi. Sevgilinin kıpkırmızı dudağının rengini teşbih etmek için erguvandan yardım alır şair. Son olarak şair erguvanın güzel kokusuna değinir ve kendisinin yaratılmadan önce güzel kokusunun yaratıldığını söyler.

1.3.3. Gonca

“Divan şiirinde gonca; sevgilinin ağız yerine kullanılır ve açılmamışlık özelliğiyle kendini gösterir. Goncanın gülmesi, açılmasıdır. Tıpkı insanın güldüğü zaman ağzının açılması gibi. Oysa kapalı hâli içinde sırlar saklayan bir gülü andırır, onun açılması sırrın açığa çıkmasıdır. Goncanın açılması "çâk olmak, sinesini çâk etmek, yüzünden örtüyü atmak, didârı keşfeylemek" gibi şekillerle kendini gösterir. Bunda da sabâ rüzgârının önemi büyüktür. Gonca açılınca çiçeğin kokusu ortaya çıkar. Gonca, açılmadığı zaman remz ile konuşur. İçinin kırmızılığı ve tazeliği nedeniyle de ele alınan gonca, içinde mücevher saklama özelliği gösterir. Gonca, bazen kadehi andırır, bazen da defter olur. Kadeh oluşu, içinin şarap renginde olmasından, defter olması da içinde yapraklar bulunmasından dolayıdır. Kapalı ve bâkir olması nedeniyle ise bir geline benzetilir.”⁸³

*Bâgbânâ gonca vü gülden ruh-ı dil-dârsuz
Hatt olur mı var anı dâg ile peykân eylegil*

G 70/3

Mest olup yine gonca câmundan

⁸³ Pala, age, s. 179.

Saldı âvâze 'âleme bülbül

G 80/2

*Gülşen-i vaslun hazân-ı hicr ile ceng itmege
Goncalarla şâh-ı gülden tîr ü peykân eyledüm*

G 85/5

*Güller açup dâglardan goncalar peykândan
Sînemi ben 'Adliyâ tâze gülistân eylerem*

G 86/5

*Servler görse hırâmın hep ayag üzre gelür
Gül yüzün medh itmek için goncalar açar dehen*

G 102/2

*Bir nefes 'Îsî-sıfat ol gonca-leb açsa dehen
Hâkden baş kaldurup her mürde çâk ide kefen*

G 115/1

*Çekdi sûsen hançerin benzer diyüben agzuna
Korkusundan goncalar agzın yumup açmaz dehen*

G 115/6

*Lutfını 'Adlî'ye dâ'im ol cefâkârın gören
Goncaveş agzın açup ider tebessüm gül gibi*

G 140/7

Adlî bazı beyitlerinde şekil itibarı ile de birbirlerine benzemelerinden yola çıkarak goncayı peykana benzetir. Tabii bu sadece şekil itibarıyla yapılan bir benzetme değildir çünkü bu beyitlerde gonca aynı zamanda peykânın işlevini de sırtlanmıştır. Örnek olarak verilen ikinci beyitte ise gonca bülbülün şarap içip kendinden geçtiği kadeh olur. Bâkî'nin ünlü beyti olan "Âvâzeyi bu 'âleme Dâvûd gibi sal/Bâkî kalan bu kubbede bir hoş sadâ imiş" beytinin bu beyte benzerliği oldukça çekicidir. Şaire göre goncaların ağzını açmasının tek nedeni vardır: sevgilinin gül yüzünü övmek. Sevgilinin dudağı da goncadır şairin dizelerinde ve goncanın açmamış bir gül/çiçek olması şairin en çok vurguladığı özellik olmuştur. Yani sevgilinin dudakları kapalıdır, hiçbir şey söylemez. O tebessüm etmek, güzel şeyler söylemek için açılmalıdır ancak.

*Gonca-i gül meyl eder âyine-i âb üstüne
Agzın açmış san ser-i tûtî-i Hindistânîdir*

K 15/15

Şâh-ı gülden gonca asılmış dil-i bülbül gibi

Çâk olur âhur çü yere dehr hâristânıdır

K 15/19

Safâ-yi âyine-i hüsnü verdi tûtiye nutk

Kelâm-ı gonca-i handânı kaldı bülbülü lâl

K 22/37

Nice bir gülmeye bu gonca-i gül-zâr-ı ümid

Bezenirken dem-i lûtfunla gülistân-ı kerem

K 27/31

Öykünürüm der ise gonca lebine ne aceb

Söyletir ağıza ne gelse gönül darlığı

K 28/11

Gonca lebin tarâvet-i berg-i semen tutar

Lûlû dışın letâfet-i dürr-i Aden tutar

G 62/1

Yakut-ı dürr-feşânına öykünmege müdâm

Gonca dehâni içre akîk-i Yemen tutar

G 62/8

Sâkiyâ tur lâle-veş lâ'lin kadeh sun kim müdâm

Aks-i goncandan meyın rengi kızıl rengidir

G 77/6

Nâle kıldığınca Ahmed goncasının güldüğü

Bu ki bülbüller figân ettikçe gül handan olur

G 79/5

Nice bir kaşı gibi sözümü kec kılâm edâ

Doğru söz bu ki ben ol gonca-dehâni severim

G 222/2

K 33/1, K 37/12, 15, 25, 26, 29, 33, K 38-I/4, K 38-II/6, G 73/4, G 115/3, G 146/3...

Ahmed Paşa örnek verilen ilk beyitte goncayı bir Hindistan papağanına benzetir. Ortak özellik olarak da aynayı verir. “Papağana konuşma öğretmekte ayna kullanılmış. Bir kişi, kuşu büyük bir aynanın önüne koyup kendisi aynanın arkasında gizlenir ve

konuşmaya başlarmış. Aynada kendi aksini gören kuş, bu sesi, kendisi gibi bir kuşun sesi sanarak taklîde başlar ve konuşmayı öğrenirmiş.”⁸⁴ Aynayı görünce ağzını açan bir papağan olur gonca. İkinci beytinde ise gonca gülden sarkan bir bülbül diline benzetilir. Şair sık sık ayna-papağan ve gonca sözcüklerini birlikte zikreder. Yine sevgilinin yüzünü goncaya benzetir bir başka dizesinde. Bazen de sevgilinin ağzı, dudakları goncaya benzer dizelerde. Sevgilinin kendisi de hiçbir uzva bağlanmadan istiare yoluyla gonca olur.

Gonca-i ser-beste mektûb eyleyüp gül şâhına

Gülşen içre bülbül ezberler teressül şâh şâh

G 7/4

Görsek ol gonca-lebi çâk-ı girîbân iderüz

Gül yüzün yâdına bülbül gibi efgân iderüz

G 29/1

Görün ol gonca-lebi kim nice ra'nâ olmuş

Bir nihâl idi kadi serv-i dil-ârâ olmuş

G 32/1

İşidüp nâlemi handân olur ol yâr bulur

Na'ra-i bülbül ile gonca-i handân revnak

G 36/5

Uyurmuş bilmedüm bülbül-misâl itdüm hezâr efgân

Meded ol çeşmi nergis gonca-i nâzı uyandırdum

G 50/3

Şâhid-i gül bâğda çün geydi gül-gûn pîrehen

Tügmeler takındı ana zînet için goncadan

G 59/1

Gerçi kim ağız bir itdi güller ile goncalar

Ol şeker-leb söze gelse anlara değmez sühan

G 59/2

Avnî kendini açığa vermeyen, gizli sevgiliyi, goncanın şekil özelliklerinden yararlanmak suretiyle, goncaya benzetir. O da diğer şairler gibi sevgilinin dudağını da goncaya benzetir. Şairin nazlı sevgilisi de bir goncadır. Şair bir başka beytinde sevgilinin

⁸⁴ Pala, *age*, s. 474.

gömleğinin düğmelerini birer goncaya benzetir. Sevgili gömleğini bezemek için goncadan düğmeler takar ona.

*Hamdî gül yüzlülerün lebleri şevkında müdâm
Cigerün gonca gibi kana boyanmak niçe bir*

G 64/5

*Toldı egerçi kan ile dil goncası velî
Şevk-ı leb ü dehân-ı nigâr ile hurremüz*

G 68/2

*Bâd-ı sabâ meger haber-i dil-güşâ virür
Kim gonca çâk ider ferahından yakasını*

G 166/3

*Diyâr-ı goncadan itdi meger sabâ güzeri
Ki virdi yine yakası açılmaduk haberi*

G 171/1

*Hamdî'nün gonca gibi kan ile toldı cigeri
Hasret-i serv-kad ü lâle-'izâr ayrılığı*

G 181/5

G 140/5, G 148/5, G 170/5,

Hamdullah Hamdi goncayı rengi dolayısıyla âşığın yaralı ciğerine benzetmiştir. Sevgilinin gönlü de şairin dizelerinde goncadır. Bir başka beytinde şair goncanın sabah vakti açılmasına vurgu yapar. Gonca açılmamış bir gül/çiçektir. Şair de sık sık “yakası açılmadık haber” gibi deyişlerle buna vurgu yapar.

*Gonca câmindan olubdur 'andelîb-i zâr mest
Bilmeyen şöyle sanur kim yok yere ağlar mest*

G 34/1

*İki sanma depele bir ben isem ey yüzü gül
Ki sen ol gonca degülsin ki yanun bekleye hâr*

G 63/3

*Gül-zârı gonca yüzüne benzetse itme 'ayb
Yanılmag ile anca ağızdan hatâ çıkar*

G 78/3

Dil-teng ü perîşân idi vasfun işidicek

Güller açılıb gonca-i handân yazılıbdur

G 101/3

Şol goncalar ki la 'lün anub ağzın açalar

Bâd-ı sabâ irişi gelüb ağzına çalar

G 133/1

Depretme servi ağzını açdurma goncanun

Reftâr-ı yâr ü şîve-i güftâr hoş gelür

G 166/2

Senün bûy-i mey-i la 'lün sabâdan işidüb gonca

Didi kim 'âkıbet bizi yakasuz koyacak budur

G 191/6

Güller açılır oldı dikenlerde Necâtî

Ben bülbüle bir gonca-i handân ele girmez

G 217/5

Göre idi lâle haddiini bu lutf ile senün

Söge idi gonca ağzına bülbül varak varak

G 281/4

Şâh-ı güldür sînem üzre zahm-ı şemşîrün senün

Goncalar zeyn eylemiş etrâfına tîrün senün

G 314/1

Ol gonca-dehen sırrunı fâş itdi Necâtî

Kim gizlü haberler olur işâ küçücükden

G 401/9

Hâr-i hasretle gönül gonca-sıfat pür-hündur

Meger ol hüsn bahârı gele dermân degüla

G 500/5

Âteşin leblerüni andı meger kim tutuşub

Kıpkızıl yandı çemen goncalarınun deheni

G 646/2

G 40/6, G 42/2, G 72/1, G 75/3, G 76/2, G 82/3, G 84/1,3, G 95/3, G 97/2, G 109/2,
G 111/2, G 117/4, G 130/4, G 135/3, G 146/2, G 147/1...

Necâtî Bey beyitlerinde goncayı ilk olarak “gonca camın” diyerek şarap kadehine benzetir. Sevgilinin yüzü de goncaya benzer. Şair goncasının sadece kendisine ait olmasını ister ve sevgiliyi de bu konuda uyarır. Sevgilinin gülmek için açılan kırmızı dudakları da goncadır. Sevgilinin şarap kokan dudaklarının methini sabah rüzgârı haber verir. Bunu anlatmak için de ağzını açacaktır gonca sabah vakti. Âşık şair bir bülbüldür, sevgili de gülen bir gonca. Sevgilinin gözyaşı, kirpiklerini süsleyen birer goncadır. Bir başka beytinde “Çocuktan al haberi” deyişini -goncanın henüz açılmamış olmasından yola çıkarak küçük olduğunu kabul eder- goncanın sırları açığa çıkarmasına vurgu yaparak dolaylı olarak kullanır. Kan dolu gönül şekil ve renk itibariyle goncaya benzetilir.

Ruhları vü ağzını zikr etse Şeyhî sebze

Gonca dem-beste kalır u gül saladan der saçar

G 20/8

Kapında gonca vü sūsen çoğaldı dil ağız

Bulara mülk-i çemen tîğ ile musahhardır

G 25/4

Goncanın la'lini nem etmek için ebr-i bahar

Ayn-ı âşık sıfatında güher-efşân bigidir

G 49/6

Lâlenin çehresini gül yanağın hâk eyler

Goncanın zehresini lal-i lebin çâk eyler

G 64/1

Sâkî ko damlasın kadehe goncadan şeker

Kim câm anınla kand u şarâbı gülâb olur

G 70/5

K 9/8, K 15/9, 23, Mus 4-II/6, G 24/3, 4, G 67/1, G 68/6, G 87/1, G 98/3, G 102/4, G 105/2, G 125/3, G 131/6, G 142/5, G 156/4, G 173/3, G 187/6.

Şeyhî, sevgilinin güzelliğini anlatmaya kalkarsa goncanın ağzını bile açamayacağını söyler. Şair sevgilinin ağzını, kırmızı dudağını goncaya benzetir. Nisan bulutunun, goncanın kırmızı dudağını ıslatmak için damlalar akıttığını, bu damlaların ise sevgilinin gözünde birer inci tanesi olduğunu söyler. Burada şair nisan ayında yağan yağmurun nedeni olarak goncanın açılmasını göstermekle hüsn-i ta'lil yapar. Sevgilinin kırmızı dudaklarını gören gonca paramparça olur.

1.3.4. Gül

“Divan şairlerinin ilgisini çeken çiçeklerin başında şüphesiz gül vardır. Divanlarda gülün gerçekçi ya da simgesel bakış açılarıyla değerlendirildiği anlaşılan binlerce örnekle karşılaşmak mümkündür. Gülün klasik Türk şiirinde dikkat çeken aksâmi sırasıyla şunlardır: taç yaprakları, dikenleri, dalları, kökleri, fidanı, tohumları. Gülün klasik Türk şiirine yansıyan bitkisel özellikleriyse; renkli (rengîn) oluşu, tazeliği, güzelliği, güzel kokulu olması, hassas ve nazlı oluşu, taç yapraklarının kıvrım kıvrım olması ve taç yapraklarının lezzetli oluşudur. Eski kaynaklara göre gül-i gîtî (gül-i zemîn), gül-i kahbe (gül-i ra'nâ), gül-i kûze, gül-i müşgîn, gül-i Parsî (gül-i sad-berg, gül-i Fârsî), gül-i piyâde, gül-i sürh (verd-i ahmer), gül-i ter (verd-i tâze) gibi türleri bulunan gülün klasik Türk şiirinde en belirgin ayrımla dikkat çeken türleri şunlardır: gül-i hod-rû (yaban gülü), gül-i sakız, gül-i hokka, nesrîn (yaban gülü, Van gülü, Mısır gülü) ve nesteren (ağustos gülü, yaban gülü). Gül ile ilgili olarak klasik Türk şiirine yansıyan alışkanlık, âdet ve gelenekler; dönemin toplumsal ve kültürel yapısı hakkında ipucu verecek niteliktedir. Bunlardan bazıları şunlardır: destâra (sarı, başörtüsü) gül iliştmek, mendile gül bağlamak, kabre gül dikmek, elde gül taşımak, kitap ve Kurân-ı Kerîm içine gül koymak vs.”. Gül ile ilgili en yaygın âdet ve gelenekler gül suyunun (gülâb) yapımı ve kullanımıyla ilgilidir: “gül suyu yapılırken yüksek ısıdan yararlanılması, Edirne ve Şam'ın gül suyu üretim merkezleri olması, ağız gül suyu ile yıkamak ve temizlemek, yüze ve elbiseye gül suyu sürmek, saç gül suyu ile yıkamak, gül suyuna başka kokular eklemek, ölümlerin üzerlerine gül suyu serpmek, gül suyunu şişede saklamak vs. Ayrıca gülden gül yağı (revgân-ı gül) üretilmesi, güllaç yapımında gül suyunun ve gülün taç yapraklarının kullanılması, gülden şerbet yapılması ve bazı gül türlerinin şeker üretiminde değerlendirilmesi gibi alışkanlık ve geleneklerin yer aldığı beyitlerle de karşılaşmaktadır. Gülün klasik Türk şiirindeki temel işlevi, değişik vesilelerle sevgili, Hz. Muhammed, diğer din ve devlet büyükleri gibi şahıslarla; sevgilinin yanağı, yüzü ve dudağı gibi uzuvlarla; cennet, Kurân-ı Kerîm, ümit, tebessüm, mutluluk, muhabbet, şiir gibi olumlu ve soyut kavramlarla; mevsim, bahar, nevrûz, şebnem, yıldızlar, bülbül gibi doğal öğelerle ve süs, ayna, elbise, la'l, tâc gibi eşyayla ilişkilendirilmesine dayanır.”⁸⁵

⁸⁵ Yavuz Bayram, “Klasik Türk Şiirinde Duyguların Dili: Çiçekler”, Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, sayı 2/4, 2007, s. 211-212.

*Hâr fikri bülbüle gülden komaz bûy-ı vefâ
Yok hisâbına say agyârı beru gel yâre bak*

K 2/6

*Gülşen-i nazmnda 'Adlî gül kohular dâ'imâ
Her nefes bülbül gibi kim okusa anı dürüst*

G 12/7

*Devr-i güldür çün ider devr-i kadeh cânı ferah
'Âkil oldur ki tutar her dem ol avânı ferah*

G 16/1

*Gül yüzün devrinde 'uşşâkı rakîb incitmesün
Olduğı yokdur cihânda 'işret-i nev-rûz telh*

G 17/1

*Çemende bülbül-i hoş-gûy 'aczi bilüben
Gülün letâyifine hârı hem-zebân itmiş*

G 40/3

*Bu sûret ile ferah kesb idüp şeh-i gül anun
Öninde her nesi var ise der-miyân itmiş*

G 40/4

*Henûz vaslı güline irişmedin çekin
Firâk elinden iren zahm-ı hârı mı diyelüm*

G 84/4

*Gülşen-i vaslun hazân-ı hicr ile ceng itmege
Goncalarla şâh-ı gülden tîr ü peykân eyledüm*

G 85/5

*Gül yüzi karşısına dil bülbülin nâlân idüp
Gülşen-i kûyını câna bâg-ı Rıdvân eylerem*

G 86/3

*Güller açup dâğlardan goncalar peykândan
Sînemi ben 'Adliyâ tâze gülistân eylerem*

G 86/5

G 64/1, G 66/2, G 67/5, G 70/3, G 78/5, G 80/1, G 93/7, G 102/2, G 106/2, G 114/3...

Adli bülbülle birlikte zikrettiği beyitlerinde gülü mâşuk yerine istiareli olarak kullanır. En güzel kokuya sahip çiçeklerden biri olan gülün şair de bu özelliğini dile getirir dizelerinde. Tabii gül dikensiz olmaz, her güzelin bir kusuru vardır. Bunu bilen adli dikenî zikretmeden geçmez. Gülün goncaları da sevgilinin kalbini dağlayan birer oktur. Âşığın yaralı gönlü de bir kırmızı gül olur şairin dizelerinde. Sevgilinin o güzel yüzü çiçeklerin şahı gülden başka neye benzetilebilir ki!

Her ümidim gülünü dermege her subh umarım

Açıla bağçe-i rahmeti devîşlerin

K 7/13

Bahtın güneşi maşrık-ı devlette münevver

Ömrün gülü gülzâr-ı sa'âdetde mutarrâ

K 10/102

Bezm-i çemende micmere-gerdân olup sabâ

Gül dâmenin açâ ve tuta bûstânı misk

K 13/34

Tâze hüsnîyyât okur gül defterinde andelîb

Bâd-ı subh ol defterin geh geh varak-gerdânıdır

K 14/12

Gulgulünden bülbülün çâk-i giribân etti gül

Kumrunun zârlılığının serv ser-gerdânıdır

K 14/13

Gonca-i gül meyl eder âyine-i âb üstüne

Agzın açmış san ser-i tûtî-i Hindistânîdir

K 14/15

Şâh-ı gülden gonca asılmış dil-i bülbül gibi

Çâk olur âhır çü yere dehr hâristânıdır

K 14/19

San arakdır gül cüdâ düşmüş ruhundan dil-berin

Ya benefşe sâye-i gisû-yi ser-gerdânıdır

K 14/20

Dâ'imâ âlem cemâlin gül gibi hurrem tutan

Nev-bahâr-ı devlet-i Sultân Muhammed Hâmıdır

K 14/23

Bâg içinde tâ zümürrüd taht ura sultân-ı gül

Al sancak kaldıran tâ lâle-i Nu'mânidir

K 14/41

Hurrem olsun gül yüzün feth ü zafer tahtında kim

İzz ü devlet bâgının tâze gül-i handânıdır

K 14/42

Dil tıflı için çekti kaşın gül varakına

Bir sim elif üstüne anberden iki med

G 29/3

Gül yüzün yâdına çeşmim güher-efşân yaraŞîr

Çü bahâr erse çemen bezmine bârân yaraŞîr

G 45/1

Bister-i nesrinde yatan gül ne bilsin hâlini

Bülbül-i şûridenin kim hârdan bâlini var

G 52/6

G 65/7, G 69/7, G 70/4, G 71/3, G 72/5, G 74/4, G 76/2, G 79/5, G 81/4, G 87/8, G 90/1...

Ahmed Paşa'nın mâşuku ömrünün solmayan, daima taze kalan gülü olur dizelerinde. Gülün önemli özelliklerinden biri de seher vaktinde açılmasıdır ve şair her sabah onun açtığını görmek ümidiyle gözlerini açar. O da diğer şairler gibi gülün kokusunu vurgulamadan geçemez. Gülün yaprakları ise güzellikleri anlatan bir defterdir ve bülbül her daim bu defterden okur. Gül bülbülün inlemelerine, bağışmalarına da her zaman kayıtsız kalamaz. Gonca gül tıpkı aynayı görünce ağzı açılan Hindistan papağanı gibi suda kendi aksini görünce açılır. Şair devrinin padişahı Fatih'i de bir güle benzetir. Gül, bahçenin zümrüd tahtlı sultanıdır ve bu tahtın sancak beyi ise gelincik(lâle-i Nu'mânî)tir. Şair de sevgilinin yüzünü güle benzetir. Gülün yaprağı ise sevgilinin kaşıdır. Gülün dikenleri de bülbüle yastık olur.

Behâr oldu vü güller açıldı ey sâkî

Kadeh getir ki bu fasl eyler iktizâ-yı şerâb

G 5/2

Gül yüzün üzre ki düşmüş ca'd-ı kâkül şâh şâh

Zînet itmiş bâğ-ı hüsnün tâze sünbül şâh şâh

G 7/1

*Bâğ-ı 'âlemde yüzün mânend bir gül isteyüp
Cüst ü cû idüp gezer gülzârı bülbül şâh şâh*

G 7/3

*Gonca-i ser-beste mektûb eyleyüp gül şâhına
Gülşen içre bülbül ezberler teressül şâh şâh*

G 7/4

*Bâğda gül ruhleründür verd-i hamrâdan murâd
Kâmetündür râstı serv-i dil-ârâdan murâd*

G 8/1

*Dili bülbül kılupdur 'ârizun üstindeki güller
Beni sevdâ ile başdan çıkarmışdur o kâküller*

G 11/1

*Bâğa servini hurâmân itse ol ruhsârı gül
Na'ra-ı bülbülle gülşen sahnına gavgâ düşer*

G 13/5

*Her kaçan seyr ide bâğa ol gül-i ra'nâ gelür
Na'ra-i bülbülle bâğun başına gavgâ gelür*

G 17/1

*'Avnî yüzüne gül ü gülzârı niçe benzede
Vakt-i gül bir aya varmaz ey gül-i ra'nâ geçer*

G 19/5

*Görsek ol gonca-lebi çâk-ı giribân iderüz
Gül yüzün yâdına bülbül gibi efgân iderüz*

G 29/1

*Bâde-i nâb ile buldı ruh-i cânân revnak
Güyyâ güller ile buldı gülistân revnak*

G 36/1

*Gül yüzün şevkiyle kim dolmuşdurur hûnîn gönül
Bir akarsudur kim üstinde revândur berg-i gül*

G 45/1

Bezmi-i vasla irelüm gül gibi hurrem olalum

Rezm-i gamda niçe bir nâleye hem-dem olalum

G 54/1

Şâhid-i gül bâğda çün geydi gül-gûn pîrehen

Tügmeler takındı ana zînet için goncadan

G 59/1

Gerçi kim ağız bir itdi güller ile goncalar

Ol şeker-leb söze gelse anlara değmez sühan

G 59/2

G 15/7, G 23/4, G 25/1, G 32/4, G 62/3, G 65/2, G 71/2...

Avnî de en dikkat çeken özellik “gül”ü genellikle birinci beyitte kullanmış olmasıdır. Sevgilinin yüzü bir güldür ve yüzün üstüne düşen kâküller onun güzelliğini örtmeye çalışan cadıdır. Şaire göre güllerin açılışı baharı, baharın gelişi de şarap mevsimini haber verir. Şair kırmızı gülün önemini de vurgulamadan geçmez. Sevgilinin yanağı üstünde bulunan elmacık kemiklerini pek alışıl gelmedik üzere güle benzetir şair. Gül aynı zamanda bahçe ile bülbülün kavgaya tutuşmasının da başlıca sebebidir. Güller bağa güzellik veren bir ziynettir. Aşığın kana bulanmış gönlü de güle benzetilir şairin dizelerinde. Sevgiliye kavuşan insanların mutluluğu ile açılan gülün görünümü bir tutulur dizelerde. Güller ve goncalar aynı zamanda ağız sıkı, kimseye sır vermeyen çiçeklerdir.

Gül lutfını meger yüzüne nisbet eyledi

Kim yüzler anı derhem idüp nesme-i sabâ

K 2/31

Ol safâ-efzâ çemende ‘andelîb ol Hamdî kim

Rûh-ı kerrûbî gül ü reyhânınun hayrânıdır

G 33/8

Hâk-i mihnet bülbül-i miskîne olmuşdur bisât

Sanma anı râhat ile gül budagı yasanur

G 38/3

Perdeyi her kim hevâ-yı yâr ile çâk eyleye

Gül gibi andan dimâg-ı ‘âleme hoş-bû gelür

G 61/3

Hamdî gül yüzlülerün lebleri şevkında müdâm

Cigerün gonca gibi kana boyanmak niçe bir

G 64/5

Hamdî medh itmege gül yüzlü güzeller hüsni

Rengîn evrâk üzre yine tâze defter bağlamış

G 74/5

Ey niçe yakalar yakısar sîne âteşi

Ger açmaz ise gül gibi dil-ber ber-i latîf

G 82/2

Sinemde cefâ hârî ile şerhalar itdün

Ey gül ne ziyân itdi sana sohbet-i bülbül

G 99/3

Çöz sünbülünü Rûm diyârı Hoten olsun

Gül incü dişün şevkına ‘âlem ‘Aden olsun

G 116/1

G 3/2, G 4/3, G 7/3, G 11/5, G 21/2, G 22/6, G 35/3, G 36/7, G 43/5, G 44/3, G 49/4...

Hamdullah Hamdi de sevgilinin yüzünü teşbih etmek için gülü kullanır. Hamdi kendisine de eğer şefaate nail olmak istiyorsa gülün bahçesinin bülbülü olmayı salık vermektedir. Gül aynı zamanda bülbülün sırtını dayadığı ama bunun için her türlü eziyete de katlandığı çiçektir. Şair de gülün açılınca etrafa yaydığı kokuyu görmezden gelemez. Âşığın ciğeri sevgilinin gül gibi yüzünde bulunan o kırmızı dudakların isteğiyle kana bulanmıştır. Hamdi de güzelliğin anlatıldığı defterin gül, sayfaların ise birer gül yaprağı olduğunu söyler. Gül sevgilinin göğsünde yaralar açan, ona cefa eden bir maşuktur.

Gül yüzünde zülfün örter hatt-ı reyhâmı dürüst

Kim görübdür kâfiri hıfz ide Kur’ânı dürüst

G 36/1

Şöyle kim ardıncadur dâ’im Züleyhâ-veş

Sezmezem gül Yûsufınun kala dâmânı dürüst

G 36/2

Dahhâk gibi bin yaşamak ârzû ise

Gül gibi gül hemîşe geçür her demi ferah

G 43/2

Meclisde sâkî destî ile el bir eyleyüb

Şol gül gibi şarâbı ayağa düşürdiler

G 57/3

*Ağyâr diken gibidür andan üzülürsen
Ey gonca-dehen gül gibi baş üzre yirün var*

G 75/3

*Bâğ-bân-ı lutf zülf ü 'ârız ü ruhsârdan
Âb üzre gül döşer gül üstine sünbül döşer*

G 93/3

*Devr-i ruhunda 'âşika sun la 'l-i nâblar
Gül mevsiminde içilür ince şarâblar*

G 105/1

*Devr-i güldür Allâh Allâh bu ne nâzüğ çağ olur
Gül yanağından semen penbe ile kan almağ olur*

G 107/1

*Saçılsun sünbülün cânâ gül üstine nikâb olmaz
Kim ol şem '-i şeb-ârâdur ana zulmet hicâb olmaz*

G 243/1

*Bir yıl idi ki gül gibi pinhân idi kadeh
Vaktidürür Necâtî gelün âşikâr idün*

G 320/7

*Gerçi gül-zâr-ı cihânda gül olur hâra yakın
Hak ırag eylesün andan ki ola ağyâra yakın*

G 415/1

*Bitüb elün irelden ey tâze gül budağı
Servi yürütmez oldun bir bûstân içinde*

G 520/6

*Bu bezm-i şebâne haberin bâd-ı seher-gâh
Gül hırmenine iltüb eserdi savururdu*

G562/5

*Gerçi ser-tâ-pâ vücûdum yandı geçdi gül gibi
Saklaram 'ışk âteşini sînede bülbül gibi*

G 628/1

G 6/7, G 11/3, G 12/3, G 15/1, G 16/3, G 22/5, G 24/4, G 29/2, G 43/3, G 50/1...

Necâtî Bey de sevgilinin o eşsiz güzellikteki yüzünü güle teşbih eden şairlerimizdendir. Yusuf (a.s)’ın dillere destan güzelliğini vurgulamak için de gülü kullanır şair. Uzun yaşamanın sırrının ise gül gibi ömrü hep gülere geçirmek olduğunu söyler. Şair “...gül gibi şarabı ayağa düşürdiler” derken de kinaye sanatına başvurur. Gül daima sevgili için kıymetlidir ve şairin de dediği gibi “baş üzre yeri var”dır. Şair gül mevsiminin yani baharın aynı zamanda şarap mevsimi olduğunu söyler. Buradan şöyle bir sonuca da varabiliriz: Bahar mevsimi hayatın yenilenmesi, canlanmasıdır. İnsanın kanının kaynadığı mevsimdir. Ve her şeyden önemlisi aşk mevsimidir. Âşık olan ise kendini şarapla teskin etmek ister. Âşıkların en çok şikâyet ettikleri konu ise sevgilinin gül yüzünü örten, onun güzelliğini gizleyen saçlardır. Şairimiz II. Bâyezîd’in içki ile ilgili yayımladığı fermana atıfta bulunarak “Bir yıl idi ki gül gibi pinhân idi kadeh/Vaktidürür Necâtî gelün âşikâr idün” der. Bu beyitle de içki kadehini açılmamış bir güle benzetir. Şair aynı zamanda gülden şikâyet de eder dikene yakınlık göstermesinden dolayı. Sevgilinin boyunu teşbih etmek için ise bazen bir gül budağına benzetir onu. Gül ve sabah rüzgârı da -diğer şairlerde olduğu gibi- şairin dizelerinde yine yerini alır. Şair âşığın bedenini de sevgilinin aşk ateşiyle yandığı için rengi hasebiyle güle benzetir.

*Redd oldu nergise yine Ya'kûb-veş basar
Gül Yûsufumdan erdi meğer bûy-ı pîrehen*

K 7/11

*Bezm için gül şahının şâh-ı şükûfe berg ile
Geh güherden kasr u geh pîrûzedden eyvanıdır*

K 9/9

*Dudağı zevkine çak eyle cübbe gonce-sıfat
Yanağı şevkine gül gibi mülden ol sîrâb*

K 15/23

*Alem münevver oldu gül ü gülsitân gerek
Meclis mu'attaroldu mey-i erguvan gerek*

Mus (Musammat) 2-II/1

*San bir gül açılır bu felek gülşeninde kim
Dünyâ anunla zînet-i bâğ-ı İrem tutar*

Mus 4-II/5

Bülbül bu gül kokusu safasına subh-ı dem

Bir zevk eder ki gonce-i gülşende dem tutar

Mus 4-II/6

Ne yüz ile yüze yüz ola gül yüzün ile

Yâ lâle yanağın inişi ne ciğeri var

G 16/4

Ne defter eyledi hüsnün letafetin gül kim

Varaklarında anun nûr-ı can musavverdir

G 25/3

Sorgıl sabâdan ey sanem kim hâl-i bülbül nicedir

Gelsin cemâlin bağına görsün kızıl gül nicedir

G 35/1

Müşkîn saçından bir kere boynuma tak kim müdde'î

Görsün abîr ü müşkten zencîr ile gül nicedir

G 35/5

Bâd-ı sabâ her subh-dem bustâna seyr et iste yol

Ol yanağı gül kandadır ol zülfü sünbül nicedir

G 35/6

Hatt-ı arakta ânzı bûy-ı gül ü semen midir

Nice mu'atlar olmaya müşk ü gül-âb içindedir

G 43/2

Lâlenin çehresini gül yanağın hâk eyler

Goncanın zehresini lal-i lebin çak eyler

G 64/1

Gül yüzün gülşenin bülbülüdür cân iniler

Kim dolupdur yüreğim gonca bigi kan iniler

G 67/1

Bâğ-ı sa'âdet isteyen eylük ede k'eyülerin

Hoş kokusu ebed kalır gül bigi kim gülâb olur

G 69/4

Gül yüzü bâğı bûyunu bâd-ı sabâdan almasa

Cân kuşuna cihân evi gülsen ise gelir kafes

G 84/4

K 2/9, K 6/24, K 7/19, K 9/2, K 10/7, K 12/36, G 5/5, G 7/3, G 14/6, G 15/4, G 20/4...

Şeyhî de güzellik denilince akla gelecek ilk sözcükler olan “Yusuf ve Gül” sözcükleri ile teşbih yapar. Sevgilinin gül gibi yüzünde inci (diş) ve firuze (ayva tüyleri) meclis kurmuşlar. Sevgilinin yanağı da şaraba kanmış bir güle benzetilir. Güller dünyayı güzelleştiren, aydınlatan çiçekler olur şairin dizelerinde. “Dünya denilen bu gül bahçesinde bir gül açılır ki dünyayı İrem bağına döndürür.” Diyerek şair sevgilinin güzelliğini gözler önüne serer. Gül kokusu ile de şairin dizelerinde yerini almıştır. Özellikle seher vakti yayılan gül kokusu bülbülü mutluluk sarhoşu eder. O da gülü güzellik defteri olarak teşbih eder. Ona göre güzellik bağının en güzeli kırmızı güldür. Sevgilinin o gül kokulu yanağını anlatmak için güllerin seher vakti açılışına ve açılınca yaydığı güzel kokuya telmih yapar şair. Gül o kadar güzeldir ki lâle onun güzelliği karşısında boyun eğer toprağa. Şair aynı zamanda gül kokusunun ebedî olduğunu da söyler. Beyitlerde şair sık sık gülün kokusuna vurgu yapmıştır.

1.3.5. Gül-nâr

“Nar çiçeği.”⁸⁶

Gönül ol ruhları gülnâre vardun

Sanasın gül uma gülzâre vardun

G 64/1

Adlî sevgilinin yanağını istiare yoluyla gül-nâre benzetir. Burada sevgilinin yanağının rengi dolayısıyla şair sevgilinin yanağını nar çiçeğine benzetmiştir.

Gark oldu adû kanına o hançer-i sîr-âb

Gûya ki giyer câme-i gül-nâri benefşe

K 25/32

Ahmed Paşa menekşeyi nar çiçeği rengine bir elbiseye büründürür. Bu durumu da rakibin kanı ile kıpkırmızı olan hançeri ile bağdaştırır.

Çerâğ irdüğine yanar bunu kim

Tutuşdum ol yüzi gül-nâr elinden

G 381/5

La lünle dehânun görünür söyledüğünce

⁸⁶ Dipnot 36

Bir gonca iki dâne-i gül-nâr arasında

G 447/2

Necâtî Bey ise sevgilinin yüzünü bir nar çiçeğine benzetir. Kendisi de bir çıradır ve rengini bu gül-nârdan alır. Diğer bir beytinde ise sevgilinin dudaklarını nar çiçeğine benzetir. O konuştuğca sanki o iki dudak birer nar çiçeği, ağız ise bir goncadır.

1.3.6. Karanfil

*"Klasik Türk şiirinde az kullanılmakla beraber, birbirinden çok farklı öğelere benzetilmesiyle dikkat çeker. "Diğer taraftan karanfilin anlam çerçevesini; yara (zahm) ve ben (hâl) ile yüz, yanak, boy, göz, çene (zenahdân), zülf, güzel, gelin ('arûs), sevgili, âşık, âbdâl, âbid, kuş ve yıldızlar (encüm) gibi değişik öğeler oluşturmaktadır."*⁸⁷

*"Karanfilin de erguvan gibi daha çok öne çıkan özelliği rengi yani kırmızılığıdır. İçinde kullanıldığı beyitlerde ya doğrudan ya da dolaylı olarak kırmızılık, çoğunlukla da âşığın kanı veya kanlı gözyaşı ilgisi bulunmaktadır."*⁸⁸

*Dem-be-dem benlik şarâbı kohusın def` itmege
Vasf-ı hâlün düşmez agzumdan karanfüldür bana*

G 15/3

*Ârız u ruhsâr ü zülfün ey letâfet gülşeni
Biri gül biri karanfül biri sünbüldür bana*

G 15/6

Necâtî Bey benlik şarabının kokusunu karanfilin o güzel kokusuyla def etmek ister ve o yüzden ağzından karanfili düşürmez. Burada şair karanfili hoş kokulu bir baharat olarak ele alır. İkinci örnek beyitte ise leff ü neşr sanatı yoluyla sevgilinin yanağını rengi dolayısıyla karanfile benzetir şair.

1.3.7. Lâle

"Gülden sonra klasik Türk şiirinde en sık rastlanan çiçek lâledir. Divan şairleri, lâleyi genellikle gövdesi, dalları, çanak yaprakları ve taç yapraklarıyla bir bütün olarak ele almışlardır. Lâlenin klasik Türk şiirindeki temel işlevi; sevgili, memdûh, güzel, gelin, sâkî, hizmetçi, asker gibi şahıslar; sevgilinin yanağı, dudağı; âşığın yüzü, vücûdu, kanı,

⁸⁷ Bayram, *agm*, s. 215.

⁸⁸ Açıl, *agm*, s. 20, 21.

gözyaşı ve yaraları gibi uzuvlar; kadeh, şarap, tabak, tâc gibi eşya; güneş, ay, yıldız gibi kozmik unsurlar ve cennet, gönül, ümit, dert, şiir gibi soyut kavramlar ile değişik vesilelerle ilişkilendirilmesine dayanır. Lâle, klasik Türk şiirinde en çok insan uzuvlarıyla ilişkilendirilmiştir. Ayrıca ilişkilendirildiği şahıslar arasında “sevgili ve güzel”, uzuvlar arasında “yanak ve dudak”, eşyalar arasında “kadeh ve şarap”, doğal ve kozmik öğeler arasında “güneş, ay ve ateş”, soyut kavramlar arasında da başta şiirsel terimler olmak üzere olumlu anlam ve çağrışımlı ifade edenler daha çok dikkat çekmektedir”⁸⁹

“Bazen lâle ve elif harfi arasında da ilişki kurulduğuna rastlanmaktadır. Bu durumda lâle, sevgiliyi/Allah’ı temsil eden bir kavram halini almaktadır. Âşığın gönlü de lâle gibi kırmızıdır çünkü aşktan dolayı yanmıştır. Lâlenin ortasındaki yanık ile âşığın yanık gönlü arasındaki müşabehet de lâlenin söz konusu estetik hususiyetini takviye etmektedir. Kadeh ve içindeki şarap, lâlenin hem şekil hem de renk açısından çokça kullanılan iki hususiyetini kendinde cem etmiş bir hayal olarak şiirde kendine yer bulmuştur.”⁹⁰

*Hadeng-i gamzesi bagrumda başlar çıkarup
Yaşumı kana boyadı benüm o lâle-’izâr*

G 23/2

*‘Arızun hicrinde çünkim eyleyem gül-geşt-i bâg
Lâlenün bagrında koyam dâğınun üstine dâg*

G 46/1

*Dilüme lâle gibi deşt-i gamda dâg kodı
Tarâvet-i ruhı vü hâli gül-’izârlarun*

G 66/2

*Lâle dahı dâgdâr-ı hadd-i gül-gûnun durur
Gözlerün bîmârı ancak nergis-i şehlä degül*

G 69/4

*Lâle benzetmege haddüne sahrâda sabâ
Gül gibi zeyn eyleyüp geydürdi vâlâ pîrehen*

G 115/5

Nûn-ı nergisdür gözün üstinde cânâ râ kaşın

⁸⁹ Bayram, *agm*, s. 212- 213.

⁹⁰ Açıl, *agm*, s. 13-14.

Lâlelerde lâmdır yüzünde zülf-i 'anberîn

G 120/1

Gözlerüm yaşından alur ebr-i bârân dökmeği

Lâleye hûnîn ciger ta'lîm ider micmerligi

G 139/4

G 99/1, G 106/3, G 121/5, G 156/5.

Adlî verilen ilk örnek beytinde sevgilinin yanağını lâleye benzetmiş ve gözyaşının da kanlı olduğunu söyleyerek renginden dolayı lâleye vurgu yapmıştır. Lâle aynı zamanda şairin beyitlerinde âşığın gönlündeki yarayı da teşbih eder. Sevgilinin boyu da lâleye benzetilir. Sevgilinin misk kokulu zülfü de lâledir. Son örnek beyitte ise lâle bir şamdandır.

Havâdan zemine yağa lâleler

Zeminden havâya çıka nâleler

K 2/102

Katre-i jâleyle şekl-i lâle-i hamrâyı gör

Dürr ü gevherden pür olmuş kâse-i mercânıdır

K 15/17

Bâg içinde tâ zümürüd taht ura sultân-ı gül

Al sancak kaldıran tâ lâle-i Nu'mânıdır

K 15/41

Bir dil-sitân ki gamzesi câdû-sitân imiş

Bir serv-i lâle-ruh ki yüzü bûstân imiş

K 26/1

Bir dem dil-i gam-gînini şâd etmege lâle

Bu soffa-i sâfide çeker câm-ı musaffâ

K 37/10

Ârif midir ol kimse ki görüp bu rümûzu

Nûş eylemeye lâle gibi bâde-i sahbâ

K 37/30

Reng-i izârı zerd olup ol lâle-çehrenin

Bâg-ı zâmanda kalmadı bûy-i vefâ dirig

K 44/7

Sa'adet sebze-zarında ne gam solduysa bir lâle

Gül-i sad-berg-i ikbâlin cihan durdukça var olsun

K 46/1

Sâkiyâ reng-i ruhunda görünür aks-i şarâb

Nitekim berg-i gül üzre lâle-i hamrâ garîb

G 11/7

Yâ Rab gözüm yaşıyla sen ol lâle-çehrenin

Her dem cemâli bâğını gül gibi tâze tut

G 14/3

Öyküenen ruhsârına nesrin idi bühtân edip

Lâle miskinın tutup nâ-hak cenânın yaktılar

G 34/11

Sanma ey serv ayagina baş komuştur lâleler

Dâmenine yapışan uşşâk-ı mestin kanıdır

G 106/4

K 12/9, K 22/22, K 33/23, K 35/22, K 36/41, G 36/5, G 44/1, G 72/5, G 74/4...

Ahmed Paşa ilk örnek beytinde lâleyi bir gök cismi olan yıldıza benzetir. Diğer beytinde ise lâle şarap dolu bir kadehtir. Sancak kelimesi bize lâlenin, gülün başını kollayan sancakbeyi olarak kullanıldığını düşündürür. Başka bir beyitte ise sevgilinin yüzü şekli ve rengi itibariyle lâleye benzetilir. Şair ayrıca lâlenin toprağa doğru eğilmesini de şiirinde hüsn-i ta'liline malzeme eder.

'Avnîyâ yüzüne sûret gözünün yaşı virür

Kurî bâğa şerefi lâle-i nû'mân eyler

G 16/7

Sâkiyâ mey vir ki bir gün lâle-zâr elden gider

Çün irer fasl-ı hazân bâğ ü behâr elden gider

G 22/1

G 55/1, G 62/3.

Avnî beyitlerinde lâleyi tasavvufî anlamda kullanmış bir sûfinin gözyaşı ile kuru bir bağdaki gelinciği bir tutmuştur. Yine diğer beytinde sâkiye meclise mey sunmazsa meclisin de tıpkı sulanmayan lâle bahçesi gibi kuruyacağını söyler.

Sünbül saçunla lâle 'izârun yemînidür

Kur'ân içinde âyet-i ve'l-leyli ve'd-duhâ

K 2/30

Ol kamer kim gün gibi şekl-i müdevver bağlamış

Lâle gibi ruhlarında la'l-i ahmer bağlamış

G 74/1

Rind-i zamâneniün meseli lâledür kim ol

Başın yile virince elinden komaz ayag

G 81/4

'Aceb mi dâg kosa lâleler ciger üzre

Felek bitürdiğiçün hârı verd-i ter üzre

G 130/1

Hamdî'nün gonca gibi kan ile toldı cigeri

Hasret-i serv-kad ü lâle-'izâr ayrılığı

G 181/5

Gül gibi cihân güldi irüp devr-i bahâra

Benüm yüregüm lâle gibi kana boyandı

G 185/2

G 21/1, G 150/7.

Hamdullah Hamdi ise lâleyi sevgilinin yanağına benzetir önce. Daha sonra ise âşığın gönlündeki yara lâledir. Şair daha çok rengi ve şekli itibariyle lâleyi beyitlerine konu eder.

Bellüdüdür kim bâd-ı âhından yanar 'âşıklarun

Âteş-i ruhsârı her hüsn ehlinün ey lâle-had

G 49/6

Gönlünü nerm idegör hüsnü bahârı geçmeden

Ey Necâtî lâle gibi rızkunı taşdan çıkar

G 197/6

Mahabbet sebze-zârında biter çok lâleler ammâ

Bulunmaya benüm gibi cefâdan bağı dâğ olmuş

G 247/2

Zülf-i tarrârün hamından sünbülün boynunda bağ

Hâl-i ruhsârün gamından lâlenün bağında dâğ

G 264/1

*Kanlı cigerden iledeyin goncaya haber
Dâğ-ı derûnı lâle-i Nu'mâna yanayın*

G 380/5

*Gam-ı hâl-i ruhundan kan uyuşdı
Nigârâ lâle-i sîr-âb içinde*

G 540/3

G 59/3, G 62/1, G 87/2, G 132/2, G 138/3, G 150/2, G 168/2, G 198/1, G 205/5...

Necâtî Bey ise sevgilinin boyu için lâleyi kullanır. Yine diğer beyitlerinde âşığın gönlündeki yara şekli ve rengi dolayısı ile şairin beyitlerinde yerini alır. Şair lâlenin hangi şartlarda yetişip geliştiğine de vurgu yapar. Bir diğer beyitte ise bağı yanık şair kendisini bir lâleye benzetir. O da lâleyi daha çok rengi ve şekli itibariyle şiirlerine konu eder.

*Gülgûn yanakları arakm gör ne hoş düşer
Cennât-ı adn lâlesine lu'lu-yı Aden*

K 7/17

*Gül meclisinde cümlesi ser-mest ü mey-perest
Her lâle bir piyâle vü her bir semen sanem*

K 10/10

*Ne yüz ile yüze yüz ola gül yüzün ile
Yâ lâle yanağın inişi ne ciğeri var*

G 16/4

*Erguvan sâgar-ı yâkût sunar nesrîne
Ter kılar lâle anı la'l ile mercan bigidir*

G 49/4

*Sünbülün kokusuna lâle ciğer yaktığına
Hased ilter mi beneşse ki perîşân bigidir*

G 49/5

*Çü devr-i lâledir ihlâs ile kadeh tutalım
Nite ki nergis olur mest-i bî-riyâ olalım*

G 125/2

*Sezerse leblerin lutfun çemende litreye lâle
İşitse dişlerin nazmın sadepte âb ola lü'lü*

G 145/3

Saçsan şu gül yüzüne sehergeh külâleyi

Haclet odu yele vere gül-berg ü lâleyi

G 200/1

K 14/10, K 15/11, G 1/6, G 10/2, G 20/4, G 24/6, G 25/8, G 46/5, G 47/1, G 57/2, G 64/1...

Şeyhî de lâleyi şarap kadehine benzetir. Sevgilinin yanağı da lâledir şairin beyitlerinde. Yine âşığın ciğerindeki yaradır lâle. O da lâleyi rengi ve şekli ile beyitlerinde kullanır.

1.3.8. Nergis

“Klasik Türk şairleri herhangi bir nesnenin dışsal özelliğine uygun, gerçekçi benzetmeler kurarlar. Aynı ilke nergis için de geçerlidir. Nergis, şekil ve renk bakımından göze benzediği için daha çok sevgilinin gözüyle teşbih ilişkisi içinde kullanılır. Klasik Türk şiiri açısından nergisin estetik önemi, beyitlerde onun mitolojik kökenine de vurgu yapılmak yoluyla telmihe konu olması ve gözle ilişkisinden dolayı şiire kattığı estetik hususiyet olarak zikredilebilir. Bu yüzden divanlarda maşukun mestâne, mahmur, sâhir bakışı; âşıkın hasta, uykusuz bakışı nergisle temsil edilebilir.”⁹¹

“Divan şairlerinin en çok ilgilendikleri çiçeklerden biri de nergistir. Çok az olmakla birlikte ‘abher ve zerrin-kadeh kelimelerinin de nergis anlamında kullanıldığı olmuştur. Daha çok beyaz ve sarı renkli taç yaprakları, çiçek kısmının yuvarlak olması, suya ihtiyaç duyması, taç yapraklarının yere yakın ve eğik olması, kokusuz ve meyvesiz olması, ince ve zarif görüntüsü açısından kullanılmıştır. Bu bakımdan nergisin klasik Türk şiirindeki temel işlevi; sevgilinin gözü ile benzerlik ögesi olarak değerlendirilmesine dayanır. Nergisin klasik Türk şiirindeki anlam çerçevesinin oluşumunda sözü edilen bitkisel özellikler etkili olmuştur. Nergis, klasik Türk şiirinde en çok insan uzuvlarıyla ilişkilendirilmiştir. Ayrıntıya inildiğindeyse gözün hem uzuvlar hem diğer tüm öğeler arasından çok belirgin biçimde öne çıktığı görülmektedir. Şahıslar arasından hasta, sarhoş ve âşık; eşya arasından tâc, külâh, kadeh, altın ve gümüş; kozmik öğeler arasından da yıldızların diğer öğelere oranla daha çok dikkat çektiği söylenebilir. Ayrıca gül, lâle ve sümbüldekinin

⁹¹ Açıl, *agm*, s. 16.

aksine nergisle soyut kavramlar arasında ilişki kurulmamış olması da ilgi çekici bir ayrıntıdır.”⁹²

*Lâle dahı dâgdâr-ı hadd-i gül-gûnun durur
Gözlerün bîmârı ancak nergis-i şehlâ degül*
G 69/4

*Nergisün sihriyle dâr-ı cihân toldı fiten
Var dahı'y şûh-ı cihân dime ki sâhir degülem*
G 91/3

*Boynun buralı hatt-ı gubârun beneşşenün
Düşdi 'asâya 'illet ile nergis-i sakîm*
G 96/4

*Gönülde çeşm-i mahmûrun hayâliyle ölürsem ben
Bitiser nergis-i şehlâ tenüm üzre giyâhumdan*
G 113/5

*Nûn-ı nergisdür gözün üstinde cânâ râ kaşın
Lâlelerde lâmdır yüzünde zülf-i 'anberîn*
G 120/1

*Der-miyân it varunu nergis gibi bâg içre kim
Dökilüp saçılmag öğretti şükûfe dirhemi*
G 135/2

G 163/1, G 165/3, Kt 1/1.

Adlı nergisi Klasik Türk şiirinde olduğu gibi şehlâ kelimesi ile terki b kurarak sevgilinin gözüne benzettir. Ancak sihir kelimesiyle birlikte kullanarak onun sarhoş edici özelliğine de vurgu yapmaktan kaçınmaz. Yine bir başka beytinde illet sözcüğünün yanında kullanılması bize “nergisin” hasta olarak kullanıldığını düşündürür. Nûn-ı nergis terki b ile sevgilinin gözü nergise; nergis de nûn harfine benzetilir. Şair nergisi bütün güzelliğini ortaya koymasını istediği sevgiliyi ifade etmek için kullanır.

*Adlinle yatar mest oluban bâg yolunda
Zerrîn kulehiyle geceler nergis-i şehlâ*
K 11/71

⁹² Bayram, *agm*, s. 214.

*Çâr-sû-yi bâg içinde şâh-ı nergis gûyiyâ
Sîm ü zerden zeyn olunmuş sayrafi dükkânıdır*

K 15/16

*Micmer-i zerrinde nergis etti anberden buhûr
Oldu bûyundan anun bâgın dimâğı anberîn*

K 23/3

*Nâziklik ile zînet edip ârızını gül
Göz eyler ana karşı durup nergis-i şehlá*

K 37/14

*Tuttu kulagın murg-ı hôt-elhâna benefşe
Nergis gözün açdı k'ede gülzârı temâşâ*

K 37/20

*Nergisin zer kâsesin anberle doldurdu sabâ
K'ola hüsnün gülşeninde micmere-gerdân-ı ıyd*

G 28/6

*Nergis asâya düştüğü dá'im degil aceb
Sevdâ-yi çeşminin seherinden sakîmdir*

G 32/6

*Suya sünbülde zırh giydirse ruhsârın nola
Her yana nergislerinden sihr ile peykân yagar*

G 35/8

*Tûbâ boyuna ermedigiğin şikestedir
Nergis gözüne benzemedigine hastedir*

G 41/1

*Gamzene ta'lim-i nâz eyler füsûn ile gözün
Sâhire sihr öğretir ol nergis-i şehláyi gör*

G 55/5

*Çeksin müdâm nergis-i mestin şarâb-ı nâz
Kim geldi hüsn bezmine mahmûr-ı hâb-ı nâz*

G 109/1

*Ey serv-i nâz nergis-i mestine hey de kim
Kıldı cihânda ehl-i niyâzı harâb-ı nâz*

G 109/2

K 20/20, K 37/20, G 63/4, G 72/7, G 77/1, G 83/1, G 92/12, G 94/6, G 108/6, G 121/2...

Ahmed Paşa da nergis-i şehlâ ile nergisi göze benzetirken “zerrîn kuleh” ile de külâhı çağrıştırır. “Sim u zer”le anılan nergis şairin beytinde bir kuyumcu olur. Şair nergisi başka bir beyitte micmer-i zerrin terkibi ile güzel kokular yayan bir altın buhurdana benzetir. Bir başka beyitte ise sakîm sözcüğü bize nergisin hasta olarak kullanıldığını gösterir. Yine nergis ile sihir sözcüklerinin aynı beyitte geçmesi nergisin büyüleyici bakışa istiare olarak kullanıldığını düşündürmektedir. Son örnek beyitte ise nergis sarhoş olarak kullanılmıştır.

Göz diküp nergis yola şimşâd durmuş muntazır

Seyr-i bâğa gûyiyâ ol gözleri şehlâ gelür

G 17/4

Çeşm-i şehlânı görelden bâğda ey serv-i nâz

Başı ditrer nergisün kim oldu bî-mârün senün

G 42/4

Uyurmuş bilmedüm bülbül-misâl itdüm hezâr efgân

Meded ol çeşmi nergis gonca-i nâzı uyandırdum

G 50/3

Avnî ise diğer şairler gibi nergisi şehlâ bakışlı göz olarak kullanır. Aynı zamanda mecazı-ı mürsel yolu ile nergis şehlâ bakışlı sevgiliyi temsil eder. Nergisi hem gözü çağrıştıracak şekilde kullanırken hem de bî-mâr sözcüğünden dolayı “hasta”yı düşündürmek için birlikte kullanır.

Sûsen gibi zebân uzadan nûr-ı ravzana

Nergis gibi meger gözine irmedi ziyâ

K 2/28

Beni hayrân u mest iden sanemâ

Nergis-i mestünün humârıdur

G 55/3

Gözlerün ‘ayyârı kim bir âl ile bin dil kapar

Nergis öykinse ana zerrîn külâhın yil kapar

G 57/1

Niçün nergis gibi ey yâr olursun derd ile bîmâr

Tabîb-i hâzık istersen yiter tîmârı Gülzâr'un

G 87/4

Göz göre öykinmez idi çeşm-i yâra fi`l-mesel

Çeşm-i nergisde eger olmasa fi`l-cümle havel

G 98/2

Hamdullah Hamdi nergisi “Nergis gibi meger gözine irmedi ziyâ” diyerek kör olarak kullanır. Başka bir beyitte ise nergis altın bir kadeh olarak karşımıza çıkar. “Tabîb, bîmâr” sözcükleri nergisin hasta yerine kullanıldığını gösterir.

Nergis dikün ki hey`et-i sırf ü elifdürür

Tâ kim mezârum üsti kamu şekl-i âh ola

G 20/7

Nergis gibi göz dikmiş idüm izi tozına

Bir kez dimedi sûhte hakk-ı nazarun var

G 75/4

Bana göz açdurmayan ol nergis-i şehlâsıdur

Bana gün göstermeyen bu zülf-i müşğ-âsâsıdur

G 85/1

Nergis gözüne öyküneli kaddüne şimşâd

Bâğun bu görür gözi ve ol tutar elidür

G 102/2

Fitne vü âşûb-ı çeşmün görelî nergis müdâm

Mest-i lâ-ya`kıl olub her demde hâb üstindedür

G 210/2

Nergis olan yirde meded salınmasun ol serv-kad

İzi tozına göz deger çokdur cihânda görmedük

G 291/2

Nergis gibi cihânda gözünüz bakar iken

Bir serv ayağına zer ü sîmi nisar idün

G 320/3

Nergis-i bîmâra din sîm ü zer için gam yime

Eksük olmaz çün bilürsin sağ olan başda külâh

G 515/2

*Nergis çemende gözin açub gördüğün anar
Kaddün katında anmadı serv ü çenârını*

G 607/6

G 44/7, G 54/3, G 68/2, G 91/1, G 94/5, G 122/4, G 128/6, G 170/3, G 186/2, G 238/1...

Necâtî âşığın çektiği eziyeti anlatmak için, âhını göstermek için mezarın üstüne nergis dikmeyi önerir. Burada şair nergisin çok yıllık bir çiçek olmasına da vurgu yapmış olabilir. Şair sık sık beyitlerinde göz sözcüğü ile birlikte zikrettiği nergisi göze teşbih eder. Nergis sevgilinin fitne, fesada düşüren aldatıcı bakışıdır. Şair nergisin olduğu yerde o uzun boylu güzelin dolanmasını istemez çünkü nergisin nazarının sevgiliye degeceğinden korkar. Nergis şekli ve rengi itibariyle altın ve gümüşe benzer şairin beyitlerinde. Şair hasta olarak nitelediği nergisin neredeyse bütün özelliklerini külah, sîm ü zer sözcükleriyle birlikte kullanarak zikreder.

*Redd oldu nergise yine Ya'kûb-veş basar
Gül Yûsufumdan erdi meğer bûy-ı pîrehan*

K 7/11

*Zihî sabâ ki bakarken gözün dikip nergis
Katında lâle lebin urdu jale dendânı*

K 14/10

*Figân ki nergis-i mesti bu serv-i lâle -ruhun
İçip şarâb-ı gurur eylemez nigâh bana*

G 1/6

*Lâle bigi hurrem ol nergislerimin yaşına
Gül yüzü handan gerek çün ebr-i nîsân vaktidir*

G 46/5

*Nergislerin nice ki mey-i erguvan çeker
Canına nüş ola ki riyasız revân çeker*

G 58/1

*Gül-i ter bülbüle arz etse gerek hüsn ü cemâl
Gözleri nergisin ana nigerân olsa gerek*

G 97/4

*Gözün nergislerinden câna okur
Ki yeğdir zahmı yüz bin hûn-bahâdan*

G 131/5

Gamzesinden nergisin akl u gönül hayran u mest

Şûrişinden lâlenin cân u ciğerler kan ola

G 156/3

K 9/21, K 10/9, K 14/37, K 15/11, Mus 2-I/6, Mus 2-II/5, Mus 2-III/1, G 25/6, G 50/1...

Şeyhî divanında sıkça kıssalardan yararlanan bir şairdir.⁹³ Oğlunun hasretinden gözleri kör olan Hz. Yâkub'a telmih yapar ve onu nergise benzetir. Burada Hz. Yusuf da güzelliği hasebiyle güle benzetilmiştir. Şairin gül ve nergisi birlikte anması İskender PALA'nın şu cümlesini kanıtlar niteliktedir: Şarkta bir efsaneye göre de Gül ile Nergis arasında bir aşk yaşanmış.⁹⁴ Nergis sarhoştur. Ebr-i nisan terkibi ile zikredilerek nergisin suya ihtiyacı olan, suyu seven bir çiçek oluşuna vurgu yapılır. Nergis sevgilidir, sevgilinin yüzüdür çünkü gamzesi âşığın aklını başından alır.

1.3.9. Nesrin

"1. Yaban gülü, Ağustos gülü. 2. Mısır gülü. 3. Van gülü. 4. Kadın adı."⁹⁵

Dem-i hulkun eyleser nâra güzer

Cehennemde nesrin-i cennet biter

K 2/97

Nazik tenine zahmet ederken kabâ-yi gül

Nesrin utanmadan giye gül-gûn kabâ dirîg

K 44/2

Hâk-i siyehde Yûsuf-ı gül pîrehan yatıp

Nesrin utanmadan giye gül-gûn kabâ dirig

K 44/3

Hâli sultân-ı Habeşdir zülfü ferrâşı ona

Anberin çâder tutuptur bister-i nesrîn salıb

G 12/7

Nergisin sihriyle bir bârân yagar yüzümde kim

Lâle vü nesrin biter bu za'ferânımdır benim

⁹³ Ali Nihat Tarlan, "Şeyhî Divânını Tetkik", Ankara 2004.

⁹⁴ Pala, *age*, s. 63.

⁹⁵ Dipnot 36

G 190/9

K 37/19, G 34/11, G 52/3,6, G 92/2, G 183/2, G 301/3.

Ahmed Paşa nesrîni sevgili yerine kullanır. Bu sevgili cehennemde yetişen bir cennet gülüdür. El değmemiş bir güzelliğe sahip nesrîndir. Nesrîn her ne kadar gül yerine kullanılmış olsa da şairin beyitlerinde güle öykünen bir çiçek olarak karşımıza çıkar.

İre diyü korkaram bâd-ı sabâdan sovuk el

Ditrerem yaprak gibi ol berg-i nesrîn üstine

G 543/3

Necâfî'ye göre nesrîn oldukça narin, nazik bir çiçektir. Şair onun bu nazik bedenini sabah rüzgârının incitmesinden korkar. Burada şair bu narin çiçeği koruyup kollanması gereken, ihtimam gösterilmesi gereken sevgili olarak kullanır.

Sûsen ü nesrîn ü lâleyle bezer bir hân k'anun

Sahnı çîncâmı zerrîn kâsesi mercânîdir

K 9/11

Dü-ruydur bize nesrîn diler ki oynaya renk

Başında nüz u girişme elinde cam-ı şarâb

K 15/13

Cevherinden tozunun üstâd-ı ayyâğ-ı sabâ

Lâleyle laîm güle nesrine lâc-ı zer düzer

G 57/2

Anun şîrîn lebi tatlı bana bin şehd ü şekkerden

Anun gül yanağı nâzik bana yüz berg-nesrînden

G 136/6

Cân gubâr eyledi reyhân hat-ı reyhânın için

Ol muhakkakdı ki nesrîn ü semendir kokusu

G 186/4

K 10/9, Mus 2-IV/11.

Şeyhî öncelikle bezek olarak kullanır çiçeği. Nesrîn ikiyüzlüdür. Aşığı kendine çeker ve aldatır. Şair beyitlerde güle övgüler düzerken nesrîni yerden yere vurur. Kıyaslamanın galibi güldür. Gül nesrînden daha üstündür. Nesrîn güzel kokusu nedeniyle de beyitlerde yerini alır.

1.3.10. Nesteren

“Ağustos gülü, yaban gülü.”⁹⁶

*Zülfün ki bag-bân-ı gülistân-ı hüsdür
Avcında deste deste gül ü nesteren tutar*

G 62/4

Ahmed Paşa sevgilinin saçını kokusu ve şekli itibariyle nesterene benzetir. Sevgilinin zülfü güzel gül bahçesinin bahçıvanıdır. Bu bahçıvan sevgilinin bukleleri gibi olan gül ve nesteren demetlerini avucuna almıştır.

*Göricek güller yoluna dökülüp saçılduğın
Varını ol dem nisâr itdi ögünde nesteren*

G 59/4

Avnî nestereni gülle karşılaştırır ve sevgilinin yoluna dökülen gülleri görünce o da nesi var nesi yoksa önüne saçar.

1.3.11. Nilüfer

“Klâsik Türk şiirinde nilüfer, bilhassa şekil ve renginden hareketle, güneş ya da âşığın solan yüzünün sarılığı; hatta gökyüzünün maviliği için benzetilen olur. Suda yetişmesi ve su üzerinde bulunması nedeniyle gözü yaşlı tasavvur edilen nilüfer ayrıca, “seccâdesini suya sermiş, riyâzetten ötürü yüzü sararmış bir derviş” olarak tahayyül edilir.”⁹⁷

*Tâ gülşen-i nilüferi zeyn eyleye encüm
Pür-katre-i şebnem ola bu sebze-i minâ*

K 11/100

*Nilüfer-i hazrâ çün içer kanımız âhır
Gabrâ-yi çemende içelim bâri beneşşe*

K 25/11

Öz yaşından şöyle gark oldum ki nilüfer bigi

⁹⁶ Dipnot 36

⁹⁷ Bayram Ali Kaya, “Klâsik Türk Şiirinde Şifâli Bitkiler Üzerine Bir Deneme”, Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi 15, İstanbul 2015, s. 287.

Rûy-ı zerdim anda geh peydâ vü geh pinhân olur

G 92/11

Ahmed Paşa nilüfer çiçeklerinin olduğu bahçeyi gülşen-i nilüfer diyerek ifade eder. Yıldızların bu bahçeyi süslemesini ister çünkü bu yıldızlar suda yetişen nilüferin ihtiyacı olan suyu yani şebnemi sağlayacağını bilir. Beyitlerin hepsinde nilüferin suda yetişen, suyla yetişen bir çiçek oluşuna vurgu yapılmıştır.

1.3.12. Reyhân

“Klasik Türk şiirinde çokça kullanılan çiçeklerden biridir. Daha çok kuvvetli ve güzel kokulu olması açısından değerlendirilmiştir. Bu özelliği, reyhânın sevgilinin başta saçı ve zülfü olmak üzere hattı, kâkülü ve perçemiyle ilişkilendirilmesine sebep olmuştur. Bunun dışında şekli, yazıyla ilişkilendirilmesinde etkili olmuştur. Ayrıca çok az beyitte ilişkilendirildiği ben, hayrân, reyhâncı, şarâb, duman ve etfâl reyhânın anlam çerçevesini oluşturan diğer öğelerdir.”⁹⁸

“Siyah rengi ve kokusu dolayısıyla sevgilinin saçı, zülfü, kâkülü ve yanağındaki ayva tüyüne benzetilen çiçeklerin sayısı çoktur. Burada da teşbih ilişkisi esnasında renk ve koku işlevlerinin ön planda olduğu göze çarpmaktadır. Reyhanın sıkça kullanılan diğer iki estetik hususiyeti öne çıkmaktadır. Bunlardan biri reyhan kelimesinin aynı zamanda “hatt-ı reyhânî”yi çağrıştırması, dolayısıyla beyitlerde reyhan ve sevgilinin ayva tüyleri arasında kurulan benzetmedir. İkincisi de hattın uyandırdığı hayranlığı da içinde barındırmakla beraber reyhan ve hayran kelimelerinin cinas-ı nakıs oluşturmasıdır.”⁹⁹

Reyhân hatunı yazduğı bu kâtib-i kudret

Tâ âyet-i hak ola cemâlünde hüveydâ

G 5/4

Gerçi kim yâkût dirler yazdı çok meşk-ı misâl

Yazmadı hattun gibi bir hatt-ı reyhânı dürüst

G 12/2

Lu’bla câzûlîğ için her bir tarafda çeşmine

Rişte-i cânlar alup bir deste reyhân bağlamış

G 38/5

⁹⁸ Bayram, *agm*, s. 215.

⁹⁹ Açıl, *agm*, s. 18.

*Levh-i dilden gubârı mahv için
Hatt-ı reyhânı bî-misâl gerek*

G 59/5

*Ne ta'alluk leblerün yâkût hattın kılrsa nesh
Bu muhakkakdur ki reyhân oldu hattundan misâl*

G 79/2

G 4/5, G 44/1.

Adlî sevgilinin ayva tüylerini “reyhân hattını” diyerek reyhana benzetir. Bir başka beyitte ise reyhan sevgilinin saçıdır ve o saç can ipliği ile bağlanmıştır. Şair beyitlerin genelinde sevgilinin ayva tüylerini ifade için reyhan sözcüğünü kullanır.

*Ördü Rıdvân saçı reyhânlarını hûrîlerin
K'ola cârûb-ı der-i halveti dervîşlerin*

K 7/10

*Dil hatt-ı gubârını görüp okudu reyhân
Rûşen bu k'ider nokta-i hâlin onu hânâ*

K 11/77

*Bûy-i hulkundan urur müşg gibi dem ki tutar
Hôş revâhiyle cihân bagını reyhânı kerem*

K 20/21

*Ma'nide sünbül ü gül ü reyhân nisâr eder
Sûrette gerçi akıdır ebr-i bahâr âb*

K 36/50

*Şol denli saçar misk ovagın ceybine reyhân
Kim nesha-i anberle dolar dâmen-i sahrâ*

K 37/13

*Safâ-yi haddin ile dil serâçe-i gül-gûn
Hayâl-i zülfün ile dîde kâse-i reyhân*

K 39/19

*Dürc-i yâkûtunda lâ'lin dere edip cân nakdini
Bir zümürrüd kufl urdu bu hat-ı reyhân ana*

G 1/4

Ne kamerdir hu ki olmuş zülf müşg-efşân ana

Nice reyhândır hatı kim kalmışım hayrân ana

G 3/1

Saba reyhâncısı bâg-ı ruhundan

Nesîm-i sünbül ü reyhân ugurlar

G 50/2

G 6/5, G 20/6, G 61/2, G 72/3, G 80/4, G 92/3, G 102/5, G 161/2, G 179/1, G 204/1...

Ahmed Paşa da sevgilinin saçını reyhana benzeter ancak reyhan saçın diyerek reyhanın güzel kokusuna vurgu yapar. Yani her saç reyhan değildir. Güzel kokulu saç reyhandır. Bu saç o kadar güzel kokar ki sadece cennete özgü olabilir. Bu yüzden saç ören kişi de Rıdvân'dır. Sevgilinin ayva tüylerini de reyhana benzeter şair. Bûy, müşg, hış, misk, anber sözcüklerinin geçtiği beyitler bize reyhanın koku itibariyle bu beyte misafir olduğunu gösterir.

Reyhânlar içre sâkî-i rûhânî şevkine

Reyhânî bâde al ele kim râhat ola rûh

G 20/2

Ol safâ-efzâ çemende 'andelîb ol Hamdî kim

Rûh-ı kerrûbî gül ü reyhânınun hayrânıdır

G 33/8

Zülfî ol reyhâna benzer sahn-ı bâgı yasadanur

Hâli ol pervânedür düşmüş çerâgı yasadanur

G 38/1

Hamdullah Hamdi reyhanı şarap ile ilişkilendirmiştir. Reyhan kendisine hayran olunan sevgilidir. Şair “reyhânınun hayrânıdır” ifadesi ile cinâs-ı nâkısa işaret eder. Sevgilinin o güzel kokulu zülfü de reyhâna teşbih olunur.

Gül yüzünde zülfün örter hatt-ı reyhânı dürüst

Kim görübdür kâfiri hıfz ide Kur'ânı dürüst

G 36/1

Hatt-ı reyhân ile ol zîbâ 'izâr

Sanasın mushafdur âyet-ber-kenâr

G 99/1

Turra-i pür-tâbuna reyhân ü sünbül cân virür

Lâle-i sîr-âbuna gül-berg-i handân imrenür

G 132/2

*Cân gülşeninde zülf ü 'izârun hevâsına
Reyhân deste deste semenler kucak kucak*

G 281/5

*Hôşdürür dilde hayâl-i hatt-ı cânân beslemek
Yaraşur zîrâ sifâl içinde reyhân beslemek*

G 304/1

*Gül yanağunda zülf-i perîşân girih girih
Bâg-ı İremde sünbül ü reyhân girih girih*

G 524/1

*Göresiz kim bu kad ü kâmet ü bu zülf ü 'izâr
Servün işin bitire lâle vü reyhânı eke*

G 551/2

G 101/1, G 102/3, G 194/3, G 256/3, G 301/3, G 326/4, G 399/4, G 469/6, G 512/3...

Necâtî reyhan sözcüğü ile daha çok hatt-ı reyhânîyi¹⁰⁰ çağrıştırmayı amaçlar. Aynı zamanda sözcüğü sevgilinin ayva tüyünü çağrıştıracak şekilde kullanmayı da ihmal etmez. Bu şekilde tevriyeli kullanılan hatt-ı reyhan şairin dizesinde “âyet-ber-kenâr”a da benzetilir ki âyet ber kenâr meşhur hattatlar tarafından yazılmış nüshalardır. Sevgilinin reyhan gibi deste deste bukleleri âşığın canına can katar.

*Râh-ı râhal-bahş sen gül yüzlü nergis gözlüden
K'ehl-i diller ruhudur ruhaniler reyhanıdır*

K 9/21

*Benefşe zülfünün aldı mı yel gubârından
Ki dolu sünbül ü reyhan dimağı anberdir*

G 25/2

*Her seher sünbül saçın saçtıkça bâd-ı subh-dem
Deng ü hayrandır benefşe kim ne reyhan vaktidir*

G 46/6

*Reyhân saçın misâli muhakkaktır oldu nesh
Haddin rika'ı üzre yazaldan gubâr hat*

¹⁰⁰ Reyhânî, Muhakkak yazı kalınlığının üçte biri nispetinde ve her haliyle Muhakkak yazı çeşidinin üçte bir küçültülmüşünü hatırlatan bir yazı nevidir.

G 88/5

Firdevs sahnı sebzesi cân-bahş imiş velî

Tûbâ boyundagı gül ü reyhânımız gerek

G 95/3

Cân gubâr eyledi reyhân hat-ı reyhânın için

Ol muhakkakdı ki nesrîn ü semendir kokusu

G 186/4

K 14/36, Mus 1-III/3, G 29/3, G 91/5, G 99/4, G 102/4, G 156/4, G 175/5, G G 187/3...

Şeyhî de genellikle reyhanı reyhânî hattı çağrıştıracak şekilde kullanmıştır. Gubar sözcüğü ile birlikte anılması bu düşüncemizi doğrular niteliktedir. Tabii ki o da diğer şairler gibi reyhanı kokusu itibariyle beyitlerinde yer verir. Sevgilinin saçları da reyhandır. Diğer şairlerde olduğu gibi o da gül ve reyhânı birlikte zikreder.

1.3.13. Sad-berg

“Yüz yapraklı gül anlamına gelen gül-i sad-berk tamlaması divan edebiyatında yüz beyit, yüz gazel, yüz beyitlik kaside, yüz hadis, yüz mektup gibi yüz sayısı esas alınarak yazılan eserlere verilen addır. Bunlarda sayı her zaman yüze ulaşmamakla beraber müellifler, sayı bakımından eksik olan bu türdeki çalışmalarına da aynı adı vermişlerdir. Gül-i sad-berk tabirine Fars edebiyatında rastlanmamakta, bunun yerine daha çok sad-berk (“katmerli gül”) ve gül-i sad-berg-i âsumân (kinaye yoluyla “âlemi aydınlatan güneş”) tamlamaları görülmektedir.”¹⁰¹

Sa'adet sebze-zarında ne gam solduysa bir lâle

Gül-i sad-berg-i ikbâlin cihan durdukça var olsun

G 46/1

Ahmed Paşa beytiyle döneminin padişahına seslenmiş ve kinaye yoluyla onu alemi aydınlatan güneş olarak nitelemiştir. Ayrıca bir gazelde pek de alışık olmayan bir şekilde ona dualar etmektedir.

Hezâr pâre gönül oldu yine yâr ile bir

Şu resme kim gül-i sad-berg ola hezâr ile bir

G 193/1

¹⁰¹ DİA, C. 14, s. 225.

Necâtî Bey ise beytinde hezâr sözcüğünü tevriyeli kullanarak yüz yapraklı gülün hem bülbülle bir araya gelmesini arzu eder hem de onun bin yapraklı olmasını diler.

1.3.14. Yâsemîn, yâsemen, semen

“Yasemin, klasik Türk şiirinde yumuşak dokulu, beyaz ve sarı çiçekli, güzel kokulu ve turmanıcı özellikleriyle dikkat çekmiştir. Bu bitkisel özellikleriyle bağlantılı olarak yaseminin klasik Türk şiirindeki temel işlevi, aşağıdaki tablodan da anlaşılacağı gibi, sevgili ve sevgilinin saçı, zülfü, yüzü, yanağı, sînesi, teni gibi uzuvlarıyla benzerlik ilişkisine dayanır. Divan şairleri yaseminle en çok insan uzuvları arasında ilişki kurmuşlardır. Ayrıntıya inildiğinde uzuvlar arasından saç, zülf, yanak ve sînenin; eşya arasından elbise, altın ve gümüşün; şahıslar arasından da sevgili ve güzelin daha çok dikkat çektiği anlaşılmaktadır: ¹⁰²

*Sünbülün sâye salar üstine berg-i semenün
Devr ider dâ'ire-i verd-i teri yâsemenün*

G 55/1

*Kâmetün üzre gören destârun ucın çîn çîn
Didi zîbâ yaraşukdur göre ser üzre semen*

Mat (Matla) 151

Adlî, semenin yaprağını şekli itibarı ile beytine konu eder. Burada semenin sarmaşıkgillerden bir çiçek oluşunu ise “devri der daire...” ifadeleri ile vurgular. Diğer beytinde ise sevgilinin saçını, buklelerini semene benzetir. Burada sevgilinin saçının bukle bukle olduğunu ve şairin bu bukleleri ifade etmek için semeni kullandığını rahatlıkla söyleyebiliriz. Ayrıca üst dizede yer alan “çîn çîn” ifadesi de bu savımızı doğrular niteliktedir.

*Ey kible-geh-i ehl-i safâ şol ruh-ı zîbâ
Hey halka-i Beyt-ül-Harem ol zülf-i semen-sâ*

K 11/76

*Olmaz idi sürmese yüzün yüce der-gâhına
Hem-ser-i serv-i semen-ber kâkül-i müşgîn-i dôt*

K 18/29

¹⁰² Bayram, *agm*, s. 214- 215.

*Berg-i semenin lâle gibi hûb olacaktır
Meh-tâb yüzün gün gibi mahbûb olacaktır*

G 44/1

*Gonca lebin tarâvet-i berg-i semen tutar
Lûlû dışın letâfet-i dürr-i Aden tutar*

G 62/1

K 25/41,48, G 8/1, G 12/8, G 62/7, G 143/7, Kt 3/1, G 190/6, G 202/3, G 228/2,
G 274/1, G 291/1.

Ahmed Paşa müşg, zülf, kâkül ifadeleri ile sevgilinin saçının kıvrımlarını, buklelerini semene benzetir. Tabii bu bukleler sıradan bir bukle değil sevgilinin güzelliğine güzellik katan unsurlardır. Diğer beyitlerinde ise sevgilinin yanağını semenin yaprağına benzetir.

*Haddün gibi çemende ne nâzûk semen biter
Kaddün gibi ne nâzî güzel nârven biter*

G 43/1

*Her kim semeni sînene benzetmez olursa
Ana yaraşur tâze semenden kefen olsun*

G 116/4

*Göreliden sen semensâyı
Bu Hamdî oldı rüsvâyî
Çekince bunca gavgâyı
Gidelüm bârî şehründen*

Mr 7

Hamdullah Hamdi ise sevgilinin güzel yanağı ile boy ölçüşebilecek güzellikte bir semen görmediğini, böyle bir semenin yetişmediğini söyleyerek sevgilisinin yanağını semene benzetir. Diğer beytinde ise sevgilinin o güzel sinesini görüp de “Ne güzel, semen gibi” demeyenin kefeninin semenden olması için beddua eder.

*Kaddünle ‘izârundan ayru düşeli cânâ
Tâbût u kefen bana serv ü semen olmuşdur*

G 84/2

*Devr-i güldür Allâh Allâh bu ne nâzûg çağ olur
Gül yanağından semen penbe ile kan almağ olur*

G 107/1

Şu gündən kim boyun serv ü ser-i zülfün semen bûdur

Çinâr ölmüşdürür gider beneşşe kara yasludur

G 137/1

Gönlüme gâh nestren ü geh semen gelür

Dervîş ölüsine nice yerden kefen gelür

G 170/1

Bir tarâvet tutdı gülşen kim semen-berler gelüb

Fasd iderse gül yüzünden penbe ile kan alur

G 202/5

G 109/4, G 114/1, G 129/2, G 146/1,4, G 160/2, G 170/2, G 179/1, G 235/2, G 241/8...

Necâtî Bey, semeni beyitlerinde kefen olarak kullanır. Daha sonraki beytinde ise semeni rengi nedeniyle kullanır ve sevgilinin pembe yanağını semen çiçeği ile ifade eder. Sevgilinin saçları ise semen kokuludur. Sevgilinin beyaz göğsünü de semene benzeten şair, aslında semenin pembe renkli türünün de olduğunu sezdirir bize.

Haşr olmadise mücrîm ü mü'min-sıfat niçin

Koptu beneşşe rû-siyeh ebyâz-cebîn semen

K 7/10

Hatt-ı arakta ârızı bûy-ı gül ü semen midir?

Nice mu'atlar olmaya müşk ü gül-âb içindedir

G 43/2

Cân gubâr eyledi reyhân hat-ı reyhânın için

Ol muhakkakdı ki nesrîn ü semendir kokusu

G 186/4

K 7/15, K 10/10, K 15/8, 15, 22, G 27/1, G 46/1, G 47/2, G 109/3, G 150/1, G186/1...

Şeyhî sevgilinin parlayan, beyaz alnını semene benzetir. Diğer beyitlerinde ise sevgilinin yanağının ve yüzünün semen gibi koktuğunu söyleyerek semenin daha çok koku özelliğini ön plana çıkarır.

1.3.15. Sünbül

“Klasik Türk şiirinde çok sık kullanılan çiçeklerden biri de sünbüldür. Sünbülün divan şairlerinin ilgisini çeken en belirgin bitkisel özellikleri sırayla; güzel kokulu olması (müşgîn, ‘abîr, mu‘anber, ‘anberîn); kıvrımlı, dalgalı ve karmaşık görünümü (âşüfte, perîşân, târmâr, halka halka, çîn, târ); genellikle siyaha yakın rengi (siyâh, kara, lâciverd, mâ‘î, kebûdî, gömgök) ve açıldığı dönem itibarıyla baharın habercisi olmasıdır. Klasik Türk şiirindeki temel işlevi; sevgilinin saçı, zülfü, kâkülü vs. için doğal bir benzerlik ögesi olarak değerlendirilmesine dayanır. Sünbül, klasik Türk şiirinde en çok insan uzuvlarıyla ilişkilendirilmiştir. Diğer öğelerle ilişkilendirildiği beyitlerin sayısı oldukça azdır.”¹⁰³

“Gül ve lâleden sonra klasik Türk şiirinde en sık kullanılan çiçek sünbüldür. Kasidelerde bahar tasvirinin yapıldığı bölümler başta olmak üzere gazel, mesnevi gibi diğer nazım şekilleri içerisinde de müstakil beyitler halinde sünbül çok çeşitli hayallere konu olmuştur. Özellikle “sünbül” redifli kasidelerde şaire baştan sona bu çiçeğin ilham verdiğini görmekteyiz. Çağlar boyunca gül gibi, sünbül de sevgilinin benzetilene olarak Klasik Türk şiirinde yaygın bir kullanım alanı bulmuştur.”¹⁰⁴

Ruhlarına ol sitem-ger sünbül-i pür-çîn salup

Fitne saldı dîne iki kâfir-i bî-dîn salup

G 9/1

Öykünürse zülfüne sünbül siyeh rûlık idüp

Benzerem dirse lebüne kellelik eyler şeker

G 22/3

‘Adliyâ gel sen de insâf eyle şehlikden murâd

Bu degül midür ki ola ol saçı sünbül enîs

G 35/6

Mushaf-ı hüsnünde yazup müşg ile reyhâni hat

Eylemiş i’râb sünbül dâne-i fülful nukat

G 44/1

Tâ subha degin nâlem ile halka niçe bir

¹⁰³ Bayram, *agm*, s. 213- 214.

¹⁰⁴ Gülay Karaman, “Perîşân Çiçek Sünbül ve Klasik Türk Şiirinde İşleniği”, İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, sayı 1/2, 2012, s. 297.

Sevdâsiyile sünbülünün derd-i ser itmek

G 53/4

Sünbül oldu ca'd-ı müşk-efşânunun efgendesi

Fülfül oldu hâl-i 'anber-bâruna hindî gulâm

G 94/4

G 55/1, G 56/2, G 80/1, G 81/1, G 111/5, G 121/5, G 132/1, G 135/5, G 140/2.

Adlî genellikle zihniyete uygun olarak sevgilinin saçına benzetir sünbülü. “Çîn, zülf, saç, ca'd” sözcükleri ile sünbülü bir arada kullanması da buna kanıttır. Bu benzetmeyi yaparken şair sünbülün güzel kokusu ve rengini de saçın özellikleri ile birleştirmeyi ihmal etmez. Bir beytinde ise şair reyhânî hat ile yazılmış bir Kur'an-ı Kerim'de ayetleri birbirinde ayıran “durak”a benzetir sünbülü.

Zülfün altında ne hindûdur izârın hâli kim

Sünbül örtünmüş yatır gül-berg-i sîrâb üstüne

K 16/12

Ey melek-hû hüsn firdevsinde şevkinden kurar

Sâye-bân-ı sünbül-i ter kâkül-i müşgîn-i dâst

K 18/26

Cezbe-i zencîr-i zülfünden çün abdâl oldular

Saçların uzattı sünbül misk giydi pûstin

K 23/14

Zülfü yüzünde garîb olmaz mı yârın kim olur

Dâmen-i gülde tırâz-ı sünbül-i ra'nâ garîb

G 11/6

Sünbül-i zülf-i arak-rîzinden ol gül yüzlünün

Gün yüzünde ebr-i müşgîn-i gül-âb-efşân yatar

G 51/2

Sal sünbülün girihlerini câna kim rakib

Sûsen gibi dil ehline tig-i zebân çeker

G 86/7

Saçın çün çin seher ki çîn oluptur

Dimâğı sünbülün müşgîn oluptur

G 99/1

K 4/18, K 13/32, K 36/50, K 37/8, G 35/8, G 38/2, G 41/2, G 50/2, G 58/4, G 61/2...

Ahmed Paşa da sevgilinin saçını sümbüle benzettir. Sevgilinin yanağına düşen zülûf, şairin beyitlerinde sümbül olur. Sevgilinin yüzüne dökülen kâküller sümbüldür ve bu sümbüller onun yüzüne gölgeliktir. Sevgilinin halka halka zülûflerinin misk kokusu aşığı abdal eder bir beyitte diğerinde ise âşık sümbülün kokusundan aklını yitirir. Nerdeyse bütün beyitlerinde şair sümbül ve gülü bir arada kullanır. Böylece sümbül saç da gül yanağın üzerine döker.

*Gül yüzün üzre ki düşmüş ca 'd-ı kâkül şâh şâh
Zînet itmiş bâğ-ı hüsnün tâze sümbül şâh şâh*

G 4/1

*Bir güneş yüzlü melek gördüm ki 'âlem mâhıdur
Ol kara sümbülleri 'âşıklarınınun âhıdur*

G 7/1

*Yine sevdâyî gönül hayli perîşândur bu gün
Sümbülünü dağdupdur ol perî-şân var ise*

G 67/2

Avnî, yüzün güzelliğini tamamlayan bir ziyet eşyası olarak görür sümbülü. Sevgilinin kıvrıcık kâkülleri onun gül gibi güzel yüzüne düşen birer taze sümbüldür. Bir diğer beytinde ise sevgilinin yüzü güneşe; kendisi dünyayı geceleri aydınlatan aya; ayın üzerindeki siyah, dumanımsı görünümü ise sümbüle benzetilir. Bunu insan uzuvları ile örtüştürürsek, güneş, yüze; sevgili, aya; sevgilinin yüzündeki ben, sümbüle benzetilmiştir.

*Sümbül saçunla lâle 'izârun yemînidür
Kur'ân içinde âyet-i ve'l-leyli ve'd-duhâ*

K 2/30

*Sümbül-i ter zülfüne il benzedürler 'anberi
Aldanur bu puhteye miskîn ne katı hâmdur*

G 32/4

*Virmezem sümbülünü nâfe-i Tâtâra bedel
Almazam leblerüne la 'l-i Bedehşânı 'ivaz*

G 76/4

*Çöz sümbülünü Rûm diyârı Hoten olsun
Gül incü dişün şevkına 'âlem 'Aden olsun*

G 116/1

Sünbül saçuna nisbet ider bûyını 'anber

Kanı kurıdı müşk-i Hitâ`nun bu hatâya

G 134/2

Sünbülleri eşkâlini cân hall idemezken

Dil goncası fikrine düşüp müşkil iki oldı

G 170/5

Sevdâ-yı sünbülün beni divane eyledi

Ma'mûr iken bu 'aklumu vîrâne eyledi

G 178/1

G 18/2, G 37/1, G 48/5.

Hamdullah Hamdi sünbül saçın rengini ifade etmek için leff ü neşr yoluyla Leyl suresi ile bağdaştırır. Burada leyl sözcüğünün “siyah, kara” anlamlarını da çağrıştırması bize sünbülün rengi nedeniyle beyte konu olduğunu gösterir. Ayrıca sünbülün yüzü örtmesi ile Leyl suresinin ilk ayetinin “Örteceği zaman geceye and olsun.” olması arasında da bir anlam ilişkisi olduğunu düşündürür. Şair sevgilinin sünbül gibi kokan saçının kokusunu Tatar miskine değişmeyeceğini söyleyerek sünbülün kokusunu ve doğal olarak da sevgilinin saçını kokusunu yüceltir. Sevgilinin sünbül gibi saçları aşığın aklını da başından alır, onu divane eder.

Bir gülün gülşen-i cinânâ deger

Sünbülün 'ömr-i câvidâna deger

G 73/1

Zülf ü ruhun hayâli ile bâğa uğrasam

Gülşen diken görünür ü sünbül yılan olur

G 94/2

Devr-i hüsnünde dahi deste yatur sünbüller

Meger ol bu dil-i mahrûm u gedâ hürmenidür

G 112/6

Sünbül saçunla nergis-i bîmârun özleyen

Bâd-ı sabâ gibi kamu yoldan esen gelür

G 170/3

Zülf-i tarrârun hamından sünbülün boynunda bağ

Hâl-i ruhsârun gamından lâlenün bağrında dâğ

G 264/1

El-hak bu sünbül şemmesin bir bûstânda görmedük

Doğrusı bu kad şîvesin serv-i revânda görmedük

G 291/1

Degme bir hayvâna cânâ leblerünle sünbülün

Âb-ı hayvân ile 'ömr-i câvidân virmek neden

G 388/3

G 15/6, G 73/1, G 93/3, G 94/2, G 112/3, G 132/2, G 243/1, G 244/1, G 256/3, G 326/4...

Necâtî Bey de sünbülü sevgilinin saçına benzetir. Bu saç öyle bir saçtır ki aşık sonsuz bir ömre değişmez onu. Sevgilinin yanağına dökülen kalın bukleleri şair sünbüle benzetir. Sevgilinin saçları rengi ve kokusu nedeniyle beyitlerde sünbül olarak karşımıza çıkar. Sünbülün kokusu eşsiz güzellikte bir kokudur. Âşık bu kokuyu ve güzelliği dünya nimetlerinden hiçbirine değişmez.

Benefşe sünbül-i dilberden ursa dem ne aceb

Olur ise çemenin müşk ü anber-elsânı

K 14/7

Her seher sünbül saçın saçtıkça bâd-ı subh-dem

Deng ü hayrandır benefşe kim ne reyhan vaktidir

G 46/6

Sünbülün kokusuna lâle ciğer yaktığına

Hased iller mi benefşe ki perişân bigidir

G 49/5

Benefşe zülfüne her dem hezâr ahsente eymehrû

Kim ana sünbül ü anber gulâm olmuş eli bağlu

G 146/1

Bu sihri seher sünbül-i huşyâra irürgil

Yüz cādûluğu nergis-i mestâneden iste

G 147/6

Dağıtıp zülfün benefşe saçına anber saça

Saçını sünbül çözüp müşk ü abîr-efşân ola

G 156/2

*Zülfün ü haddini gör tâb ile sen sünbül ü gül
Tâze rengi nereden buldu nedendir kokusu*

G 187/4

K 10/9, K 15/10, Mus 2-II/3, G 20/2, G 25/2, G 29/3, G 35/6, G 45/2, G 101/4, G 188/2.

Şeyhî ise beyitlerinde diğer şairler gibi sünbülü sevgilinin saçı olarak kullanır. Şair sevgilinin saçının kokusu, şekli ve rengini ifade etmek için sümbülden faydalanır. O da diğer şairler gibi sümbülün olduğu beyitlerde “zülf, saç, müşk, anber” sözcüklerini kullanarak onun koku ve renk itibarıyla beyitlere konu olduğunu gösterir.

1.3.16. Sûsen (süsen)

“Klasik Türk şiirinde özellikle sivri, uzun ve keskin görünümlü yeşil çanak yaprakları vesilesiyle dikkat çekmiştir. Bu yönüyle divan şairleri, süssenle daha çok kılıç, tığ, hançer ve şemşîr gibi keskin eşya ile ayrıca dil (zebân) ve asker gibi ögeler arasında ilgi kurmuşlardır. Süssenin anlam çerçevesini tamamlayan diğer ögeler de sözü edilen çanak yaprakların görünümünden ilhâm alındığını göstermektedir.”¹⁰⁵

*Çekdi süssen hançerin benzer diyüben agzuna
Korkusundan goncalar agzın yumup açmaz dehen*

G 115/6

Adlî sevgilinin dilini süssenle benzetir. Burada şair dolaylı bir benzetme yapar. Sevgilinin dili hançere, hançer de süssenle benzetilir. Burada süssen şekil özelliği ile beyitte yerini alır.

*Bu medh redifinde söz açıp dedi süssen
Götüre mi ol kulzüm-i zehhârı benefşe*

K 25/43

*Süssen dil uzatıp eline aldı kabagın
Kim hâl diliyle ede bu nükteyi inhâ*

K 37/28

*Sal sünbülün girihlerini câna kim rakib
Süssen gibi dil ehline tig-i zebân çeker*

G 86/7

¹⁰⁵ Bayram, *agm*, s. 215.

*Sûsen dil uzaduban okur zülfüne senâ
El götürür çınar boyuna du'â için*

G 236/6

K 31/2, K 38-VI/1,2,3,4,5,6.

Ahmed Paşa da süseni dil olarak kullanır. Sözcüğün geçtiği beyitlerde “dil, zebân, söz” kelimelerinin yer alması da bunun göstergesidir. Ayrıca süsen “dil uzatmak” deyiimiyle birlikte kullanılmıştır.

*Sûsen gibi zebân uzadan nûr-ı ravzana
Nergis gibi meger gözine irmedi ziyâ*

K 2/28

*Bülbülü gördüm katında süssenün elhân ider
Sanasın kim tîgını koltugına almış hatîb*

G 12/3

*Gül gibi medh-i hüsnünü Hamdî varak varak
Sûsen gibi hezâr zebândan haber virür*

G 36/7

*Ey niçe başlar keser zulm ile devr-i bî-amân
Sûsen anunçün biline tîg u hançer bağlamış*

G 74/4

Hamdullah Hamdi de kasidesinde süseni “zebân uzadan” diyerek dil yerine kullanmıştır. Şair ayrıca bir başka beytinde süsenin dalına konan bülbülü nağme ederken görünce “Sanki kılıcını koltuğunun altına almış bir hatip gördüğümü zannettim.” diyerek süseni kılıca benzetir. Genel olarak beyitlere bakıldığında Hamdi süseni kılıç ve dile benzetir.

*Goncadan vasf-ı dehânun işidüb ey gül- 'izâr
Hançer-i bürrân çeküb süssen 'itâb üstindedür*

G 210/3

*Goncanun ağzına bakarken çemende 'andelîb
Gülşenün ahvâlini câ'iz midür süssen dimek*

G 305/6

*Tâb-ı meh-tâb üstine pertâb olmuşdur şihâb
Sûsen-i 'Îsâdürür hórşîde virmiş âsumân*

G 431/8

Necâtî Bey de sevgilinin dilini hançere, hançeri de süsene benzetir. Bu dil, keskin bir dildir. Aşığı azarlamak üzeredir. Son örnek beytinde ise “Sûsen-i ‘Îsâ” tamlamasıyla süseni tasa benzetmiştir. Hz. İsa’nın üzerinde dünya eşyası olarak bir tas, bir tarak ve bir iğne bulunduğunun rivayet edildiğinden yola çıkarak böyle bir sonuca vardığımızı söyleyebiliriz.

Durduğu tîğ u şîşeyile süsenin bu kim

Geldi bu bezm ü rezme kavî-kalb ü saf-şiken

K 7/12

Sûsen ü nesrîn ü lâleyle bezer bir hân k'anun

Sahnı çînî câmî zerrîn kâsesi mercânîdir

K 9/11

Sûsende tîğ-ı Sencer ü sünbülde tîr-i tiz

Nesrinde tâc-ı Kayser ü nergisde cam-ı cem

K 10/9

Kapında gonca vü süsen çoğaldı dil ağız

Bulara mülk-i çemen tîğ ile musahhardır

K 25/4

Şeyhî kasidesinde süseni ilk olarak kılıca benzetir. Sonra süsen bir hanın bahçesini lale ve nergisle süsleyen bir çiçek olur. Bir diğer beytinde süseni Büyük Selçuklu hükümdarı Sencer’in eline bir kılıç olarak verir. Son beytinde ise süseni hem dil hem de kılıç olarak kullanır.

1.3.17. Yâsemen

“Dilimize Farsçadan geçmiş olup beyitlerde “semen, yâsemen, yâsemîn” şeklinde de yer verildiği görülen yâsemin, zeytingiller familyasına mensup hoş kokulu, mor, pembe, mavi, kırmızı, beyaz veya sarı çiçekleri olan sarmaşık cinsinden bir bitkidir. Vatanı Batı Asya olmakla birlikte Akdeniz ülkelerinde süs bitkisi olarak yetiştirilir. Mütercim Âsım Efendi’nin kaydettiğine göre kırmızı türü “gece safâ, gündüz cefâ” kızıl yâsemen dedikleri bir çiçek olup sarı renkte olanına ise ayrıca “tavşan gülü” denilmektedir. Yâseminin çiçeklerinden elde edilen ve içeriğinde “jasmon, linalol, benzil” gibi maddeler bulunan uçucu yağ, dâhilen göğüs yumuşatıcı, sinir yatıştırıcı, dimâğî güçlendirici, ferahlık ve

zindelik verici olarak; hâricen ise vücuttaki yarık ve çatlakların tedavisinde kullanılmaktadır. Yumuşak dokusu, daha çok beyaz, sarı renkte olan çiçekleri ve ferahlık veren güzel kokusuyla dikkat çeken yâsemnin klâsik Türk şiirindeki temel işlevi; “sevgilinin saçı, yüzü, yanağı, sînesi, teni”vb. uzuvlarıyla benzerlik ilişkisine dayanmaktadır.”¹⁰⁶

*Sünbülün sâye salar üstine berk-i semenün
Devr ider dâ'ire-i verd-i teri yâsemenün*

G 55/1

*Ol gülün hâr-ı firâkı havfın idüp tan degül
Şekl-i kallâb ile dâmen-gîr olursa yâsemen*

G 102/5

*Gülşen-i hüsnünde haddündür gül-i hamrâ velî
Hatt-ı sebzündür benefşe 'ârizundur yâsemen*

G 115/2

Adlî beyitlerinde yasemini gül ile birlikte zikreder. Yasemin gül ile kıyaslanır ve gülün gölgesinde kalır. Yaseminin başının üzerindedir gül. Gülün ayrılık dikenini yaseminin şikâyet etmesinden korkar. Dolayısı ile ilk iki beyitte yasemin alternatif bir sevgili gibi düşünülmektedir. Son beyitte ise teşbih yolu ile sevgilinin yanağı muhtemelen de rengi dolayısıyla yasemine benzetilmiştir.

*Lâ'l ü yâkât astı mercâna dıraht-ı erguvân
Dürr ü gevher taktı minâye nihâl-i yâsemin*

K 23/4

*Tib-i hulkundan hikâyet eyledi gülşende bâd
Bu ferahdan göge degdirdi külâhın yâsemin*

K 23/39

*Lûtf ile reyhânları gülşende hayrân etmege
Yâsemine sâye salmış sünbülün vardır senin*

G 161/2

*Sana teşbih oldugun işitti şâh-ı yâsemen
Raks urur bezm-i çemende sâ'id-i sîmîn salıb*

¹⁰⁶ Kaya, agm, s. 292-293.

Servin ayagina saçı saçmak diler çınar

Kim ellerini pür-güher-i yâsemen tutar

G 62/7

Ahmed Paşa “nihal-i yasemen” terkibi ile genç yaştaki sevgiliyi vurgular ve dizedeki “dürr ü gevher” sözcük grubu da bu sevgilinin ağzını çağırır. Bir diğer beytinde ise yaseminin güzel kokusunu vurgulamak için “rüzgârın gül bahçesinde yaseminin ne kadar güzel kokulu olduğunu anlattığını ve yaseminin bunu duyunca başının göğe erdiğini” anlatır şair. Yasemin çoğunlukla bir bahçenin bezek unsurudur ve genellikle tek başına anılmaz beyitlerde. Çoğunlukla sümbül, reyhan, gül, serv, çemen gibi sözcüklerle birlikte kullanılarak bir bahar müjdecisi olarak kullanılır.

Salını seyr-i gülistân eylesen yüz nâz ile

Şâhlarda salını kalur göricek yâsemen

G 59/3

Avnî ise yaseminin padişahları, güzellik şahlarını bile kıskandıracak güzelliğinden ve salınışından bahseder. Yasemin gülistanın en güzel çiçeğidir. O da diğer şairler gibi yasemini başka çiçeklerle kıyaslar ve güzelliği, bahçede salınışı ile benzerini bulamaz.

Sen sîm-ten nigâr ile terlik dekeşdürür

Bir pîrehenle sebzeğe çıkdıkca yâsemen

G 416/2

Necâtî Bey baharın müjdeleyicisi olarak kullanır yasemini. Bir gömlekle sebzeğe çıkması havanın ısınmaya başladığının göstergesidir zaten. Bu da baharın geldiğini gösterir.

1.3.18. Zambak (zambak)

“Bazı kaynaklarda süsenle karıştırılan ve güzel kokulu bir çiçek olan zambak, Klasik Türk şiirinde, genellikle şekli ve rengi açısından değerlendirilmiştir. Divan şairleri, çok az beyitte kullandıkları zambağı ince ve uzun, beyaz taç yapraklı, güzel bir çiçek olarak düşünmüşlerdir. Doğal olarak zambağın anlam çerçevesini; güzel, serdâr, yüz, zekân, parmak, yara, kirpik, boy, arz-ı hâl, keş-i Mûsâ, yed-i Beyzâ, Hz.Mûsâ, bâzûbend, şem’

lû'bet, lûle, şiir, devât ve nâme gibi ögelerin oluşturmasında bu ince, uzun, beyaz, güzel ve zarif özelliklerinin etkili olduğu açıktır. ¹⁰⁷

*Engüşt-i Ahmed olmasa gül yüzde zanbağun
Bedr ayı eylemez idi ey dôst iki şak*

G 272/4

Necâtî Bey bu beytiyle peygamber efendimiz Hz. Muhammed (S.A.V)'in Bedir Savaşındaki mucizelerinden biri olan parmağından su akıtması olayına ve ayı parmağı ile ikiye bölme mucizesine telmihte bulunur. Dolayısıyla burada zambak parmağa benzetilmiştir.

1.4. Hayvanlar

Türk edebiyatında birer sembol teşkil eden hayvanlar teşbih, istiare ve mecaza konu oluşlarıyla da dikkat çeker. Ayrıca karada, havada ve suda yaşayan birçok hayvan divan şairinin ilham kaynakları arasında yer almıştır. Bunların içerisinde bülbül, pervane ve at yalnızca divan şairlerinin değil halk ve tekke şairlerinin de ilgi alanına girmiştir. At gerek klasik şiirin gerek halk ve tekke şiirinin revaçta bulunduğu Osmanlı çağlarında en önemli binek, nakil, spor ve eğlence vasıtalarından olmakla ön plana çıkar. Mevlid metinlerinin sonuna eklenen manzum hikâyelerden “Geyik”, “Güvercin” ve “Deve” de Resûl-i Ekrem'in hayvan sevgisini yansıttıkları için yüzyıllarca Türk halkı tarafından dinî toplantılarda okunmuştur.

Şairlerin eskiden beri adını andıkları efsanevî hayvanların başlıcaları ejder (ejderha, şâh-ı mârân), anka, sîmurg, hümâ, kaknus ve sonradan efsaneleşen hüdühüddür. Daha çok masallardan şiire geçen bu hayvanların olağan üstü özellikleri şairlerin hayal dünyalarında yeni ilhamlara vesile teşkil etmiştir. Masal ve efsanelerde normal hayvanlar da çocuk ruhunun terbiye ve gelişimine paralel olarak bazı olağan üstü nitelikleriyle ön plana çıkar. Üstlendikleri roller itibariyle kahramanın yanında veya karşısında gösterilen hayvanların fonksiyonları farklı farklıdır. ¹⁰⁸

¹⁰⁷ Bayram, *agm*, s. 216.

¹⁰⁸ Nurettin Albayrak - İskender Pala, “HAYVAN”, DİA, C. 17, s.102.

1.4.1. Âhû

“Ceylan. Güzel gözlü, güzel kokulu ve ürkek olduğu için sevgiliye benzetilen âhû, edebiyatımızda birçok teşbihlere neden olmuştur. Gözlerinin iri ve gayet siyah oluşu sevgilinin gözünü hatırlatır. Sevgilinin yüzü Kâ'be'ye benzetildiği zaman, göz âhûsu oraya sığınmış olur. Çünkü Kâ'be'de avlanmak yasaktır. Bir gül bahçesi olarak anılan yüz, âhû gözlerle daha da güzelleşir. Âhû bazan aslan denen güneşten kaçan bir ay olarak karşımıza çıkar. Yine göz, bakışa göre bazen aslan, bazen âhû olur. Ancak âhûnun en yaygın ve önemli kullanımı misk nedeniyledir. Sevgilinin saçı misk kokar. Âhûnun misk hâsıl etmesinin sebebi ise bu kokuyu kıskanması veya ona âşık olmasıdır. Bunun sonucunda âhûnun içine kan oturmakta ve bu kan sonra misk olmaktadır. Âhû daha çok Hitâ, Çin, Tatar, zülf vs. kelimelerle tenâsüp içinde kullanılır. Âhû, avlanan bir hayvan olduğu için "sayyâd, dâm (tuzak), vahşi" kelimeleriyle birlikte de anılır. Mecnun'un çöllere düştüğü zaman âhûlarla dostluk kurması da telmihen anılan başka bir özelliğidir. Bu durumda sahra ve çölden de bahsedilir. Sevgili denen âhûnun asla ele geçmemesi, âhûnun bir perîye benzetilmesine neden olmuştur. Eski bir masalda geçen bir olay da âhûnun perîye benzetilmesinin ikinci nedenidir. Buna göre günlerden birinde bir padişah ava çıkar. Bir âhû görür ve peşinden gider. Sonunda âhû bir mağaraya sığınır. Padişah içeri girince de silkinerek perî kızı oluverir. Bu bakımdan bazen âhû ile sihirin de birlikte kullanıldığına şahit oluruz.”¹⁰⁹

Nice sayd ide diyem bana sen âhûyı rakîb

Gerçi av iti durur kelb-i mu'allem degül ol

G 78/6

Rahm idüp 'Adli'ye dil-ber didi itüm gibi gel

Sen izüm gözleyürek gitdüm uş âhû gibi ben

G 111/7

Bûy-ı zülfün armagan iletme Çîn'e sabâ

Hasretinden hûn-ı dil olmazdı âhû-yı Hutun

G 115/3

İy gözi âhû hatı 'anber-feşânun yâdına

¹⁰⁹ Pala, age, s. 24.

Bir deriye sarılıp kaldı Hutun'de müşg-i Çîn

G 120/3

Adlî'ye göre ahü gibi güzel sevgiliyi it rakip avlamaya çalışır. Bu beyitte ahü güzel sevgilidir. Diğer beytinde ise ahüyü kendi yerine koyar. Bu arada ahü sevgilinin zülfünün kokusunu kışkandığı için yüreği kan dolar. Bu beyitte şair Çin, zülf, Hutun ve hun-ı dil sözcükleriyle tenasüb yapar. Son örnek beyitte ise sevgilinin gözü ahüya benzetilirken miske de gönderme yapmak için Hutun, Çin, müşg, anber sözcüklerini kullanır.

Ya çekmesin âhû gözüne mekr ile kaşın

Kim kıldı Harem gûşesini menzil ü me'va

K 11/82

Sevdâ-yi çîn-i zülfüne düşüp ciger yakar

Âhû-yi Çin anunçin olur bagrı kanı misk

K 13/6

Nahcîr ol oku bagrına n'için basar deyu

Kan etti reşkden cigerin âhû-yi Tâtâr

K 33/7

Sayyâd-vâr ol âhû-yi miskin-kemendin uş

Her lâhza itlerine sözü oş oşdur

G 48/3

Hey hey ne sihr var senin âhû gözünde kim

Bin şîr gelse bir bakışından zebûn gider

G 74/2

Ahmed uş bu cânını şükrâne yaz ol mâha kim

Cân ü dil kasdına şîr-âhû-yi Şîr-efgen tutar

G 95/5

Kadr irsem Hakdan isterdim ki bir âhû olam

Sayda çıkdıkça seg-i kûyun beni nahcîr ede

G 283/3

Çîn-i zülfün görüp âhû gibi bagrın yakmayan

Olmaya ger müşg olursa hâtırî âtur dahi

G 323/5

K 11/66, K 21/10, K 23/37, K 33/9,10,12,13, G 96/5, G 157/1, G 169/3, G 215/3,6...

Ahmed Paşa sevgilinin gözünü ahuya benzetir ve burada Harem köşesi diyerek Kâbe'ye vurgu yapar ve ahu oraya sığınmış gözdür. Şair diğer beyitlerinde misk ile ahu arasındaki bağlantıya ve ahunun miski üretmek için kan toplamasına vurgu yapar. Ahu bir avdır ve çevresinde dolanan itlere hiç yüz vermez. Sihirli, büyümlü gözleri vardır. Aslanı bir bakışı ile yere yıkar ahu. Şair ahu olup sevgilinin çevresinde dolanan köpeklere av olmak ister.

*Müjde ey dil kim haber bâd-ı sabâdan bû gelür
Mesken-i miskînine ol gözleri âhû gelür*

G 61/1

*Nesîm yolına kurbân olurdu âhû-yı müşk
İletse Çîn'e nigârün şemîm-i şâmesini*

G 155/4

*Her kime kim hem-dem oldıysa hevâ-yı zülf-i dost
Kaldı bir kuru deride nâfe-i âhû gibi*

G 158/6

*Sayd itdi Hamdî gibi nice mübtelâları
Âhû gözün ki hamle-i şîrâne eyledi*

G 178/5

*Âh elinden seg rakîbün kim gelüp her meclise
Dil-rübâlar ürkidür âhû-yı sahrâlar gibi*

G 183/3

Hamdullah Hamdi ahuyu gözlerinin güzelliği ile misafir eder beyitlerine ancak ahu denilince miske dokunmadan geçmek olmaz tabii. Beyitlerde her ne kadar ahu sevgili, güzel gözlü sevgili olarak teşbih edilse de asıl önemle vurgulanan misk kokusudur. Ayrıca ahu beyitlere hem av hem de aşığı kendine müptela eden avcıdır. Ahunun geçtiği beyitlerde Hamdi de diğer şairler gibi sayd, sahra, şîr, zülf, Çîn, miskin gibi sözcüklerle birlikte kullanır.

*Bir alay oldu perî şîveli âhû begler
Gözi âhûların alayına yâhû begler*

G 67/1

Yine ol gözleri âhû seni Mecnûn itmiş

Ey Necâtî gözüne yine beyâbân görünür

G 80/5

Hem-dem olmayacak ol âhû-yi müşgîn-hat ile

Ey nesîm-i seherî deşt-i Hutenden ne biter

G 146/3

Benüm sînemdeki dâğ-ı siyâh olmuşdur eglencem

Meger Mecnûn-ı şeydânun enîsi çeşm-i âhûdur

G 191/3

Gül-zâr-ı hüsn içine girüb gûşe-gîrler

Âhû gözün yatağın ararlar bucak bucak

G 281/3

Ey Necâtî çün olur Mecnûna hem-dem her gazâl

Bana ne için âşinâ ol gözleri âhû degül

G 339/7

Nazar kıldı bana ol çeşm ü ebrû

Enîs oldı yine Mecnûna âhû

G 441/1

Yüri yıllarla yilersen yetemezsin ey dil

Şol cihetden ki perî şivelü âhûdur bu

G 443/4

Sen o âhû-yi Haremsin ki işidüb eyledi terk

Nâfe zülfün hevesi ile diyâr-ı Huteni

G 591/2

G 99/5, G 124/3, G 159/2, G 278/2, G 314/7, G 353/1, G 440/3, G 458/1, G 464/9...

Necâtî Bey sık sık beyitlerinde gizemli sevgiliyi bir ahuya, ahuyu da bir periye benzetir. Bu teşbihte ahunun asla ele geçmeyen bir sevgili olmasının payı vardır. Şair ahudan bahsederken Mecnûn'un çöllerde ona nasıl yarenlik ettiğine değinmeden geçemez. Âşık bir aslanda olsa bir bakışıyla ahu onu avlar dizelerde. Geleneğin bütün kullanıcılarını şairimizin dizelerinde de görürüz.

Sünbülün saldıkaçâ gül-berg üzre ol mâh-ı

Huten Sanki âhû deşt-i Çîn üstüne müşk-i ter saçar

G 20/2

*Yakar gam-gîn olup bađrın Hoten'de dem-be-dem âhû
Haber işideli cânâ saçının çîni bûyundan*

G 137/3

*Saçı çîn açtı mı ya nâfe-i âhû-yı Hitâ
K'oldu pür-müşk-i Hoten dâmen-i sahra bu gece*

G 148/2

*Bir gör ol Türk-i Hitânın gözleri âhûsunu
Zülfünün her bir kılında Rûm elin çîn eyledi*

G 178/2

Şeyhî de diğer şairler gibi ahunun bütün nimetlerinde faydalanır. Gâh güzel kokular saçar beyitlerin arasında gâh aşığı bir bakışıyla tarumar eder. Döneminin diğer şairleri gibi ahuyu çağrıştıran bütün tenasüb kavramlarını da kullanır.

1.4.2. Eşek

Beyitlerde genellikle rakip, şeytan gibi teşbihler için kullanılır.

*Kûyuna varub rakîb ölmek dilermiş döstüm
Ne donuz kurbân olur ne cennete girer eşek*

G 327/4

Necâtî Bey bu beytiyle irasl-i mesel yoluyla rakibi yerden yere vurmakta ve onu eşek, domuz diyerek yermektedir. Burada rakibin boş bir çaba harcadığını da vurgulamaya çalışır.

1.4.3. Gazal

“Ahu veya gazâl olarak da adlandırılan ceylan vahşi ve avlanması güç olması sebebiyle kinaye olarak hain dilberlere, gözlerinin letâfetinden dolayı sevgilinin gözlerine, misk ahusu münasebetiyle güzel kokulu sevgiliye benzetilir.”¹¹⁰

*Sîm ü zerden dâm idüp ol vahşiyi eyle şikâr
'Adliyâ sayd olduğu yokdur gazelle bir gazâl*

G 76/5

¹¹⁰ Hayriye Durkaya, “Fehîm- Kadîm Divanı'nda Hayvanlar Üzerine Bir İnceleme”, The Journal of International Social Research, Volume: 3, Issue: 15, s. 22.

Adlî vahşi sevgiliyi bir gazala benzetir. Bu vahşi ve ürkek sevgiliyi avlamak için altın ve gümüş gerektiğini, gazel ile bu vahşi güzelin avlanamayacağını söyler şair. Burada gazal ve gazeli ahenge destek vermek için kullandığını da söyleyebiliriz.

*Hamdî kemâl-i sermedî hâlet-i 'ışk ise eger
'İşk ile her gazâl için sana gazel dimek yiter*

G 63/5

Hamdullah Hamdi de gazalı güzel sevgili, güzeller olarak kullanır. Şair, Adlî'nin aksine güzelleri gazel söyleyerek elde edebileceğini düşünür. O da gazel-gazal ses benzerliğinden faydalanır.

*Bir gazâlün sihr-i çeşminden Necâtî hastedür
Anun için söylediği sözleri yabanadur*

G 60/6

*Ey Necâtî çün olur Mecnûna hem-dem her gazâl
Bana ne için âşinâ ol gözleri âhû degül*

G 339/7

*Avlayımadı sencileyin kime Necâtî
Ol gözleri ser-mest gazâli gazeli ile*

G 452/5

*Melâmet okları ile tolarsa Sîne nola
Gazâl-i 'ışka makâm olmaga gerek bîşe*

G 507/2

Necâtî Bey'in beyitlerinde bakışlarıyla şairi büyüleyen sevgili olur gazal. Şairin aklını başından alır. Mecnûn'a yoldaş olan gazalları da kıskanır şair. Son örnek beyitte şair "Sîn" sözcüğünü tevriyeli olarak kullanmış ve aynı zamanda sözcüğün gazalı da çağrıştırması istenmiştir.

*Ne soydu giydi behâyî kabâ-yı nife vaşak
Ne buldu kıldı dem-i müşk-i nâfe gazal*

K 3/34

Şeyhî müşk, nafe gibi sözcüklerle kullandığından koku özelliğiyle konu edinir gazalı.

1.4.4. Hamel

“Kuzu, koyun, koç.”¹¹¹

San hameldir ki kurttan kaçuban

Şîr-i ner koltugun edindi makar

Kt 32/2

Ahmed Paşa kurt-kuzu münasebetiyle av ve avcıya dikkat çekmek için hameli kullanır.

Kahrın kılıcı göstericek berk-i sûznâk

Hilm ile başlaya amele vâli-i hamel

Mus 1-IV/9

Şeyhî Sultan II. Murad’a övgü için yazdığı bu musammatta, konu birliğinden yola çıkarak, savaşın olduğu bir bölgenin valisinden yapacağı işlerde kuzu gibi yumuşak olmasını niyaz eder. Dolayısı ile burada hamel yumuşaklık özelliği ile kullanılır ve pekiştirmek için de “hilm” sözcüğünden yararlanır.

1.4.5. Har

“Eşek. Divan şiirinde zaman zaman eşek ile ilgili kıssa ve efsâneler de anılır. Bunların başında Nûh Tufânında eşeğin gemiye binme hadisesi gelir. Tufân başladığı sırada Nûh Peygamber hayvanları işaret ederek gemiye alıyordu. Sıra eşeğe gelince eşek girmemişti. Nuh birkaç kez işaret ettiği halde eşek yine girmedi. Oysa şeytan kuyruğundan yapışmış onu bırakmıyordu. Nûh hiddetlenip "Gir ya mel'un!" deyince eşek gemiye girdi. Tufan esnasında Nuh, şeytanı gemide görünce nasıl ve kimin izniyle girdiğini sorar. O da "Sen, gir ya mel'un, deyince girdim. Benden başka mel'un mu var!" diye cevaplandırır. İsrailoğulları peygamberlerinden olan Üzeyir'in de başından geçen bir olayda eşekten bahsedilir. Kur'ân'da anlatılan (Bakara/ 259) bu kıssaya göre Üzeyir harâbe bir yurda varınca içinden "Allah burasını ölümden sonra nasıl diriltecek?" demiş. Allah da onu yüz yıl ölü bıraktıktan sonra diriltmiş ve "Burada ne kadar kaldın?" diye sormuş. O, "Bir gün yahut bir günden az." demiş. Allah "Hayır, yüz yıl ölü kaldın. İşte yiyeceğine içeceğine bak, henüz bozulmamıştır. Bir de merkebine bak. Böyle yapmamız seni insanlara ibret nişânesi kulmamız içindir. Merkebin kemiklerine de bak, onları nasıl birleştirip yerli yerine

¹¹¹ Pala, age, s. 199.

koyuyoruz, sonra da onlara et giydiriyoruz." dedi. Bunun üzerine Üzeyir'in ağaca bağlı olduğu halde iskeleti kalan eşeği tekrar dirilir.

Hz. İsa'nın dünyaya gelişi sırasında Herot adlı bir Rum hükümdar vardı. İsa'nın saltanatını yıkacağından korktuğu için onu daha çocukken öldürtmek istedi. Meryem bunu öğrenince İsa'yı aldı, eşeğine binip geceleyin Kudüs'e kaçtı. Mısır'a gitti. Daha sonraki yıllarda Hz. İsa yine bir eşeğe binerek Allah'ın dinini yaymaya çalıştı. Bunlardan başka edebiyatta eşekle ilgili birçok hikâyeler anlatılır. Eşegin sesinin çirkin oluşu da zaman zaman söz konusu edilebilir."¹¹²

*El degirmez 'âr eyler benzer ol şeh nâz ider
Har rakîbün lehçe-i murdârına şehnâz için*

G 108/4

Adli "har rakib" diyerek teşbih-i belîğ yoluyla sevgilinin etrafında dolaşan gayrıyı eşeğe benzetir.

*Görsem seg-i rakîbi firâkı düşer dile
Zîrâ har-ı Mesîh kıyâmet nişânıdır*

G 50/3

*İt rakîbi niçe bir bağlayasın har yirine
Öldür ey gâzî demidür anı kâfer yirine*

G 132/1

*Şu kim kulagina asmadı pend gevherini
Asılsa boynına anun yaraşa har ceresi*

G 151/2

*Har-ı melâmete binse 'aceb midür ol kim
Yire urup durur anı sa'âdetün feresi*

G 151/3

Hamdullah Hamdi "Har-ı Mesih" terkibi ile kıyamet alametlerinden biri olan Hz. İsa'nın yeryüzüne inmesi olayına telmih yapar. Har sözcüğünün olduğu beyitlerde rakibi de görürüz. Bunda şairin ya dolaylı ya da doğrudan harın rakibi çağrıştırmasını istemesi etkilidir. Hikemi tarzda söylediği bir diğer beytinde şair öğüdü kulağına küpe yapmayanın

¹¹² Pala, *age*, s. 203.

boynuna eşek çanını geçirir. Burada cahil, dik başlı insanları alegorik olarak eşek yerine koyar.

İnledüb çekdi çevirdi beni kûyunda rakîb

Meger ol har bu Necâtî ana dólâbundur

G 138/6

Kûyuna gelmek ile 'âşık dinilmesün rakîb

Hâcî olmaz bellüdüür varmag ile har Ka'beye

G 456/7

Neylersin işigünde rakîb ile dóstum

Çıkmadı göke çünkü Mesîhâ harı ile

G 462/5

Necâtî Bey de rakibi yerden yere vurmak için “har” sözcüğünü kullanır. Eşek, aşığı da sevgilinin bulunduğu yerden ayırmaya çalışır. Burada şair “kûy, inleme, har ve dolab” sözcükleri ile de tenasüb yapar. Bir diğer beytinde şair: “Eşeğin Kâbe'ye varması onun hacı olduğunu göstermeyeceği gibi rakibin sevgilinin yanında olması da onun âşık olduğunu göstermez.” diyerek irsal-i meselin en güzel örneklerinden birini vermiştir. Son beytinde ise Hz. İsa'nın eşeğine telmih yaparken yine rakibe de gönderme yapar şair.

1.4.6. Kelp

Köpek. Divan şiirinde rakip.

Nice sayd ide diyem bana sen âhûyı rakîb

Gerçi av iti durur kelb-i mu'allem degül ol

G 78/6

Ol sanem kelb-i rakîbün ürdügin dinler dirîg

Veh ki feryâd u figânüm 'Adli dinlenmez benüm

G 89/7

Hamdülillâh kim degül adum benüm kelb iy rakîb

Gayret ehline ölüm yegdür yaramaz addan

G 105/4

Adlî kelb sözcüğünü teşbih yoluyla rakibe benzetir. İlk beytinde bu aşağılamayı pekiştirmek için it ve kelb-i mu'allem sözcüklerini de kullanır ki burada rakibe “eğitimli köpek” sözünü bile reva görmez.

Hâtır-ı yâra tokınmış kakımış ol it rakîb
Kakıyup taş talasa kelb-i 'akûr olmaz 'acîb

G 12/1

Hor bakmışdur mahallen kelbine
Ol rakîbün kim katı hod-bîn imiş

G 72/4

Öldüm de dirse bakma rakîbün figânına
Kelb ölüsüdür degmez ülüsi şivânına

G 145/1

Hamdullah Hamdi de kelb sözcüğünü aşağılama, tariz yoluyla rakibin sıfatı olarak kullanır beyitlerinde.

Egilmesün diyu âhum yilinden sakınub her dem
Rakîb-i kelb ol servün nihâline dayag olmuş

G 247/4

Uzatma sözi kes diliüni yârdan rakîb
Kelbün ne bâbıdur meh-i tâbân oyuncagı

G 584/5

Necâtî Bey de diğer dönem şairleri gibi kelb sözcüğünü rakibi nitelendirmek için kullanır.

1.4.7. Mâhî

“Balık, balık burcu. Çok eski bir inanışa göre dünya düz olup kendisini çevreleyen Kafdağı ile birlikte bir deniz içinde çalkalanıp durmaktaydı. Allah bir melek gönderdi ve balığı omuzuna almasını emretti. Meleğin altında bir kaya, kayanın altında bir öküz, öküzün altında balık, balığın altında okyanus, okyanusun altında cehennem, cehennemin altında da fırtınalı bir rüzgâr bulunuyordu. On iki burçtan biri de balık burcudur. Divan şiirinde deniz veya su içinde oluşu, ağ veya olta ile yakalanışı, uyku uyumamaları vs. ile âşığın canı, gönlü ve kurduğu hayallere benzetilir.”¹¹³

¹¹³ Pala, *age*, s. 306.

Buldu Ahmed câm-ı lâ'linden hayât-ı câvidan

Mâhî-i mürde dirildi Âb-ı Hayvân andadır

G 42/8

Aç hilâl ebrûnu kim nûn ve'l-kalem tefsirini

Mâhî-i kilkim zebânı hâl ile takrîr ede

G 283/6

Ahmed Paşa sevgilinin dudağının güzelliğini, onu öpmenin muhteşemliğini anlatmak adına ölü balığı kullanır dizelerinde. Çünkü sevgilinin o dudakları ölü balığı bile diriltten bir şarap kadehidir. Diğer beytinde ise şair iktibas sanatı ile Kalem suresinin ikinci ayetini kullanmış ancak bunu yaparken mâhî sözcüğüyle de Kalem suresinde yer alan “ Sen, Rabbinin hükmüne sabret. Balık sahibi (Yûnus) gibi olma. Hani o, (balığın karnında) kederli bir halde Rabbine yakarmıştı.” 48. ayeti de hatırlatır bizlere.

Hâsiyyet-i 'ışkî bilemez kimse kemâhî

Mâhiyyet-i mâyı bilemez niteki mâhî

G 150/1

Cihânı bahr-ı tecellî muhîtdür cümle

Gören velî bilimez mâyı niteki mâhî

G 152/2

Hamdullah Hamdi balıkları etrafında olup bitenden habersiz olan, gönül gözü açık olmayan insanları ifade etmek için kullanır iki beytinde de.

Murg u mâhî melek ü ins ü perî vahş ü tuyûr

Ol Süleymân-ı zemân üstine dir dir ditrer

G 115/4

Kaşların çâh-ı zekandan rîsmân-ı zülf ile

Çekdi gönlüm zevrakın mâhî gibi gîrd-âbdan

G 383/3

Sayd-ı mâhî itmek için olta salmış sanuram

Gördüğümce 'ârızında zülfinün kullâbını

G 632/5

Necâtî Bey dünyada yaratılan bütün canlıları sayarken balığı da zikreder bunların arasında. Burada şair Hz. Süleyman'ın bu canlılara hükmetmesine de telmih yapılır. İkinci örnek beyitte ise âşık kendisini sevgilinin çene çukuru girdabına yine sevgilinin ip gibi zülfüne tutunarak kurtulan bir balığa benzetir. Ancak bu balık kurtulurken aynı zamanda oltaya da geliyor çünkü balığın ipe tutunması aynı zamanda oltaya yakalanması anlamına da geliyor. Son örnek beyitte ise âşık sevgilinin oltasına gelen bir avdır.

1.4.8. Nahcîr

“Av, yaban keçisi. Divan şiirinde âşık ve âşığın gönlü, sevgilisi karşısında bir nahcîr olarak avlanmış veya avlanmayı bekler.”¹¹⁴ “Yaban keçisi ürkek ve telaşlı bir hayvandır. Kendisinden baka hiçbir canlıya güvenmez. Sezileri çok kuvvetlidir. Bu yönleri ile divan edebiyatında sevgiliyi temsil eder. Sevgilinin avcısı ise âşıktır. Onu avlamaya çalışan âşık her seferinde başarısız olur.”¹¹⁵

*Cânın hezâr nâle ile âşıkın gibi
Etti nisâr tîrine nahcirin ey Nigâr*

K 33/6

*Nahcir ol oku bagrına n'için basar deyu
Kan etti reşkden cigerin âhû-yi Tâtâr*

K 33/7

*Âh kim sayyâd-ı gamzenden dile peykân yagar
Oh nice sihr etti nahcir üstüne bârân yagar*

G 35/1

*Senin bu şîr pençende cihân-gîrler zebûn iken
Rakîb-i rûbehe varıp n'için nahcir olasın sen*

G 246/4

Ahmed Paşa bütün beyitlerinde sevgilinin avı olarak kullanmıştır nahcîri. Bu nahcîr ki sevgilinin her türlü eza ve cefasına boyun eğer. Ondan gelen cefa oklarını göğüsler. Sevgili gâh gamzesiyle gâh bakışıyla avlar aşığı(nahcîr).

İdemezsen ey gönül mihr ü vefâ ile şikâr

¹¹⁴ Pala, *age*, s. 359.

¹¹⁵ Durkaya, *agm*, s. 21.

Veh ki âhû-yi perî-zâd oldı nahcîrûn seniün

G 314/7

Necâtî Bey ise sevgiliyi eğer sevgi ve sadakatle avlayamazsa âşık o periden doğma âhûnun ürkek ve telaşlı olan bir nahcîr gibi elinden kaçacağını söyler.

1.4.9. Rûbâh, rûbeh

“1. Tilki. 2. Mec. Hilekâr, kurnaz.”¹¹⁶

Zâhid-i rûbâh bakmaz rûy-ı yâre nitekim

Düzd olana nesne gelmez mâh-ı tâbândan ‘abes

G 13/3

Adlî teşbih-i beliğ yoluyla zâhidi tilkiye benzetir ki burada alegorik bir kullanım göze çarpar. Zâhid kurnazdır ve o gözünü sevgiliye dikmez. Şair burada divan geleneğine bağlı olarak âşıktan yana saf tutar.

Senin bu şîr pençende cihân-gîrler zebûn iken

Rakîb-i rûbehe varıp n’için nahcîr olasın sen

G 246/4

Ahmed Paşa ise beytinde rakibi tilkiye benzetir. Rakip kurnazdır ve hilekârdır. Şair âşığın rakibin yanına giderek kendisini küçük düşürmesini istemez, buna karşı çıkar.

1.4.10. Seg

“Rakîb daima sevgilinin kapısında beklediği, eşiğinde oturduğu ve sokağa çıktığında peşinden yürüdüğü için köpeğe benzetilmiştir. Benzetmelerden hareketle rakibin, sevgilinin kûyunda dolaşan âşığa küfredip kovması da «uluma» yahut «ürüme» olarak vasıflandırılır. Şairlerin rakibi köpeğe benzetmeleri sırasında en çok kullandıkları ifade, zayıflıktan artık kemikleri sayılır hale gelen âşığın vücudunu köpeğe benzeterek köpek-kemik irtibatını işleyen alay ve hiciv dolu sözlerdir. Rakibin köpeğe benzetilmesi hâlinde sevgili bazen de onun avı olmuş bir ceylan olarak tasavvur edilir. Yahut ceylana benzetilen dilberi avlamak isteyen âşığa engel olan rakîb, köpeğe benzetilir. Rakibe kızdığı için ona köpek diye küfreden âşık aynı zamanda kendini de sevgilinin köpeği olarak niteler ve bununla da iftihar eder.”¹¹⁷

¹¹⁶ Dipnot 36

¹¹⁷ Ahmet Atilla ŞENTÜRK, *Klasik Osmanlı Edebiyatında Tipler*, s. 404-407.

Ol rakîb-i seg dişin bilerdi yârün la'line

Seng urup komadılar agzında dendâni dürüst

G 12/6

Ululanup seg rakîb itmez nazar 'âşıklara

'Âşka sorsan cihânda nesne yok andan 'abes

G 13/4

Ne gam bî-keslüğünden 'Adliyâ ger

Olur isen seg-i yâr ile mûnis

G 36/7

Âstânunda sifâl-i seglerünle mey içüp

Câm-ı Cem'den taht-ı Keykâvûs'dan itdüm ferâg

G 46/3

Adlî ilk örnek beytinde divan geleneğine uygun olarak teşbih yoluyla rakibi köpeğe benzetir. Sevgilinin dudağını ısırmaya çalışan bu köpeğin dişlerini bir bir dökerler ağzından. İkinci beytinde de kendini büyük gören köpek rakibi âşık hiçbir şey yerine koymaz. Üçüncü beyitte şair köpeği gerçek anlamı ile kullanmıştır çünkü âşığın rakip ile bir dostluk kuracağını ya da ona yakın olmak isteyeceğini pek de düşünemeyiz. Son beyitte ise şair sevgilinin eşiğinde köpeğinin kabından mey içtiğini söyleyerek aslında kendisini de köpeğe benzetir ve bununla da gurur duyduğunu ikinci dizede açıkça belirtir.

N'için rakîbe hidmet edersin dedi dedim

Âhû seg ile avlanır ey serv-i gül-'izâr

K 33/13

Vardığını bildirir her şeb seg-i kûyun sana

Şükr ona kim dünyede bir mihr-bânım var imiş

G 129/5

K 15/30, G 218/11, G 283/3, G 305/5.

Ahmed Paşa kendisine köpek rakibe hizmet ettiği için kızan sevgiliye, ava çıkarken köpeğin gerekli olduğunu hatırlatır. İkinci beyitte ise sevgilinin mahallesindeki köpeğe yani rakibe minnettardır çünkü o köpek havlayarak âşığın sevgilinin muhitine geldiğini bildirir.

Rakîb-i seg uludı âstân-ı yâra varaldan

Tenezzül eylemez 'âşıklara 'âlî-cenâb olmuş

G 31/4

Avnî de rakibi köpek olarak niteler ve bu köpek rakip aynı zamanda aşığı sevgilinin eşiğinde kovmak için ulur yani aşığa hakaret eder.

Görsem seg-i rakîbi firâkı düşer dile

Zirâ har-ı Mesîh kıyâmet nişânıdır

G 50/3

Sırr ile seng urur idüm seg rakîbe lîk

Korkum bu taş taşa tokınur çok fesâd olur

G 51/3

Nidem ki rakîbün seg-i kûyunla birikdi

Vasluna ne hîle ola kim hâ'il ikiholdı

G 170/2

Âh elinden seg rakîbün kim gelüp her meclise

Dil-rübâlar ürkidür âhû-yı sahrâlar gibi

G 183/3

Hamdullah Hamdi köpek rakibi görünce ayrılığın yaklaştığını düşünür ve bunu da kıyamet alameti olarak bilinen Hz. İsa'nın yeryüzüne inişine telmih yaparak belirtir. İkinci beytinde ise yine rakibi bir köpeğe benzetir ve âşık ona taş atar. Bu taş atma burada irsal-i mesel yoluyla laf söyleme, laf atma anlamındadır. Taşın taşa değmesi ise rakibi aynı zamanda bir taşa benzetmesindedir. Diğer iki beytinde de rakibi sevgilinin yanında bulunan köpeğe benzetir.

Niçün ahşamlarsın agyâr ile ey bedr-i temâm

Seg bilürsün kim meh-i tâbâna olmaz âşinâ

G 17/6

İşitdüm kim rakîb ölmüş habîbün 'ömri çog olsun

Kapudan bir seg eksilmiş anı sanman ziyânludur

G 69/2

Bakub her 'âşika seg dime zâhid

Eyâ mağrûr yiter kendüni gör

G 113/5

Kapuna it bigi varurdum ulumasa rakîb

Korkum oldur baña bir gün ol seg-i kâfer sunar

G 184/7

Havf ider sanma mahallende Necâtîden rakîb

Pâdişâhum bellüdüir kim seg gedâdan korkmaz

G 225/8

G 45/4, G 327/5, G 353/1, G 514/7, G 558/6, G 583/4,5, G 613/4.

Necâtî Bey ilk örnek beytinde sevgilisini bir dolunaya, rakibi ise sevgilinin değerini bilemeyecek olan sege benzetir. Burada seg ve bedr-i tamam ile istiare yapmıştır şair. Asla değer vermez şair sege. Hatta onun öldüğünü duyduğunda hiç de üzülmez, sevgilinin ömrünün uzun olması için dua eder. Sevgilinin kapısında yatan bir köpeğin eksilmesi zarar değildir tam aksine kârdır âşık için. Seg bütün beyitlerde sevgilinin burnunun dibinde biten ve Âşık için istenmeyen ottur. Seg rakiptir beyitlerde.

1.4.11. Şîr

“Arslan. Arslanlar, yavrularının kulağına karınca girmesin diye bazen kamışlıkta yatarlarmış. Çünkü eğer yavru arslanın kulağına karınca girerse onu helâk edermiş. İşte bunun için bu tür arslanlara "şîr-i neyistân" denir.”¹¹⁸

Bu şevk ile dilerem kîşüne olam kurbân

Ki âhu-yı dile şîrâne urasın bir tîr

G 27/4

Adlî bu beyitte âşığı sevgiliyi avlayan bir aslana benzetir. Bu aslan ki okunu ahu olan sevgilinin gönlüne saplar. Bu arda av ve avcı, âşık ve maşuk; ahu ve aslan tezatıyla dile getirilmiştir.

Heybetinden gaybet edip bîşede yatmazdı şîr

Râh-ı tigin ugrasa bir kez eger gâb üstüne

K 16/30

Meger ki bîşe-i gerdûnda gördü zerrîn şîr

Ki sebze-zâr-ı zümürrüdde kaçtı sîmin reng

K 21/4

¹¹⁸ Pala, *age*, s. 446.

*Âhu gözün ki cânlara şîrâne kasd eder
Merdümlük ile gözler ü merdâne kasd eder*

G 75/1

*Ahmed uş bu cânını şükrâne yaz ol mâha kim
Cân ü dil kasdına şîr-âhû-yi Şîr-efgen tutar*

G 95/5

*Gözüne seyr ederken şîr derler
Hatâdır dersem âhû-yi Hotendir*

G 96/5

*Mâha kemend atar saçı hindûsu kâsımın
Şîri şikâr eder gözü âhûsu Kâsımın*

G 157/1

*Kanda bilsin ol ki Ahmed yer şeker yerine gam
Şîr uman Şîrine ne şûr-i dil-i Ferhâddan*

G 240/9

K 11/66, G 74/2, G 246/4, Kt 34/2

Ahmed Paşa beyitlerinde özellikle âhû ile birlikte kullandığı şîr sözcüğü ile tezat oluşturmuş ve böylece av-avcı, âşık-maşuk sözcükleri ile çağrışım yapmayı amaçlamıştır. Ayrıca Hoten, Kasım, Şîrin, Ferhad, Hatâ sözcükleriyle de telmih yoluyla yine aynı amaca hizmet eder.

*Sayd itdi Hamdî gibi nice mübtelâları
Âhû gözün ki hamle-i şîrâne eyledi*

G 178/5

*Ne âhûdur gözün cânâ 'aceb kim
Şikâra hamle-i şîrâne kıldı*

G 179/4

Hamdullah Hamdi de geleneğe uygun olarak av-avcı çağrışımı için ahû-şîr sözcüklerinden yararlanır.

*Derdâ ki 'âdet eyledi gözler yabanları
Âhû gözün ki cânlara şîrâne kasd ider*

G 151/5

Çokdur Necâtî gamzeleri şîr merd evet

Âdem helâk olur bakışından kara gözün

G 318/5

Şîvelerle eyledi şîrâne âhûlar şikâr

Kimsede yokdur Necâtî gamzenün keskinlügi

G 623/7

Yakdı cihânı mest güzeller nenün gibi

Gönlüm evini gamze-i şîr-efgenün gibi

G 645/1

Necâtî Bey özellikle neredeyse bütün beyitlerinde “gamze” sözcüğü ile birlikte kullanmıştır şîri. Burada divan şiirinde gamzenin maşuku avlama özelliğinden faydalandığını söyleyebiliriz şairin. Tabii söz konusu av ve avcı olunca o da diğer şairler gibi âhû-şîr tezatından yararlanmıştıdır.

Ol kim durur ki rif’ati gökten güzer kılar

Hışm etse şîr-i nerr gazabtan hazer kılar

Mus 4-IV/1

Gamzen ki bir hadenkle bin cana kasd eder

Hoş âhuvâne gözler ü şîrâne kasd eder

G 44/1

Ger âhuvâne kılsa karakçınlarını çîn

Kahr ile nice şîre kaşandura kan kaşın

G 100/2

Şeyhî diğer çağdaşları gibi âhû ve şîr sözcüklerini bir arada kullanmıştır. Musammat da ise güç sembolü olarak erkek aslanı kullanmıştır şair.

1.5. Kuşlar

Kuş, divan şiirinde âşıktır. Âştığın gönlü de kuşa benzetilir. Beden ise bu kuşun kafesidir. Sevgilinin saçları bu gönül kuşunu tuzağa düşürür. Saçlar kuşu ona çeken kementtir çünkü. Klasik şiirimizde en çok kullanılan alegorik unsurlardandır kuşlar. Bunda mitolojilerde de geçen simurg, anka, hüma gibi kuşların efsanevi özelliklerinin de payı oldukça çoktur çünkü bu kuşların ismi var cismi yoktur. Kuşlar gerek ötüşleri, gerek yuva yapmaları, gerek narin ve zayıf olmaları nedeniyle beyitlere sık sık misafir olurlar. Ayrıca avlanır da kuşlar tıpkı sevgili gibi. Kimisi insanların konuşmasını taklit ettiği için, kimisi

sesi çok güzel olduğu ve her seher gülün açılmasını sabırla beklediği için beyitlerde yüzyıllar boyunca anılagelmiştir.

1.5.1. ‘Ankâ

“Anka; uzun boyunlu, ismi olup cismi olmayan büyük bir kuştur. Simurg, Zümürdüanka adlarıyla da bilinir. Cennet kuşuna benzer yeşil bir kuş olduğu için bu ad verilmiştir. Bu adların dışında Anka, Semender, Devlet Kuşu, Phoenix, Tuğrul, Hümâ adlarıyla da bilinir. Bulunduğu yerdeki kuşları avlayarak batıya doğru uçtuğundan Anka-yı mugrib de denir. İslâm tasavvuf ve edebiyatlarında Anka'ya verilen, bazı kaynaklarda "yutucu, yok edici" şeklinde de yorumlanan muğrib "gurub eden, uzaklaşan, gözden kaybolan" sıfatı bu efsanevi kuşun gözle görülmeyişiyle ilgilidir. Çok yüksekten uçtuğu yolundaki inanç da bundan kaynaklanmaktadır. Bu özellikleriyle Anka'nın dünyanın en iri, en yüksekten uçan ve havada en fazla kalabilen (200 gün) kuşu "albatros" arasında bir benzerlik aramak mümkündür. Anka Hint mitolojisindeki Garuda gibi "kuşlar padişahı"dır. Bazı efsanelerde de yine onun gibi Kaf dağından başka denizin ortasında ulu bir ağacın tepesinde de oturur. Yüzü insan yüzüne benzer, boynu uzun, tüyleri renk renktir. Kendisinde her hayvandan bir alâmet bulunduğu ya da vücudunda otuz kuşun renk ve alâmeti olduğu, bu nedenle İranlıların Anka'ya Sirenk, Simurg dedikleri söylenir. Kırmızı ve altın renkli, uzun tüylü, güzel sesli ve erkektir. Bir rivayete göre dişidir. Tanrı sonra buna bir erkek yaratmıştır. Musa peygamber zamanında meydana gelen bu kuş, çoğalıp Necid ve Hicaz taraflarına yayılmıştır. Mısırluların efsane olarak anlattıklarına göre Anka, kartal büyüklüğünde bir hayvan olup boynunun tüyleri altın gibi sarı ve kuyruğu beyaz ile karışık pembe renkli ve güzel gözlüdür. Gözle görülmeyecek kadar yüksekte uçan ve Kaf dağının tepesinde yatan Anka'nın ölümü ve doğumuyla ilgili çeşitli rivayetler vardır. İran destanlarında Simurg adıyla anılan Anka, Firdevsî'nin Şehnâme'sinde Zâl'i yetiştiren ve oğlu Rüstem'e yardım eden kuş olarak bilinir. Ayrıca İran mitolojisinde Anka, Rüstem'in cerrahı, babası Zâl'in dadısı olarak da anlatılır.”¹¹⁹

Devlet hüması âleme açtıkça bal ü per
Anka-yi himmetin dü cihânı ede şikâr

K 41/14

¹¹⁹ H. Dilek Batıslam, “Divan Şiirinin Mitolojik Kuşları: HÜMÂ, ANKA VE SİMURG”, Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi 1, İstanbul 2002, s. 195-196.

Ahmed Paşa, ankanın görünmezlik özelliğinden faydalanmış ve bunu himmet sözcüğü ile tamamlayarak yapılan iyiliğin görünmez oluşuna vurgu yapmıştır. Devlet hümâsı tamlaması ile de devlet eliyle yapılan iyiliklerin görünmezliğine de telmih yapar. Ayrıca şairimiz bu dizelerde leff ü neşr sanatının da güzel bir örneğini gözler önüne serer. Burada tabii devlet hümâsı ile anka-yi himmet eş tutulmuş ve sanatın ilk ögesi olmuşlardır.

Muhibbe âteş-i 'ışkıdur anun âb-ı hayât

Mürîde kıssa-i vaslı hikâyet-i 'ankâ

K 1/16

Mâr-ı cefâsı mûr gibi çok zamânenün

'Ankâ gibi bulunmaz egerçi keremleri

G 154/2

Hamdullah Hamdi, ilk beytinde anka ile ilgili anlatılan kıssalara vurgu yapar. İkinci beyitte ise o da onun görünmezlik -daha doğrusu ismen var olup cismen görünmemesi- özellikliğinden faydalanmıştır.

Ey Necâtî şekk ider 'âlem vücûdundan senün

Varlığın 'Ankâ gibi bir ad kalmışdur hemân

G 407/5

Necâtî Bey de diğer şairler gibi sadece ismi olan ama cismi olmayan bir varlık olarak ankadan faydalanır. Kendisini de ankaya benzetir bu yönüyle. Burada dünyanın geçiciliğine de telmih yapar.

Bâl-i tâvûs-ı bahârı döktü ankâ-yı havâ

Göz karartıp zâg u peşşe şimdi üş ak per kılar

G 66/6

Ben ol hevâda uçarım ki zülfü dâmiyile

Gelirse vaktime ankâları şikâr ederim

G 118/5

Şeyhî, ilk beytinde ankanın yükseklerde uçuşuna vurgu yaparken ikinci beyitte sevgilinin zülfünün ağına takılan bir av olur ve ne kadar yüksekten uçarsa uçsun ağa takılmaktan kendini alamaz.

1.5.2. Bebga

Papağan

Gül goncası meyl eylemiş âb üstüne san kim

Âyineye bakmaga egilmiş ser-i bebgâ

K 37/12

Ahmed Paşa, söz konusu papağan olunca birlikte anılmadan geçilmeyecek olan aynayı da misafir eder beytine ve bunu yaparken de gülün suya eğilmesi, meyli gibi papağan da aynaya boyun eğer.

1.5.3. Bülbül

“Arapçası andelîb, Farsçası hezârdır. Divan edebiyatında sıkça kullanılmış bir mazmundur. Sembolik olarak âşkı temsil eden bülbül, güle âşıktır. Gül ise sevgiliyi sembolize eder. Gül bahçesinden ayrılmayan bülbül, güzel şakıyısıyla güle olan âşkını her daim dile getirir. Özellikle güllerin açtığı mevsimde bu ötüş feryat ve figana döner.”¹²⁰

Divan edebiyatı bülbülden ayrı düşünülemez. O, şakıyışlarıyla ağlayıp inleyen, durmadan sevgilisinin güzelliklerini anlatan ve ona aşk sözleri arz eden bir âşığın timsâlidir. Bazan âşığın kendisi, bazen canı, bazen da gönlü olur. Bülbül güle âşık kabul edilir. Bu durumuyla âşığa çok benzer. Üstelik güzel sesi de âşığın güzel sözleri, şiiirleridir. Nasıl bülbül gülsüz olamazsa, âşık da maşûksuz olmaz. Gülün dikenleri nasıl bülbülün ciğerini delerse, sevgilinin eziyetleri de âşığın bağırını deler. Kısaca bülbülün her özelliği âşıқта mevcuttur. Bülbül seher vaktinde gülü karşısına alarak öter. Gül, onun için yaprakları yeni açılmış bir kitaptır. Âdeta bülbül o kitabı okur. Bülbülün bütün neşesi gül ile kaimdir. Gülden ayrı olunca inleyişler içinde kalır. Gülü görünce mest olur. Onun sıfatları, hoş-nevâ, gûyâ, medhhân, bîçâre ve şeydâlıktır. Bütün bu sıfatlarıyla o, güzeli ve güzelliği övmeye bir üstâddır. Ama bazan şair bu konuda bülbüle ders okutur. Gül, nâz; bülbül, niyâz için yaratılmış gibidir. Bülbül bütün bu niyâzlarıyla bir destan yazmaktadır. Bu destanın içinde gözyaşı da vardır, ciğer kanı da. Her yeri elem, acı, cevr ü cefâ doludur.”¹²¹

Hâr fikri bülbüle gülden komaz bûy-ı vefâ

Yok hisâbına say agyârı beru gel yâre bak

K 2/6

¹²⁰ Ömür Ceylan, “Kuşlar Dîvânı”, Kapı Yayınları, İstanbul Mart 2007, s. 61.

¹²¹ Pala, age, s.87.

*Gülşen-i nazmunda 'Adlî gül kohular dâ'imâ
Her nefes bülbül gibi kim okusa anı dürüst*

G 12/7

*Âteş-i âhum yakar her gece şem'i subha dek
Bülbüli nâlân ider feryâd u âhum her seher*

G 22/5

*'Âşîka hicrânda olsa yine bir bî-dil enîs
San olur fasl-ı hazânda bülbüle bülbül enîs*

G 35/1

*Cân bedende fikr-i agyâr ile bir bülbül durur
Kim ana zâg u zegan cem' olup olmuş hem-kafes*

G 37/2

*Gülşen-i kâyun gönül murgına kim me'vâ degül
Anun için bülbül-i dil lâldür gûyâ degül*

G 69/1

*Gül-i hüsnünden ayru gülsitânda eylesem zârî
Çemen bülbülleri ta'lîm alurlar benden efgâne*

G 126/2

*Per açup bülbül figâna başlasa
Zevk ider gül savt-ı mûsikârdan*

G 114/3

G 35/3, G 36/5, G 40/3, G 56/1,4, G 57/7, G 70/1, G 80/2, G 84/3, G 86/3, G 88/3...

Adlî, sevdiği için her şeyi göze alması gereken bir âşık olarak görür bülbülü. Bu âşık sevgiliye ulaşmanın meşakkatli yolundan haberdardır ama kendini de ona ulaşma zevkinden mahrum etmek istemez. Aynı zamanda bu âşığın sesi de mest eder duyanları. Bülbülün, gülün açılışını izleyebilmek için her seher vakti durmadan öttüğü de unutulmamıştır. Bu seher vakitlerinde ise onlara yine diğer âşık bülbüller eşlik eder ki şair böylece “Âşığın halinden âşıklar anlar” demek istemektedir. Bülbül aynı zamanda sevgiliyi koruyup kollayan bir askerdir de. Onun yanına gelmek isteyenleri önce o karşılar. Beyitlerde bülbül ile birlikte gül, çemen, seher, feryad gibi sözcükler tenasüblü olarak kullanılmıştır.

Sözüm sâzı bir sûza dem-sâz ola

K'irem bülbülünden hoş-âvâz ola

K 2/63

Tilsim etti ruhuna hattın ol gül

Ki bâgâ inen üşmeye bülbül

K 4/19

Ey hayâl-i sâye-i zülfün bahâr-ı cân ü dil

Bülbülün hoş gör ki hüsnün bâgının mihmânıdır

K 15/8

Midhatın bülbülünü gam kafesinde koma kim

Hayfdır tûtîye zehr ey şekeristân-ı kerem

K 20/25

Safâ-yi âyine-i hüsnü verdi tûtîye nutk

Kelâm-ı gonca-i handânı kıldı bülbülü lâl

K 22/37

Bülbül-i hoş-nevâ-yi medhindir

Defterin tâze gül-sitân buldun

K 24/31

Söylesen bülbül gibi Şeh Bâyezidin medhini

Katre-i haclet ruh-i gülberg-i handândan tamar

K 43/11

Gülşeninden vashının men' eyleme dil bülbülün

Olmaya redd eylemek ey dost mihmânı dürüst

G 20/7

Bülbül-i bâg-ı suhan Ahmed-i şîrîn-güftâr

Bezm-i şeh gülşenine murg-ı hoş-elhân yaraşîr

G 45/5

Ol gül-endâm eder Ahmed gibi cân bülbülünü

Kafes-i gamda giriftâr elimden ne gelir

G 57/9

Zemherîr-i gam urup huşg etti cân bağın dirîg

Anda ne bülbüller öte ne gül-i sîr-âb olur

G 91/6

*Devr-i hüsnünde seni kor ne için gülü öger
Ko beni söyleşeyin bülbül-i güyâlar ile*

Kt 36/2

K 15/13,18,19, K 22/27, K 23/9, K 24/9, K 25/20, K 27/7, K 31/1, K 32/15, K 37/26...

Ahmed Paşa, bülbülün güzel sesine vurgu yaparak başlar bülbülü övmeye çünkü bülbül denilince ilk akla gelen güzel ötüşüdür. Bülbül, diline övgü en çok yakışandır onun beyitlerinde. Onu sadece sevgilinin güzelliği lâl eder. Çoğu beytinde bülbülü güzellik bağının misafiri olarak gösterir. O da avâz, bağ, gül ve hüsn sözcüklerini bülbülle bir arada kullanmıştır. Bülbül gâh âşık olur onun beyitlerinde sevgilinin güzelliklerini sayar bir bir gâh şairin Şah Bâyezîd'i medhine vesile olur. Şair kendi sözlerini de bülbülün ötüşüne benzeterek sözünün güzelliğini de katmerler.

*Bâğ-ı 'âlemde yüzün mânend bir gül isteyüp
Cüst ü cû idüp gezer gülzârı bülbül şâh şâh*

G 7/3

*Dili bülbül kılupdur 'ârizun üstindeki güller
Beni sevdâ ile başdan çıkarmışdur o kâküller*

G 11/1

*Her kaçan seyr ide bâğa ol gül-i ra'nâ gelür
Na'ra-i bülbülle bâğun başına gavgâ gelür*

G 17/1

*Ağlamaz cân bülbülü şimden girü feryâd idüp
Bâğ-ı dilde hüsn ile bir verd-i handândur Veyis*

G 30/2

*Uyurmuş bilmedüm bülbül-misâl itdüm hezâr efgân
Meded ol çeşmi nergis gonca-i nâzı uyandırdum*

G 50/3

*Bülbül ü gül işi nâz ile niyâz illâ benüm
Hâslum dâğ-ı cefâdur lâle-zârum var iken*

G 62/3

*Seherde bülbüle sordum niçün feryâd idersün sen
Niyâz iderin Allah'a rakîbün iftirâsından*

G 64/2

G 7/4, G 13/5, G 29/1, G 32/4, G 36/5, Mh 5, G 58/2, G 68/3, G 71/4.

Avnî'de bülbül öyle bir âşıktır ki bağ bağ gezerek kendi gülünü, maşukunu arar. Bülbül gül bahçesinin padişahıdır. Dünyayı bir bahçeye benzeten şair bülbül ile de insanı kasteder. Şaire göre dünya bahçesinde inleyerek gezen bülbül her yerde sevgilinin yüzüne benzeyen bir gül arar. Tasavvufi manada düşünürsek bu beyti: "Kul peygamberin sevgisiyle yanıp tutuşmakta ve onu görmek istemektedir." diyebiliriz. Bülbülün güzel ötüşünün, tatlı dilinin tek müsebbibi vardır: gül. Şair daha çok efgan, nara, feryad gibi sözcüklerle kullanarak bülbülün ses özelliğini ön plana çıkarmıştır. O da diğer şairler gibi gül-bülbül/âşık-mâşuk istiaresini kullanmıştır. Yine beyitlerde dil ve bülbül kelimelerini birlikte kullanarak dil sözcüğü ile kinâye sanatı yapar.

Bülbülü gördüm katında sûsenün elhân ider

Sanasın kim tîgını koltugına almış hatîb

G 12/3

Hâk-i mihnet bülbül-i miskîne olmuşdur bisât

Sanma anı râhat ile gül budagı yasadanur

G 38/3

Hamdî sen şekker-leb ü gül-çihre vasfın söylese

Bülbül elhân öğrenür gülşende tûtî dil kapar

G 57/5

Âh elinden âhumun kim hasrete saldı beni

Bülbülü efgânıdur iden giriftâr-ı kafes

G 70/5

Cihâna bâde-i 'ışkî sunup hammârı Gülzâr'un

'Aceb mest oldu bülbüller olup mey-humârı Gülzâr'un

G 87/1

Sînemde cefâ hârî ile şerhalar itdün

Ey gül ne ziyân itdi sana sohbet-i bülbül

G 99/3

Gül haberi geldi meger bülbüle

Toldı cihân velvele-i gulgule

G 135/1

G 22/6, G 30/3, G 44/3, G 69/2, G 76/1, G 87/2,7, G 101/5, G 126/4, G 135/2,4,5...

Hamdullah Hamdi de diğler şairler gibi genel olarak bülbülü âşık yerine istiareli olarak kullanır. “Elhan, efgan, sohbet” gibi sözcüklerle bülbülün ötüşüne ve dolaylı olarak da sesine vurgu yapar şair. Bülbül, şairin beyitlerinde aşkından inleyen, acı çeken, eziyetlere katlanan bir âşık olur.

*Gülşen-i 'ışkunda âh ü nâle bülbüldür bana
Sinem üzre zahm-ı peykânun kızıl güldür bana*

G 15/1

*Olamaz tab'-ı Necâtî gibi bülbül bezle-gûy
Fi'l-messel hıfz itse ebyât-ı gülistânı düürüst*

G 36/6

*Hüsni vasfı ile Necâtî tâzele eş 'ârunı
Yâdigâr-ı gül belâlu bülbüle gulgul yeter*

G 76/5

*Bülbülün dūd-ı âhı ey yüzi gül
Göresin 'âkıbet sana neyler*

G 116/3

*Goncanun agzı katı yaprakdur
Bülbülün sayrılığı yanşakdur*

G 146/1

*Yüzüme gül ki olam bülbül-i hezâr-nevâ
Hezâr olur sanemâ çünkü i'tibâr ile bir*

G 193/2

*Vasf-ı hüsnün her seher gülşende bülbül bir varak
Okıdukca gonca vü güller hicâb üstindedür*

G 210/4

*Bülbül söger kulagını doldurı güllerün
Benzer ki vasf-ı la'lün işitmişdür ey sanem*

G 358/4

*Gülşende âşiyâne-i bülbül kadar yiri
Korlarsa bana cennet-i Me'vâya virmezün*

G 405/5

Sultân-ı 'ışk şöyle yasag eyledi ki gül

Gel olmayınca bülbüle gül-zâra gelmeye

G 503/2

Bülbül ol denlü letâ'if söyledi kim şâh-ı gül

Müflis oldu bezm-i gülşende soyını soyını

G 624/2

G 15/2, G 29/2,6, G 55/3, G 56/2, G 76/3, G 93/5, G 95/7, G 97/2, G 100/5, G 109/2...

Necâtî Bey bülbülü aşkından inletip ağlatır. Gül bahçelerinde aşkını anlatır güle bülbül. Her sabah gülün güzelliklerini anlatır bağa. Âşık gül bahçesinde kendine bir bülbülyuvası kadar yer ister hatta böyle bir yeri cennetten bir makama bile değişmez. Bülbül sesiyle gülü mest eder ve onun sesini duyan gül kat kat açılmaya başlar.

Ger sûfiyâne gonce çak etse hırka tan mı?

Bülbül semâ'iyile mest oldu tuttu hem dem

K 8/29

Minber-i şâh üzre kim şeytân-ı zağ ederdi va'z

Bülbülün zikri melek-veş hutbe-i rahmanidir

K 9/5

Gül devleti bahâr ile arz olsa bülbüle

Kış savletinde ben gül ü reyhana ermişem

Mus 1-III/3

Seher gülşende âvâz-ı negamdır

Gel ey bülbül cihan için ne gamdır

G 33/1

Yine yüz izzet ile bülbüle gül sultânı

Gösterir adl yüzün zulme peşîrnân bigidir

G 49/3

Cân bülbülü teferrüc-i dîdâr kılmasa

Firdevs bûstânı gözüme kafes gelir

G 75/3

Bülbül-i cân gözüne dîdârsız

Gülşen-i firdevs görünür kafes

G 86/2

Gül-i ter bülbüle arz etse gerek hüsn ü cemâl

Gözleri nergisin ana nigerân olsa gerek

G 97/4

Erişdik ol güle kim erse çarh tâvûsu

Kemîne bülbül ola sahn-ı gülistânımıza

G 153/6

Vaktidir bülbül gülistân bezmine hoş-hân ola

Kim gül açıp bir nefes cân u gönül handân ola

G 156/1

Çün yüzü vasfı bülbüle düşdü

Bâğ arasına gulgule düşdü

G 176/1

Velî bî-çâre bülbül zâr u tenhâ

Mukîm etmişler ol gülzâra zâğı

G 188/3

Hüsnün gülünün erse dimâğına şemmesi

Bülbül diken bilirdi gülsitân cemâlini

G 195/5

K 9/13,21,47, K 10/7,15, K 14/8, K 15/12,21, Mus 2-I/9, Mus 2-II/12, Mus 4-II/6...

Şeyhî de sesinin güzelliğini konu eder beyitlerine bülbülün. Onun ötüşü meleklerin zikrine eşdeğerdir şairin beytinde. O diğer şairlerin kullanmadığı can sözcüğü ile terki olarak kullanır bülbülü. Bu terki ya da can-bülbül bağıntısını diğer şairlerde göremedik.

1.5.4. Fahte

“Mevsimler arası göç yapan üveyik kuşları koloni halinde yaşar. Kumruya çok benzeyen üveyik, kuyruğundaki ve boynundaki beyaz halkalarla kumrudan ayrılır. Edebiyatta fahte adıyla geçer. Üveyik kuşunun boynundaki beyaz halkalar sevgilinin, aşığın boynuna taktığı kement gibidir. Sevgili, taktığı kementle âşığı esir almıştır. Üveyik, genellikle sevgiliye teşbih edilen servi ağacı ile birlikte zikredilir. Üveyik kuşu korunmak için kendini servi ağacının yaprakları arasına gizler. Ortaya ise sevgilinin kollarında duran bir âşık tablosu çıkar.”¹²²

¹²² Durkaya, *age*, s. 17.

“Farsça olan fâhte, üveyik kuşu demektir.”¹²³ “Bir güvercin türü olan üveyiğe yabani güvercin de denilir.”¹²⁴

*Eline câm alıp Şeyhî seni medh etse gülşende
Sürâhi zikr eder kulkul çağırır fâhte gû gû*

G 145/2

Şarap sürahisinden kadehe şarap boşalırken kul kul diye bir ses çıkar, şair **Şeyhî** de hüsn-i ta'lille bunun bir zikir olduğunu ifade ediyor. Üveyik kuşu da gû gû diye ötmesiyle meşhurdur. Gû hem bu kuşun ötüşü hem de Farsça “söyle” demektir. Şair elinde şarap kadehiyle gül bahçesinde sevdiğini överken sürahi vecde gelip zikre başlıyor, fâhte de daha anlat, daha çok söyle diyerek ötüyor.

1.5.5. Hamâme

Güvercin. İranlılar kebûter, Araplar hamâme derler. Evcil bir kuştur.

*Ger tavk u efser ile 'ârif olursa sûfî
Sîmurg-ı 'âlem imiş her hüdühüd ü hamâme*

G 139/4

*Görürse Kâbe yüzün çâk ide câmesini
Figân u nâle ile ürküde hamâmesini*

G 155/1

Hamdullah Hamdi, hamâmenin şekil özelliklerini kullanmıştır ilk beytinde. Boynundaki gerdanlığa benzeyen halkaya vurgular. İkinci beyitte ise bu hayvanın ne kadar ürkek, nazik bir kuş olduğunu anlatır. Aynı zamanda burada istiare yoluyla narin sevgilidir hamâme.

*İşigünden beni sürerken agyâr
Haremden bir hamâme didi ku ku*

G 442/8

Necâtî Bey de sevgilinin, haremdeki güzel maşuğun yerine kullanır hamâmeyi. Ağyar onu sevgilinin yamacından uzaklaştırmaya çalışırken o güzel teveccüh buyurup aşğa iltifat eder.

¹²³ Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat*, Aydın Kitabevi, Ankara 1999.

¹²⁴ Ahmet Talat Onay, *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı*, (hızl.: Kurnaz, C.), TDV Yayınları, Ankara 1992.

1.5.6. Horos

Horoz. Kızınca tüylerini kabartması, pek çok tavuğun tek kocası olması ve sabah olunca insanları uyandırmak için ötmesi göze çarpan özelliklerindedir.

Güher dogurdu âlem mâkiyânı

Per ü bâl açalı adlin horosı

Kt 29/2

Ahmed Paşa, beytinde öncelikle mâkiyân ve horos sözcükleri ile tezat sanatı yapmıştır. Aynı zamanda da eğer bir ülke adaletle yönetilirse orada her şeyin güzelleşeceğini de ifade eder. Burada “per ü bâl” sözcük grubunu kol kanat germek olarak düşünürsek horozun bir devlet yöneticisi olduğunu söylemek pek güç değildir.

1.5.7. Hüdühüd

*“Hüdühüd Arapça bir kelime olup uzun yay biçimli gagalı, güvercinden küçük, başı sorguçlu, kısa kanatlı bir kuş çeşidine verilen isimdir. Bu kuş, Türkçede çavuşkuşu ve ibibik adlarıyla anılmaktadır. Hz. Muhammed tarafından öldürülmesi ve avlanması yasaklanmış olduğu için Müslümanlarca saygı gösterilen bir kuştur.”*¹²⁵

*Bir adı da mürğ-i Süleyman olan hüthüt, Kur'an-ı Kerim'de Hz. Süleyman kıssasıyla ilgili olarak zikredilir.*¹²⁶

Ger tavk u efser ile 'ârif olursa sûfi

Sîmurg-ı 'âlem imiş her hüdühüd ü hamâme

G 139/4

Hamdullah Hamdi, hüdühü burada efser sözcüğü ile kullanarak başındaki sorgucu işaret eder ve kuşu da şekil özellikleri nedeni ile beytine alır.

Hüdühüdün hayretini âsaf-ı Cem-kadre yetür

Nâlesin mürcenin sem'-i Süleymâna irür

G 56/4

Şeyhî, Hz. Süleyman hayvanların dilinden anlamasına telmih yapar. Hem hüthütün hem de karıncanın dilini bilir yani. Bu beyitte de Hz. Süleyman'ın bu özelliği

¹²⁵ Ahmet Talât Onay, “Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar”, MEB Yayınları, İstanbul 2004, s. 308.

¹²⁶ TDVİA, 1998: C 18, 461.

vurgulanıyor. Şair burada hüthüt ve Süleyman'ı birlikte kullanarak Hz. Süleyman kıssasına da telmih yapar.

1.5.8. Hümâ/Hümay

“Farsça olan bu kelimenin Arapçası bulahtır. Talih veya devlet kuşu anlamına gelir. Peygamber'in hadislerinde ve İslâmî edebiyatta da geçen bu kuş, bir cennet kuşudur. İslâmiyet'te ve Ön Asya masallarında Zümrüd ü Anka ile Hüma kuşu birbirine karıştırılmıştır.”¹²⁷

“Hümâ'ya devlet kuşu denilmesi ile hümâyun kelimesinin hükümdar, padişah anlamlarını kazanması Hümâ'nın gölgesi ilgili inançlardan kaynaklanır. Halk inançlarına göre eskiden bir hükümdar ölünce halk bir meydanda toplanır, Hümâ kimin başına konarsa o kişi hükümdar seçilmiştir. Hümâ kuşunun uçarken üzerinden geçtiği ya da gölgesinin düştüğü kişinin taç giyeceğine ya da yüksek bir makama ulaşacağına inanılmasının nedeni de budur. Günümüzde kullanılan talih kuşu, devlet kuşu deyimleriyle, insanın başına ya da üstüne kuş pislemesinin hayra yorulması Hümâ'nın zenginlik ve mutluluk getirici olması inancıyla ilgilidir. Bu inanç ve deyimler Hümâ ile ilgili inançların günümüzdeki uzantıdır. Hümâ ile ilgili inançlar arasında, Hümâ'yı bilerek öldüren kişinin kırk gün içinde öleceği inancı da birçok kaynakta zikredilen yaygın bir inançtır. Hümâ'nın canlısının asla yakalanamayacağına inanılır. Hümâ'nın eski Türk inancındaki Tanrı Umay'la olan benzerliği ve Çepni boyunun sembolünün Hümâ kuşu olduğu da kaynaklarda belirtilir.”¹²⁸

Sultân-ı rüsül hümâmımızdır

Hûrşid ü kamer gulâmımızdır

K 5/1

Sevdâ-yi zülfü gönlümü sultân-ı vakt eder

Yârın hayâl-i turrası zill-i hümâ mıdır

G 47/6

Hat mı bu ya gönlümün tafsîl-i vasf-ı hâlidir

Yâ hümâ-yi zülf-i yârın sâye-i ikbâlidir

¹²⁷ Bahaeddin Ögel, “Türk Mitolojisi”, Cilt I, A.K.D.T.Y.K. T.T.K. Yayınları, Ankara 1989.

¹²⁸ Batıslam, agm, s. 187-188.

G 48/6

Kâmet-i Tûbâ mıdır yâ Rab hümâ seyr ettirir

Yâ nihâl-i serv-i ra'nadır gül ü susen tutar

G 95/2

Sâye-i zülfün hümâsın salma agyâr üstüne

Bir siyeh-rûdur anun bahtın hümâyûn eyleme

G 276/2

Ne hümâ sâyeli tâvûs-ı cinândır zülfün

Ki gülistân-ı cemâl olmuş anun cilve-gehi

G 341/3

K 21/7, K 22/15, K 29/10, K 41/14, K 42/2, G 195/5, T (Tarih) 5/4.

Ahmed Paşa, zıll ve sâye sözcükleri ile birlikte kullanarak hümâyı hem kasidesinde padişaha övgü vesilesi ile kullanmış hem de sevgilinin lütfu olarak göstermiştir.

N'ola oldu ise 'Avnî cihân sultânları hânı

Ki düşdi üstine sâye seniin destün hümâsından

G 64/6

Avnî de hümâ sözcüğünü sâye ile kullanmış ve böylece el vermek ve gölge etmek deyimleriyle korumak, kollamak anlamlarına gelecek şekilde kullanır.

Düşmedi meges gibi bu dünyâ 'aseline

Ey Hamdî şu cân murgı ki himmetde hümâdur

G 47/5

Düşmen nedir ki katline anun zafer bula

Peşşe nedir ki per açsı sayd-ı hümâyıçün

G 110/8

Tâli'lü gönüldür irişen zülfine yârun

Zî murg-ı sa'âdet ki kona burc-ı hümâyâ

G 134/4

Hâli gibi niçe miskîn sâyesinde hoş geçer

Ferr-i 'âşık arturur perr-i hümâdur perçemi

G 156/2

Ol cân kuşına dinile himmet hümâsı kim

Zülfünü âşiyân benüni dâne eyledi

G 178/4

G 13/7, G 23/7, G 50/1.

Hamdullah Hamdi de ilk beyitte himmet, sâye sözcüğünü kullandığı beyitlerinde hümâyı kanatlarıyla koruyup kollayan bir hâmî olarak görür. Bir beytinde ise sayd sözcüğüyle kullanarak onun aynı zamanda yırtıcı kuşların kemikleriyle beslenmesine de telmih yapar.

Nice ayrılusun Necâtî 'ışk-ı dil-berden kim ol

Bir hümâdur ki âşiyânı ol hevâ üstindedür

G 121/7

Gölgelikde idemezsin derd-mendünle karâr

Sen hümâsın dâ'imâ işün senün pervâz olur

G 201/5

Devri zülfünde bu gönlüm murgını sen ey hümâ

Kanadun altına aldun fârigü'l-bâl eyledün

G 297/5

'Âşık-ı sâdik isen bakma bu dünyâ yüzine

Ki hümâ-himmet olan konmaya murdâr olana

G 459/4

Oldun Necâtî sâye-i zülfinde pâdişâh

Var ey gedâ ki kapladı zill-i hümâ seni

G 595/7

Gönlüm hümâsı uçdı ider zülfün ârzû

Ne yirdeyin ne gökde nesîm ü sabâ gibi

G 602/4

G 242/4, G 456/4.

Necâtî Bey, hümânın yedi kat göğün üzerinde, felekler ve burçlar arasında dolaştığı inancına telmih yapar ilk beytinde. Yine diğer bir beytinde sen pervazsın diyerek onun yükseklerde uçtuğunu vurgular. Himmet, zill, sâye ve kanat gibi sözcüklerle de onun saadet ve kutluluk kazandırdığını belirtir.

Ezmin ne rezm için ki ukâb-ı âlem sala

Kût-ı hü mâya yıllar ile üstühân kodı

Mus 1-VI/6

*Sayd olurken perçem-i tâvûsuna şehbâz-ı can
Ol hü mâyi ben meges ya'nî şikâr etsem gerek*

G 96/5

*Yine nesîm-i sa'âdet dem urdu cânımıza
Kim ûş hü mâ-yı şeref kondu âşiyânımıza*

G 154/1

Şeyhî ise örnek üç beytinin her birinde hü mânın bir özelliğini vurgular. Yüksekte uçan bir kuş olduğunu belirtirken bir yandan da onun insanlara kutluluk getirdiğini de söyler. Bir diğer beytinde ise onun bir avcı kuş olduğunu söyler.

1.5.9. Kebk

“Keklik. Bir av kuşu olarak daha çok şahin, şahbaz, doğan vs. kuşlarla birlikte anılır. Sesinin ve gövdesinin güzelliği ile söz konusu edilir. Bu tür kekliklere de "kebk-i deri" tabir olunur. Divan şiirinde sevgili, bir keklige benzetilir.”¹²⁹

Ola şehd-güftâr anda kalem

Ola kebk-reftâr anda kalem

K 2/69

*Âh kim bir kebk'e saldım gönlümün şeh-bâzını
Bulamazam gerçi nâlemden takup durdum ceres*

G 126/4

*Vaslın hü mâyi kuds iken ey kebk-i hôş-hıram
Her zagın âşiyânına pervâz eder dirig*

G 140/3

*Tîr-i âhumdan inen gâfil yürür benzer ki ben
Bir gün ol kebk-i hurâmânı şikâr etsem gerek*

G 151/6

Ahmed Paşa kasidesine güzel, salına salına yürüyüşü nedeniyle konu etmiştir keklige. Gazellerinde de kekligin aynı özelliğini kullanır. “Âh kim bir kebk'e saldım

¹²⁹ Pala, *age*, s. 276.

gönlümün şeh-bâzını” dizesinde şahinle birlikte anarak onun av kuşu olma özelliğini vurgular. Böylece kebk aşığn gönlünü avlayan sevgili olur.

Yolunda kurıdı dîdelerüm halka halka dâm

Sayd ide bir nazar seni ey kebk-i hōş-hırâm

G 375/1

Şeyhî de “hōş-hırâm” ile tamlama kurarak keklğin yürüyüşünün güzelliğini ve alımını işler. Ayrıca “sayd” sözcüğü de onun av kuşu olarak kullanılmasını vurgular.

1.5.10. Kebûter

“Kebûter ve hamâm adlarıyla bilinen güvercin, eski zamanların iletişim aracıdır. Evcilleştirilebilen güvercinler doğru adrese mesajı teslim ettikten sonra tekrar alıştırıldıkları mekâna geri dönerler.”¹³⁰

“Divanda şarap/kan ve Hz. Peygamberin hicreti konularında olmak üzere iki anlamla kullanılır.”¹³¹

Hâkî kafesden incinip eflâke azm eden

Kasr-ı İrem kebûteri Şeh Mustafâ kani

K 29/IV-4

Din kebûter gönlümü olmaga zülfün salmasın

Murg-ı dest-âmûz dur ana n'ederdi şâhin salıb

G 12/3

Cihân şikârına şeh-bâz-ı zülfünü salagör

Kebûter-i dil ü cân hod senin şikârındır

G 36/3

Mu'allâk ura ferahdan eyâ kemân-ebrû

Kebûter-i dile gamzenden eriŞirse hadeng

G 150/4

Ahmed Paşa, genellikle av kuşlarıyla birlikte anarak onun av kuşu olma özelliğinde faydalanmıştır. Son iki beyitte ise daim şairlerin yaptığı gibi gönlü bir kuşa benzetir ki bu

¹³⁰ Durkaya, *agm*, s. 16.

¹³¹ Muhittin Turan, “Ahmedî Divanı'nda Kuşlar”, Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, Yıl: 2, Sayı: 7, Aralık 2014, s. 29.

beyitlerde adı geçen gönül kuşu güvercin olur. Bu da yine aslında av kuşu olmasıyla ilişkilidir.

Gönül kebûteri âhum hevâsiyle uçar

'Aceb mi evc-i felekden geçerse pervâzı

G 157/2

Hamdullah Hamdi de gönül güvercini teşbihi ile aşğın gönlünü sevgilinin vefasızlığı nedeniyle göklere uçan bir güvercine benzetir ki bu güvercini aşğın ahı göklere gönderir.

Oyuna taldı kebûter gidemez nice ola hâl

İl temâşâmuza bakar uçurursak kâğıd

G 45/3

Bir kebûterdür havâyî bu dil-i ser-geşte kim

Halka-i zülfünden ayağına halhâl eyledün

G 297/2

Sen bana gelmek ba'îd ü ben sana varmak muhâl

Kim hü mâ inmez yire konmaz kebûter Ka'beye

G 456/4

Şâm-ı zülfünle gönül Mısırî harâb oldu diyu

Sana iletdi kebûter haberi döne döne

G 472/3

Necâtî, ilk beytinde güvercinin haberleşmede kullanılmasına vurgu yapar. Kağıd sözcüğünü kullanması da bu görüşümüzü doğrular niteliktedir. Bir diğer beytinde ise onun şekil özelliklerine değinir. Güvercinin ayağına bağlanan kâğıt sevgilinin zülfüdür ve bu zülûf onun takısıdır ancak bu takı onun başını döndürmüştür. Yine Kâbe sözcüğüyle kullandığı kebûter ile peygamberimizin güvercin olayına telmih yapar.

Gönlüm kebûterine bir dâne saçtı hâlin

Kim çarh urur mu'allak hoş murg imiş hevâyî

G 198/4

Şeyhî de gönlünü bir güvercine benzeten şairimiz. O da Necâtî Bey gibi kebûter ve hevâyî sözcüklerini birlikte kullanır.

1.5.11. Kumru

“Kumru, Divan şiirinin kuş kadrosu içerisinde zarafeti, sevimliliği ve daha da önemlisi beğenilen sesiyle bülbülün ve her ikisi birden de yakıcı feryatlarıyla onları anımsatan âşığın akranıdır. Divanda daha çok ötüşü ile ön plandadır.”¹³²

*Gulgulünden bülbülün çâk-i giribân etti gül
Kumrunun zârlığının serv ser-gerdânıdır*

K 15/3

*Kadd-i bülendim yâdına Ahmed yüceltir nâlişin
Serve çıkıp feryâd eder kumru ana âheng için*

G 224/6

*Cân kumrusu bir serv havâsında uçarken
Sayd oldu gönül murguna uyup balabana*

G 270/4

*Kumru bigi ol kâmet-i dil-cû hevesinde
Gördükce derim serv ü çınârı n'ideyim dost*

Müf (müfredât) -17

Ahmed Paşa, bütün beyitlerinde geleneğe uygun olarak servi ile anar kumruyu. Divan edebiyatında gül-bülbül, şem-pervane ne ise servi-kumru da odur. Kumru feryad eden âşıktır beyitlerde. “Can kumrusu” derken de gönlünü yine kuşa benzetme geleneğini görürüz.

*Kaddüni ögmek Necâtînin degül haddi velî
Söylenür kumrı gibi serv-i hurâmân üstine*

G 536/7

*Benüm âhum senün kaddün görelden sahn-ı gülşende
Çekildi nâle-i kumrı ile serv-i revân şimdi*

G 575/5

Necâtî Bey de servi ve kumru ilişkisinden faydalanır ve o da kuşu ötüşü nedeniyle misafir eder beyitlerine. O bahçede servinin üstüne konmuş, aşkından inleyen bir âşıktır.

Kumrî nidası bu kim hunâ ıyşu men safa

¹³² Turan, *agm*, s. 33.

Bülbül sadâsı bu ki sala eyyûhe'l-ümem

K 10/15

Nevây-ı bülbül ü kumrî vü nâle-i uşşak

Hezârzahide ettirdi halvetini harâb

K 15/21

Şeyhî, diğer şairlerden farklı olarak ve ilginçtir ki serviyi anmaz beyitlerde ama kumrunun âşık olma özelliğini ön plana çıkarmak ister. Bülbül ile anması da bu düşüncemizi destekler niteliktedir.

1.5.12. Sîmurg

“Simurg, Anka adı verilen hayalî büyük bir kuş olarak tanımlanmakta olup Simurg kelimesi de "otuz kuş büyüklüğünde" anlamındadır. Simurg-ı ateşîn-per ve simurg-ı zerrîn-per tamlamaları ise, güneş karşılığı kullanılır. Simurg'la ilgili olarak ayrıca mitolojiye göre Kaf dağının arkasında yaşadığına inanılan bir kuş, Anka kuşu, masal kuşu, Zümrüd-i Anka, Ankâ-yı muğrib denilen hayalî bir kuş tanımları verilmektedir. Elbruz Dağında bulunduğu inanılan Simurg'da her kuştan bir iz bulunduğu için Simurg denilmiştir. Bir başka söylentiye göre Simurg her kuştan bir tüy taşıdığı için vücudu bir kuşlar koleksiyonu gibidir, yüzü insan yüzüne benzer. Farsça'daki diğer adı da Sireng'tir. Simurg'un aslında bir kuşun adı olmayıp Rüstem'i yetiştiren olgun bir kişinin adı olduğu da söylenmektedir. İran destanlarında iki simurgdan söz edilir. Bunlardan biri Zal ile Rüstem'i koruyan Simurg, diğeri ise İsfendiyar'ın öldürdüğü dev kuştur. Doğduktan sonra babasının emriyle ıssız bir yere bırakılan Şam'ın oğlu Zal'ı Simurg bulup yuvasına götürerek yetiştirmiştir. Simurg'a gaipten gelen bir ses Zal'ın soyunun gelecekte ünlü olacağını bildirmiştir. İnsan gibi konuşan Simurg Zal'a konuşmayı öğretmiş, sonra da onu babası Şam'a götürmüştür. Simurg ayrılacağı zaman Zal'a tüylerinden birini vermiş ve bir tehlike anında bu tüyün bir kısmını yakmasını söylemiştir. Bu sihirli tüyle çağrılan Simurg, Zal'ın oğlu Rüstem'in doğumu sırasında annesini sarhoş ettikten sonra ona böğrünü açmasını söyler. Yaraya iyi gelecek süt ve miskle karıştırılan otu gösterir. Bundan sonra kuşun bir tüyüyle yarayı ovmak gerekir. Simurg ikinci ve son kez Rüstem'in İsfendiyar ile savaşı sırasında çağrılır. Rüstem'in ve atı Rahş'ın vücutlarına saplanan okları çıkarır ve onların yaralarını yine tüyleriyle iyileştirir. İsfendiyar'ın öldürdüğü diğer Simurg ise zararlı bir canavardır. Bir dağ üzerinde yaşar. Uçan bir dağa veya siyah bir buluta benzer. Pençesiyle timsahları, parsları ve fili bile kaldırabilir. Her biri kendisi kadar büyük iki yavrusu vardır. Bunlar

uçtukları zaman çok büyük bir gölge meydana getirirler. İsfendiyar Simurg'u her yanına keskin silahlar konulan bir gerdun kullanarak hileyle öldürmüştür/ Kaynaklarda Türk edebiyatına Simurg efsanesinin bir motif olarak İran edebiyatından geçtiği söylenmekle birlikte bunun pek doğru olmadığı da belirtilmektedir. Türk kavimlerinin folklorunda, destan ve masallarında uzun bir epizot olarak önemli bir yer tutan Simurg'un İslâm'dan önceki Türk kavimleri arasında da yayıldığı tahmin edilmektedir. İslâm İran edebiyatının eski Türk masalındaki Tuğrul, Alp Kara Kuş vb. adlı kuşun yerine Simurg'u koymuş olabileceği de öne sürülmektedir.”¹³³

*Geh hamâm-i mâh-i tâbâna takar sîmîn cenâh
Geh düzer Sîmurg-ı çarha âteşîn şeh-per güneş*

K 19/13

Ahmed Paşa, beytinde simurgu güneşin anlamını kuvvetlendirmek için kullanmıştır. Burada “ateşîn şeh-per güneş” sözcük grubuyla da simurg ile güneşi kastettiğini rahatlıkla söyleyebiliriz.

*Sîmurg-ı devlet eyler ‘âlemde himmetiyle
Ol cân kuşın ki nâ-geh sayd itdi dâm-ı Ahmed*

K 23/V-4

*Ger tavk u efser ile ‘ârif olursa sûfî
Sîmurg-ı ‘âlem imiş her hüdühüd ü hamâme*

G 139/4

Hamdullah Hamdi, ilk beytinde devlet kuşu, talih anlamlarını vermek için simurgu kullanır. Bir kasidede simurgun ve beraberinde sayd itmek ve himmet sözcüklerinin de kullanılması bize simurgun dönemin padişahına da işaret edildiğini düşündürmektedir. İkinci beytinde ise arif ile simurgu denk tutmuş bunları da sufi ve güvercin ile karşılaştırmıştır.

*Ya'nî ki çü gördü zülfü hâlin
Sîmurg iken oldu murg-ı hâne*

Mus 3-VI/3

Şeyhî ko peşşeyi dahi şehbâzı kıl şikâr

¹³³ Batıslam, *agm*, s. 202-203.

Sîmurg-ı himmet olana âlem mekes gelir

G 75/7

Sîmurg u kîmyâ vü vefâ gibidir âdem

Yâr u harîf ü mûnis ü mahrem dedikleri

G 181/3

Şeyhî, sevgilinin zülfünü görünce aklını kaybeden aşığı, simurg iken itibarını kaybeden sıradanlaşan bir kuşa benzetir ilk beytinde. İkinci beyitte ise şair, simurgun koruyuculuk vasfına değinir ve bu özelliğini ön plana çıkarır. Burada bize Zal'ı korumasına alan simurgu hatırlatır.

1.5.13. Tâvûs

"Çok güzel bir kuş olmasına rağmen tavus dertli bir kuşmuş. O güzel endâmıyla yürürken gözleri ayaklarına takılınca ayaklarının çirkinliğine üzüler ah edermiş. Tâvûsun sesi de çirkin olup, ötüşü "âh!" kelimesidir. Bunun nedeni tavusun güzelliğiyle çok gururlanması imiş. Allah onun gururunu kırmak için ayağını ve sesini çirkin yaratmış. Bir efsâneye göre de Tâvûs, cennette bir kuş iken şeytanın cennete girmesine âlet olmuş ve Âdem ile Havvâ'mn yasak meyveyi yemelerinden sonra cennetten çıkarılmıştır. Cennette ayakları da güzelken Allah ona "Her yanın süslü olsun, ancak ayakların çıplak kalsın; ayaklarını görünce cenneti ve eski hâlini hatırlayıp âh et!" buyurmuş ve Bâbil'e indirip ayaklarını çıplak eylemiştir. Şimdi tâvûs her âh edişte cenneti hatırlarmış. Bilindiği gibi tâvûsun tüyleri göz göz desenlidir. Bu bakımdan göz ile tâvûs çok zaman birlikte bulunur. Cebrail için "Tâvûs-ı Sidre" sıfatı kullanılır. Edebiyatta açılması, rengârenk oluşu, gezip tozması, salmış, vs. yönlerden sevgiliyle tâvûs arasında münâsebet kurulur."¹³⁴

Seher tâvus idüp cilve irişmez zülf-i zîbâna

Cehâletden ider nâle döger miskîn bileklerden

G 109/4

Adlî, güzelliğiyle sabah vakti bahçede salınan, naz eden sevgilidir tavus. Ayrıca burada tavusun misk gibi güzel kokan bileklerine de vurgu yapılır. Beyte şekil güzelliğiyle misafir olur tavus.

Konuldu san per-i tâvûs içinde âyine

¹³⁴ Pala, *age*, s. 456.

Çemende berg-i hazân içre havz-ı şâdırvân

K 39/3

Zülfün ki izârında eder cilveler ey dost

Tâvus-ı cinândır ki açar bâl ü per ey dost

G 15/1

Bôstân-ı ruhunda nice tâvus olur ol zülf

Kim müşg ile anberden iki bâl ü peri var

G 82/6

Ne hümâ sâyeli tâvûs-ı cinândır zülfün

Ki gülistân-ı cemâl olmuş anun cilve-gehi

G 341/3

K 15/4, K 16/5, K 18/12, K 19/10, K 34/2, G 86/5, G 93/3.

Ahmed Paşa, ilk beytinde -muhtemelen bir kasidenin nesib bölümünden alınan beyit- tavusun açılan kuyruğundaki süsleri birer aynaya benzetir. Diğer beyitlerinde yine açılınca kendisine hayran bırakan o güzel tavus kuyruğunu ön plana çıkarır. Bu güzellik ise aşğın aklını başından alır, onu çıldırtır.

Niçe tâvûs-ı hoş-cevlân olaydı bülbül-i elhân

Gülünü itmese pinhân eger gülzârı gülzârun

G 87/2

Uzadur ta'na zebânın Sidrenün tâvûsına

Nârven tûtîsi dinmek ne revâdur perçemi

G 156/4

Tâvûs-ı bâg-ı kuds imiş âdem didükleri

Dâm-ı belâyimiş ana 'âlem didükleri

G 169/1

Hamdullah Hamdi, ilk beytinde tavusun alışlagelmiş üzere kullanılan salınarak yürüyüşünü konu edinir. Ayrıca tavusa da dua eder, sesinin bülbül kadar güzel olması için. "Sidrenün tavusu" ile de Cebrail (a.s)'a vurgu yapar. Son beytinde ise dünyayı bir bahçeye, insanı ise bir tavusa benzetir.

Dil-berâ kûyun senün gûyâ ki cennet bâgıdur

Cilve kıl tâvûs-veş salın ki hüsnün çağıdur

G 103/1

*Gülşen-i hüsnünde kim tâvûs-ı zülfün bâl açar
Tâli 'üm mes 'ûd olur bahtum der-i ikbâl açar*

G 162/2

*Müntehâ kadd üzre kim zülfün düsübdür togrısı
Sidre tâvûsüdürür Tûbâ budagın yasadnur*

G 195/4

*Zülf-i müşgînün ki cânâ mâh-tâb üstindedür
Sanasın tâvûs-ı kudsî âfitâb üstindedür*

G 210/1

*Halka halka şeh-per-i tâvûs gibi saçların
Mushaf-ı hüsnün kitâbın ser-be-ser zeyn eylemiş*

G 252/5

Necâtî Bey, daha çok şekil özellikleri ve güzelliği ile konu eder tavusu beyitlerine. İlk beyitte salınmasını işlerken ikinci beytinde o güzel kuyruğu ile misafir eder tavusu. Bir diğer beytinde Cebrail'e telmih yapar ki tavusu Tûbâ ile anar. Son olarak sevgilinin saçını tavusun o güzel kuyruğuna teşbih eder.

*Satvetinin yeline bin bin Süleyman mûrçe
Rahmetinin hânına tâvus-ı kudsîler mekes*

K 2/2

*Tâvûs-ı ruh mu çemen içinde perçemin
Yâ kuds-i şahbaz ki âlem-şikârdır*

G 24/7

*Bâl-i tâvûs-ı bahân döktü ankâ-yı hava
Göz karartıp zâg u peşşe şimdi üş ak per kılar*

G 66/6

*Sayd olurken perçem-i tâvûsuna şehbâz-ı can
Ol hümâyı ben meges ya'nî şikâr etsem gerek*

G 96/5

*Erişdik ol güle kim erse çarlı tâvûsu
Kemîne bülbül ola sahn-ı gülistânımıza*

G 153/6

Şeyhî de tavusu güzelliğiyle konu eder beyitlerine. Tavusun o güzel, süslü tüylerini sevgilinin perçemlerine benzetir. O da diğer şairler gibi kuds ve tavus sözcüğünü birlikte ele alır beyitlerde. Tavus güzelliğiyle aşığı avlayan bir kuştur ki âşıklar onun tüylerine vurulur.

1.5.14. Tûtî

“Papağan, duyduğu sesleri taklit edebilme, kendisine öğretilen sözleri öğrenme ve anlamını bilmeden, düşünmeden söyleyebilme yeteneğine sahip bir kuştur. Bütün dünya dillerinde ve edebiyatlarında, bu özelliğiyle yer tutmuştur. Farsçada tûtî, Arapçada bebgâ, Türkçede papağan ya da dudu denilen kuştur. Divan edebiyatında daha çok tûtî bazen de bebgâ ismiyle kullanılmıştır. Divan edebiyatında birçok değişik hatta zıt anlamların sembolü olarak söylenmiştir. Türk halk kültüründe ve türkülerinde tûtî ve dudu isimleriyle geçer. Dudu, kadın olarak da kullanılır. Eski fabl türü eserlerde, bin bir gece masallarında, genellikle bunların tercümesi olarak, Eski Türk Edebiyatında meydana getirilmiş “tûtîname”lerde ve halk hikâyelerinde papağan, güzel öyküler anlatan, dinî ahlakî öğütler veren bir hikâyeci, bir nasihatçi olarak rol almıştır. Bu durum onu, şiirde de ahenkli, anlamlı sözler söyleyen, herkesin örnek aldığı şairin sembolü haline getirmiştir. Papağan kendisine öğretilenleri söyler ve onun konuşması insanın hoşuna gider. Papağana insanlar, söylendiğinde kendilerinin hoşuna gidecek sözleri öğretirler; böylece papağan hoş, tatlı sözler söylediği için güzel konuşan, tatlı sözler söyleyen insanı temsil eder duruma gelmiştir. Güzel konuşan, tatlı sözler söyleyen kişi övünmelerde şairin kendisi, methiyelerde bir başka şair ya da övülen birisi, bazen de sevgilidir. Papağana konuşma öğretilirken, bir sözü tekrarladığında ödül olarak ona şeker verilmiş. Bu yüzden papağan şeker yemeye alıştırmıştır. Papağan, şeker yemeyi sevdiği ve insanın hoşuna giden sözler söylediği için şeker ve şîrîn kelimeleriyle birleşik sıfatlar oluşturmuştur. Tatlı söz söyleyen anlamında, tûtî-yi şeker-hâ, tûtî-yi şeker-şiken, tûtî-yi şeker-feşân, tûtî-yi şîrîn-suhan, tûtî-yi şîrîn-güftâr vb. Papağanın bu sıfatları, güzel konuşan insanlara, ahenkli ve anlamlı şiirler söyleyen şairlere de sıfat olmuştur.”¹³⁵

Her ne dem bâd-ı nesîm irişe ol dem ideler

Ehl-i cennet gözlerine gerd-i râhun tûtîyâ

¹³⁵ Zülfi Güler, “Divan Şiirinde Papağan”, Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, Yıl: 2, Sayı: 1, Mart 2014, s. 61-71.

G 7/2

*N'ola meyl eylese hattun gıdâ-yı la'l-i nâbuna
Çü tûtî kande olursa gıdâ yirine kand ister*

G 19/2

*Tûtî-i kudsem velî iy hâce-i Hindûstân
Lâl olupdur nâtıkam ol la'l-i şeker-bârsuz*

G 34/ 3

*Şâ'irde ki nigârın leb-i la'l-i teri yok
Şol tûtîye benzer ki gıdâya şekerî yok*

G 49/1

*Tûtî gibi şeker-efşân oluban
Leb-i la'lini hoş-makâl gerek*

G 59/4

*Habs-i gamda dustum şeker-lebün vasf itmege
'Adli gibi olmaya bir tûtî-i şîrîn-suhan*

G 115/7

*Tûtîyâ olmayalı gözlerüme gerd-i rehün
Görmedi iki gözüm pertevini mihr ü mehün
İy gözüm bunca belâ derd ile neyki günehün
Gözüm eyvây gözüm vay gözüm eyvây gözüm*

Mur 145/3

Adlî de özellikle dikkat çeken şey tuti ile “gerd-i reh” sözcüğünü farklı dizelerde birlikte kullanmasıdır. Yine “kand, şeker, şîrin sühan” gibi sözcüklerle birlikte kullanarak sevgilinin dudağını ve dudağından dökülen sözleri vurgulamak ister.

*Ger olmasa söz söylemekte dilîr
Olur muydu tûtî kafesinde esîr*

K 2/54

*Engûr yaradılmadan içinde mey gören
Şol dîdedir ki hâk-i derin etti tûtîyâ*

K 3/23

Kanda bula medhin gibi şîrîn şekeristân

Ahmed gibi bir tûti-i ter-gûy-i şeker-hâ

K 11/97

*Gonca-i gül meyl eder âyine-i âb üstüne
Agzın açmış san ser-i tûtî-i Hindistânîdir*

K 15/15

*İzin tozunu gözsüz edinirse tûtiyâ
Gün gibi görüne gözüne gündüzün Sühâ*

G 7/4

*Tûti-i bag-ı suhan Ahmed-i şîrîn-güftâr
Her nefes cân atıp ol la'l-i şeker-bârâ gider*

G 76/7

*Lâ'l-i nûşun şehdini şerh etse Ahmed der gören
Bu ne tûtüdür ki şîrîn sözü şekker tengidir*

G 77/8

*Ey sabâ zülfünde yokla gönümü k'anda benim
Baga düşmüş tûti-i Hindistanım var imiş*

G 129/4

*Ne şîrîn medh senin lebin Ahmed
Kim öğretmiş bu sözleri bu tûtî-i şeker-hâya*

G 291/6

*Gördüğümce hattını lâ'linle ey şekker-makâl
Sanırım bir al tûtüdür ki olmuş sebze-bâl*

Müf – 18

K 11/40,59,97, K 21/11, K 22/37, K 23/31, K 26/15, K 34/32, K 38/5, K 43/6, G 107/2...

Ahmed Paşa, bu mucize kuşun kafeste olma sebebi olarak konuşmasını gösterir. Söz söylemedeki cesareti başına bela olmuştur şaire göre. Kendisini de papağana benzetir çünkü o da papağan gibi güzel sözler söylemede oldukça hünerlidir. Beyitlerin çoğunda da papağanın güzel söz söyleme özelliğini vurgularken mahlasını kullanarak kendini de övmeyi ihmal etmez.

'Avnî asmaz kulağına dürr ü lâ'lin 'âlemün

Tûtî-i tab 'ı ider ol şekkerîn-güftâra meyl

G 46/5

Avnî de söz söyleme konusundaki ustalığını anlatır beytinde papağanın. Onun sözleri şeker gibi tatlıdır ki şair de ona benzemek ister bu yüzden.

*Anun ki şükri gönül tûtîsine şekkerdür
Senâsı şükr ana kim dilde uş mükerrerdür*
G 26/1

*Şeker hikâyetini tûtî zevkden unudur
Kaçan ki Hamdî lebünden haber rivâyet ider*
G 41/5

*Hamdî sen şekker-leb ü gül-çihre vasfın söylese
Bülbül elhân öğrenür gülşende tûtî dil kapar*
G 57/5

*Hamdî`yi söyletmek istersen lebünden bûse vir
Çün kelâma gelmege tûtî şeker-hâlık gerek*
G 89/5

*Hurrem o gönül kim geçe 'âlem hevesinden
Hoş dem sürer ol tûtî ki uçdı kafesinden*
G 121/1

*Uzadur ta'na zebânın Sidrenün tâvûsına
Nârven tûtîsi dinmek ne revâdur perçemi*
G 156/4

Hamdullah Hamdi, diğer şairler gibi tûtî sözcüğünü geleneğe de uygun olarak şeker, leb gibi sözcüklerle birlikte anarak aynı özelliği ortaya çıkarmak ister. Aynı zamanda tûtî gönül kuşu da olur onun beyitlerinde. Tûtîyi beyitlerinde kendiyi kıyaslar ve kendini üstün görür.

*Ruhları âyînesin gösterse ol hûr-ı behişt
Tûtî-i câna ten-i hâkî-kafes uçmag olur*
G 107/6

*Ey lebleri şeker bu gönül tûtîsi senün
Âyîne-i cemâlüne baksa safâlanur*
G 130/6

*Yoh yirlere hare eyleme sözüni Necâtî
Söyler diyu tûtî-i şeker-hâyi kınarlar*

G 155/8

Hüsündürür Necâtîyi gûyâ iden eger

Tûtîyi söylesün dir isen göster âyine

G 513/8

Leb-i vafında sözün biz şekerin çıkaruruz

Kani tûtî ki ide cân ile haridârlığı

G 561/6

Necâtî Bey, diğer şairlerden farklı olarak papağanın en önemli özelliklerinden biri olan ayna karşısında konuşma öğrenmesin telmih yapar. Tûtîyi çoğu beytinde ayine sözcüğüyle beraber kullanması bu düşüncemizi doğrular niteliktedir. O da diğer şairler gibi onun bir söz ustası olduğunu belirtmeden geçmez. Bütün şairlerde ortak olan kafes, cennet, leb, şeker gibi sözcükleri o da kullanır.

Şol leblerindeki meges-i anberîn midir

Yâ tûtî mi ki buldu şeker-hâne benlerin

G 99/3

Lebin tûtîsi uş Hindûstandan

Gelüben teng-i gül-şekker getirdi

G 175/4

Bülbül bigidir kim gül ü gülzâra kavuşdu

Tûtî gibidir kim şekeristâne erişdi

G 177/4

Karga şekker kemire yürüye tûtî muhtâc

Bülbüle cevr güle hâr zihî devr zihî

G 197/6

Şeyhî, bütün beyitlerinde dilinin tatlılığını ve konuşma özelliğini ön plana çıkarmak amacıyla şeker sözcüğüyle tûtîyi birlikte anar. Şeker dışında diğer dikkate değer nokta ise gül ve bülbülü de zikretmesi bütün beyitlerde.

1.5.15. Zâg

“Karga, gurâb. Divan şiirinde, karga ile rakîb arasında bir ilgi kurulur. Bu durumda sevgili bülbül, âşık ise Hü mâ olur. Karganın rengi siyah olduğu için

geceye benzer. Ancak yine de kargaya karşı şairlerin tutumu olumsuzdur.”¹³⁶

“Divanda rengi ve sesi dolayısıyla diğer kuşlarla kıyaslanarak tezat sanatı yapılır. Genellikle tûtî ile baraber tasavvufî remiz olarak kullanılır. Tûtî rûhu, zâg nefsi, şehveti, mâsivâyı temsil eder.”¹³⁷

Nâlemi işitmeyüp zâg-ı rakîbi gûş ider
Ol güle gelmez belî murg-ı suhan-dândan ‘abes

G 13/2

Cân bedende fikr-i agyâr ile bir bülbül durur
Kim ana zâg u zegan cem’ olup olmuş hem-kafes

G 37/2

Hâr-ı hicrân ile hûy eyle hemân kim tutdılar
Gülşen-i kûyin nigârun ‘Adliyâ bûm ile zâg

G 46/5

Adlî, ağyar ve rakip sözcükleriyle birlikte kullandığı bu sözcüğü aşğın sevgiliye kavuşmasında bir engel olarak görür ve öyle kullanır. Son beytinde ise baykuşla birlikte anması ve ayrıca nigâr sözcüğü nedeniyle ise geceye gönderme yapar.

Bir nefes gayrınla söyleşmek belâdır âşîka
Zag ile hem-sohbet olmak bülbülün zındanıdır

G 89/10

Vaslın hûmâyı kuds iken ey kebk-i hôş-hıram
Her zagın aşiyânına pervâz eder dirig

G140/3

Ahmed’i hecrinde görüp nice bir gülsün rakib
Ancılayın bülbüle lâyık mıdır bu cevri-zag

G 141/5

Yahut sakındığından hüsn bâğın
Asar miskin resenler hatt zâğın

K 4/20

Anun için uçar bâğ-ı ruhundan hat-ı zâğın

¹³⁶ Pala, *age*, s. 500.

¹³⁷ Turan, *agm*, s. 31.

Bilir ki makâm olmaz ana gülşen-i zîbâ

G 8/6

Hâr-ı belâya sabr eder illâ ki edemez

Zâg-ı rakîbe bülbülün ey gül-izâr sabr

G 71/5

Ahmed Paşa'ya göre zag âşığı sevdiğinden uzaklaştırır. O, âşık için kendisiyle sohbeti bile aşığa eziyet olan bir mahlûktur. Zag, âşığın rakibidir. Ayrıca sesinin çirkinliğini vurgulamak için de bazı beyitlerinde bülbülle zikreder adını. Bu aynı zamanda tezat sanatı da oluşturur.

Kûy-i dilberde figânuma ider ta'n rakîb

Zâğ-ı nâ-sâzı görün mürğ-i hoş-elhâna geçer

G 10/4

Avnî de rakip ile zağı bir tutar. İkisi de âşığın halini anlamaz. Zag da tıpkı rakip gibi münasebetsizdir ve âşığın, sevgilinin yanı başında feryad etmesine anlam veremezler.

Câhil ü nâ-cinse ey Hamdî sözün 'arz eyleme

Zâga hoşdur sad hezârün nağmesinden bir meges

G 70/7

Hamdullah Hamdi, zağın ne kadar dar görüşlü olduğunu ve sadece görünüşe önem verdiğini, zâhiri önemseddiğini oysa bâtını kavrayamadığını belirtir. Bu beyite tasavvufî mânâda da yaklaşabiliriz. Bâtın ile zâhirin karşılaştırması yapılmıştır.

İtmege zâg-ı zülfünü dil tıflı âşinâ

Bağrumı itdi tu'me için ana laht laht

G 32/4

Zülfi ki 'arz ider dil-i divane hâlini

Bir zâgdur ki gâ'ib olandan haber virür

G 154/7

Habîb işigi rakîbe şeref virürdi velî

Çemende gezmek ile zâg 'andelîb olmaz

G 221/3

Necâtî Bey, ilk iki örnek beyitte zağı tevriyeli olarak kullanmış ve zülüfle birlikte anarak âşığı avlayan ip olarak kullanmış ama ikinci beyitte aynı zamanda zağ bir büyücü, falcıdır. Son beyitte ise şair bülbül ile zağı özellikleri bakımından kıyaslar ve bülbülü üstün

tutar tabii.

*Çün ol seferde maksada tiz eyledin basar
Mâ zâg oldu aynın u kalbin ve mâ tagâ*

K 5/27

*Bâl-i tâvûs-ı bahân döktü ankâ-yı hava
Göz karartıp zâg u peşşe şimdi üş ak per kılar*

G 66/6

Şeyhî, birinci beytinde iktibas sanatı yaparak “*O seyr ü seferde gözlerin maksadına o kadar tez ve aracısız erişti ki, ne gözünü kaydıracak, ne kalbini oynatacak bir varlık girebildi araya! Dikkat edin! O peygamberin gözü ne kaydı, ne de başka yöne çevrildi.[Necm:17] Hz. Peygamber aleyhisselam, Rabbine öyle bir yönelmişti ki gök melekûtunda temaşa ettiği sayısız güzellikleri ve dahası bile O’nu meşgûl etmedi.*” anlamına gelen bu beyti söyler ve bu beyitte Allah ile kulun arasına girmeye çalışan varlık olarak kötüler zağı.

1.6. Gök Cisimleri

İskenderiyeli Yunan matematikçi, coğrafyacı ve astronom Batlamyus Arapların el-Mecistî (en büyük), Ortaçağ Avrupası’nın Almagest adını verdiği eserinde dünyayı merkez alarak gezegenlerin sıralamasını ve hesaplamalarını yapmıştır. Batlamyus, bu eserinde ana çizgileriyle gökyüzündeki cisimleri anlamlandırmak maksadıyla kurmuş olduğu geometrik kuramı tanıtmaktadır. Aristoteles fiziğini temele alan bu kuramda, evren küreseldir ve Dünya bu evrenin merkezinde hareketsiz olarak durmaktadır. Şayet günlük veya yıllık görünümler Dünya’nın hareketleri sonucunda meydana gelseydi, her şey uzaya saçılır ve Dünya parçalanırdı. Ay, Merkür, Venüs, Güneş, Mars, Jüpiter, Satürn ve sabit yıldızlar Dünya’nın çevresinde, muntazam hızlarla, dairesel hareketler yaparlar. Sabit yıldızlar küresi evrenin sonudur. Bu sabit yıldızlar Koç, Boğa, İkizler, Yengeç, Aslan, Başak, Terazi, Akrep, Yay, Oğlak, Kova ve Balık şeklinde sıralanmıştır. Bunların hepsinin üzerinde ise Arş-ı Âla denilen dokuzuncu kat gök bulunmaktadır.

“Hayat içerisinde böylesine müessir olan ilm-i tencim, Osmanlı şairlerinin dünyasına da yansiyarak bu ilimle alâkalı bir mazmunlar sistemi oluşturmuştur. Pek çok

divan şairinin divanlarına bakıldığında bunu müşahede etmek mümkündür.”¹³⁸

1.6.1. Kamer (Bedr, Hilâl, Mâh, Ay)

“Birinci felekte bulunan kamer, bu feleğin tamamına hâkimdir. Pazartesi gündüzüne ve cuma gecesine tesir eder. Sa’d-ı mutavassıt (orta kutlu) ve neyyir-i asgardır (küçük nurlu). Müneccimlere göre tabiatı nemli ve soğuktur. Bu yüzden bu seyyârenin tesirinde olanlar sebatsız, ihmalkâr, kararsız, hayalci, endişeli, zayıf ve metanetsizdirler. Uğurlu rengi beyaz, madeni gümüştür. Mesleği ise vezirdir. Keten, kamış ve otlar üzerindeki kurutucu etkisi nedeniyle de şiirlere konu olmuştur. Bunun dışında eski inanışlara göre, kozmik zaman, dünya yaratıldığında her bir seyyâreye biner yıl (başka bir rivayete göre yedişer bin yıl) verilmek üzere, yedi devreye bölünmüştür. İlk devir devr-i Zuhâl ya da devr-i Âdem’dir. Zuhâl, Mirrîh, Müşteri, Şems, Zühre ve Utârid devirleri geçmiştir. Şu an içinde bulunduğumuz devir son devirdir ve adı devr-i Kamer yahut devr-i Muhammedî’dir. Bu devrin sonunda kıyametin kopacağına inanılır. Bu yüzden kamer, beyitlerde kıyamet ile olan bu ilgisinden dolayı “fitne” ve “fitne-i ahir zaman” tabirleriyle birlikte kullanılmıştır. Güneş’in aksine ışığı ateşten değil nurdandır. Bu açıdan daha naif ve nazik teşbihlere de konu olmuştur. Divan şairlerinin en sık başvurduğu mazmundur. Ay ve ay ile ilgili her şey şiirlerde binlerce teşbih unsuruna dönüşmüştür. En çok da sevgiliye ve sevgilinin yüzüne teşbih edilmiştir.”¹³⁹

İy kamer-çehre melek-sûret-i insânda seni
Hüsn-i tasvîr idüben rûh-ı revân eylediler

G 24/2

Saldı pertev yüzün eflâke çün iy bedr-i münîr
'Aks-i hurşîd ü kamer oldı o vech-i hasenün

G 55/4

Rûz u şeb devr eyleyüp yiryüzini pür-nûr iden
Ay ile gün pertevi 'aks-i cemâlündür senün

G 61/2

¹³⁸ Nurefşan Kapal, “Zâtî Divanı’nda Kozmik Unsurlar”, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, Cilt: 6, Sayı: 24, Kış 2013.

¹³⁹ Emrah Gülüm, “Sünbül-Zâde Vehbî Dîvânı’nda (Sünbülîstân) Kozmik Unsurların Kullanımı”, Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 9/9, Ankara Summer 2014, p. 519-546.

*Tâli 'üm şemsi benüm hîç tulû' eylemedi
Şeb-i yeldâ-yı gama togmadı bir mâh n'idem*

G 87/4

G 25/2, G 58/1, G 62/5, G 79/4, G 90/1, G 93/2, G 131/2, G 132/1, G 140/3...

Adlî, daha çok ay'ı ışığı nedeniyle anar beyitlerde ve bu özelliği ile misafir eder dizelerine. Vech, suret, çehre gibi sözcüklerle zikrederek de hem tenasüb yapar hem de yüz güzelliğini vurgular zihniyete uygun olarak. Ayrıca ayın ışığının nur olduğunu da sezdirir bize.

*Bir parmagınla sîbini şakk eyledin mehin
Meşy etse da 'vetinle şecer tan mıdır şehâ*

K 3/14

*Ay nûru günden almaya sâyemden isteye
Bir gün ger iktibâs-ı ziyân eyleyem senin*

K 6-V/6

*Mâh-ı âlemin burc-i kamer kıldı zemîni
Kim na'l-i semendinle hilâl oldu hüveydâ*

K 11/67

*Ben mi yüzünde yâ bulmuş mâh ile Pervin kırân
Saç mı alnında yâ olmuş nûr ile zulmet karîn*

K 23/12

*Hâl-i Ahmed hüsnüne ey meh tamâm âyînedir
Hüsnünün seyr etmege bâri nazar kıl dâ'imâ*

G 2/12

*Aç alnın ki ay yüzüne gün gulâm ola
Çöz zülfün ki hil'at-i hüsnün tamâm ola*

G 5/1

*Ey mâh-ı hüsne mihr-i ruhundan bihâ viren
Olmaz iki cihân seni bir görmege bahâ*

G 7/2

Devr-i kamerde fitneler uyarır uykudan

Nergislerin ki sürmesini naz eder dirig

G 140/7

K 5/1, K 13/12, K 19/50,52, K 24/2, K 26/2, G 3/1, G 4/9, G 26/13, G 29/2...

Ahmed Paşa, ilk beytiyle “şakk-ı kamer mucizesi” ile “ağaçların davetine icabet etmesi mucizesi”ne telmih yapmaktadır. Yine bir diğer beytinde ay tutulmasını sevgilinin yüzüne saç gelmesine bağlayarak hüsn-i ta’lil yapar. Sık sık ayın nuru ile yeryüzünü aydınlattığını da vurgular dizelerinde. Son örnek beyitte ise fitne sözcüğü ile ay devrine vurgu yaparak kıyamet gününe telmihte bulunur.

Yüzün meh-i ‘îd ü ser-i zülfün şeb-i Esrâ

Gamzen yed-i Mûsâ leb-i lâ ‘lün dem-i ‘Îsâ

G 1/1

Alnun kamerine yüzün ayına müşâbih

Bunca göz ile görmedi bu çarh-ı muallâ

G 1/3

Mihr ü meh âb içre ‘arz-ı hüsn iderlermiş sana

Lîk kadri anların bu işden aşğa düşer

G 13/4

Bir güneş yüzlü melek gördüm ki ‘âlem mâhıdur

Ol kara sünbülleri ‘âşıklarının âhıdur

G 14/1

Ey perî hüsn ile çün germ oldı bâzârın senün

Âfitâb ü mâh oldılar harîdârın senün

G 42/1

G 2/4, G 5/3, G 18/1,7, G 51/1, G 60/5, G 23/1, G 32/3.

Avnî, sevgiliyi her yönüyle kutsal bir mahiyette ifade etmiştir. Onun yüzü bayram hilali, zülüfleri İsrâ gecesi, dudakları İsrâ zamanı gamzesi de Hz. Mûsâ’nın Yed-i Beyzâ mucizesine benzetilmiştir. Sevgilinin alını da ay’a benzetilir. Ay’ın üzerindeki lekeler ise sevgilinin yüzüne dökülen sünbül gibi zülüflerdir.

Kurs-ı mehi felekde iki pâre eyleyen

Arpa küliçesin özine eyledi gızâ

K 2/7

İrerse âsmâna dahu düşmenün seri

Şakk eyleye kamer gibi bir barmagun şehâ

K 2/22

Anlar ki mâh u mihr idi çerh-ı nübüvvete

'Ayneyn iken tapuna 'aceb çekdiler 'anâ

K 2/45

Ay ile gün felekde 'aks-i rikâb-ı Ahmed

Bunca şeref melekde ihsân-ı bâb-ı Ahmed

K 23-II/1

Ey zülf-i kamer-pûşî "ve'l-leyli izâ yagşâ"

Gün gibi tecellî kıl tâ gaşy ola her eşyâ

G 4/1

Yâ Rab görem mi ol mehi kim mihrbân ola

Râm ola ben garîbe vü ârâm-ı cân ola

G 5/1

Senün mihrünsüz ey mâhum bulunmaz

Ararsam zerre zerre kâ'inâtı

G 15/6

Ay yüzün aydıncagıdur şehr-i Belkıs-ı cemâl

Eksügi budur hemân anda temâşâlık gerek

G 89/2

Hamdullah Hamdi de ilk beyitlerinde Hz. Peygamberin ay'ı iki parçaya ayırması hadisesine telmih yapar. Yine sevgilinin yüzünün güzelliğini anlatmak için kullanır ay'ı ve güneşin ay ile birlikte dünyayı güzelleştirdiğini de vurgular.

Ey sa'âdet âfitâbı meh gulâm olsun sana

Dil-rübâlık şûhluk devri temâm olsun sana

G 4/1

Saç zülfini ruhuna ki 'anber gulâm ola

Aç gün yüzün ki mâh-ı nev işi temâm ola

G 22/1

Hattunı an ko cevri ki âhur ider hurûc

Küffâr-ı Rûma devr-i kamer çün temâm ola

G 22/6

*Âb-ı neşât ile tolanur zevrak-ı kadeh
Bâd-ı murâd ile yürür ey meh gemi ferah*

G 43/6

*Ey sa'âdet güneşi dil yüzünü mâh bilür
İşigünü feleke virmezin Allâh bilür*

G 64/1

*Bedr olmuş idi ay gice togdı ansuzın
Gören didi ki var ise ol meh-likâ budur*

G 79/3

*Revâ midur ki güneş yüzüne kamer diyeler
Gice ile seyre çıkarsan dahi neler diyeler*

G 117/1

*Sen gün sıfatlu ay için ey müşteri-cebîn
Âheng idince nâleye ben Zöhre na çalar*

G 133/2

G 53/1, G 56/1, G 128/4, G 129/1, G 147/4, G 155/2, G 167/4, G 169/3, G 190/1...

Necâtî Bey, ilk örnek beytinde alışılmışın dışında ay'ı bir köle, esir yapar. Ayın tutulmasının bitişi ise sevgilinin saçını yüzünden çekmesiyle gerçekleşecektir şairimize göre. Devr-i kamer tamlaması ile de âhir zamanı işaret etmektedir. Sevgilinin güzelliğinin bütün olarak ifade etmek için güneşi, yüzünün güzelliğinin ifade etmek içinse ay'ı kullanır şair.

*Kestin külîçe-i mehi tennûr-ı çerhde
Çün hân-ı mu'cizâtüna germ oldu iştiâ*

K 5/23

*Bağlansa emrine nola şems ü kamer kemer
Nurunla buldu neşv ü nema iki hod-nümâ*

K 5/24

*Sipihr sofrasın açar bu hâna mâ hazan
Kültçe ay u güneş sevr ü berre biryânı*

K 14/32

Gece saçında kamer yüzüne tan okuyugör

Halt u haddin ki olur sebzeyile mân garîb

G 6/5

Câdû gözün çü fitneye binip atar hadenk

Sihr ile ay olur yayı kamçısı ejdehâ

G 2/3

Yazdı haddin varakına yine hattın tevkî

Ki senin hükmüne meh bende ola mihr mutî

G 89/1

K 1/3, K 9/29, K 14/25,34, Mus 1-II/8, Mus 3-I/2, G 1/5, G 16/1, G 31/2, G 39/2...

Şeyhî, ilk beytinde peygamberi överken onu ay'ı bir ekmek somunu gibi ikiye böldüğünü söyleyerek şakk-ı kamer olayına telmih yapar. Yine ay ve güneşi peygamberin emrine vererek onları iki hizmetkâr kisvesine büründürür. Sevgilinin saçı siyahlığıyla geceye, yüzü ise nuru ile ay'a teşbih edilir. Bir diğer beyitte ise sevgilinin kaşı aya benzetilmiştir.

1.6.2. Zühre (Nâhid)

"Üçüncü feleğin hâkimidir. Salı gecesini ile cuma gününe tesirlidir. Müennes-i leylî (gecenin hanımı) ve sa'd-ı asgârdır (küçük kutlu). Tabiatı normal ancak soğuk ve nemlidir. Bu seyyâreye mensup olanlar güzel, zarîf, zevk sahibi, zeki, maharetli, sanatkâr, duygusal, eğlenceye düşkün, merhametli, istekli, ferah, güzel ahlaklı, oyunbaz, hoş sözlü, cinselliğe ve sevdaya meyyâldirler. İnanişâ göre çıplak gözle görülebilen bu seyyâreye bakmak kalbe sevinç, mutluluk, huzur ve neşe vermiştir. Rengi yeşil, madeni kalay, mesleği ise sâzendedir (çalgıcı). İlm-i tencîmde diğer adları Kervankıran ve Çobanyıldızı, edebiyatta ise Nâhîd'dir. Efsaneye göre Zühre, Hârut ve Mârut'un aklını başından alan İranlı bir güzeldir ve melekleri kandırarak göğe yükselmiştir. Bunun cezası olarak da Allah tarafından Venüs gezegenine dönüştürülmüştür. Bu nedenle divan edebiyatında şarkı, çalgı, çengi, raks, meclis, saki, aşk, güzellik, takı (halhal) ve eğlence anlamlarına gelen kelimelerle tenasüplü kullanımının dışında, bu efsaneye atfen "Hârut, Mârut, Çâh-ı Bâbil" gibi kelimelerle birlikte de kullanılır. Ayrıca çok parlak oluşundan mütevellit göze, gözyaşına ve inciye de benzetilmiştir.¹⁴⁰

¹⁴⁰ Gülüm, agm, s. 530.

Venüs yıldızıdır. Arza yakın ve nücûm ilmine göre yeri üçüncü gök olan bir seyyaredir. Fecirden biraz evvel güney doğu tarafında ve guruptan sonra güney tarafında görünür. Kervankıran, Çobanyıldızı gibi adları vardır. Edebiyatta bir adı da Nâhid'dir. Zühre yıldızına mensup olanların talihi iyi olur. Çünkü sa'd-ı asgardır. (küçük uğurlu). Zühre yıldızına parlaklığından dolayı bu isim verilmiştir. Zühre eskiden nâhid isminde sazende bir kadın imiş; sonradan yıldıza tebdil edilmiş. Ayrıca Zühre hevâ ve heves erbabına ve çalgıcılara mensuptur. Zühre, klasik edebiyatımızda genellikle sazende ve hanende olarak geçer. Bezm-i ayş tertip eder. Şah bezmlerinde dolaşır, daha ziyade saz olarak çeng kullanır.¹⁴¹

Nâhid nevâsından eder bezmini magni

Mutriblerin alsa ele kânun ile şeş-tâ

K 11/25

Biçtim kabâ-yi mehdi çü dil-dârım üstüne

Zöhre terâne bağladı eş'ârım üstüne

K 17/1

Bezm-i ayşın Zöhrenin germ etmege sâkî sıfat

Âb-gûn akdâh içinde gezdirir âzer güneş

K 19/12

Şâh bezminde amel olmaga bu kavî-i garîb

Ediniptir Zöhre-i zehrâyi hunyâ-ger güneş

K 19/48

Seher ki Zöhre nevâda düzetti perde-i çeng

Arûs-i heft felek çarha girdi çâpük ü şeng

K 21/1

Sâkiyâ peymâne sun kim şevkine Şeh bezminin

Zöhre her gün çeng ile hurşîd-i tâbân oynatır

G 38/4

Âhım felekte Zöhreye âheng eder velî

Gör tâli'im ki dinlemez ol mehl-likâ henüz

G 118/2

¹⁴¹ Kapal, agm, s.166.

*Gösterirse yüzünün benlerin ol Zöhre-cebîn
Nice baş koyduğun Ay ile Süreyyâ göresin*

G 229/4

K 11/26, G 81/5, G 187/2, K 21/5, K 22/24.

Ahmed Paşa, zühreye terane bağlatarak ve eğlence meclisini ısıttığını söyleyerek onun çalgıcı olarak anıldığını ispatlar. Şah meclislerinde gezen bu yıldız ayrıca güzelliğinin parlaklığıyla da dikkat çeker. Çengi oluşu ve nağmeler düzmesi de sık sık vurgulanır örnek beyitlerde. Kimi zaman da âşığın âhını o ay yüzlü sevgiliye ulaştıran, ona eşlik ve yardım eden bir yıldız olur zühre. “Zöhre-cebîn” terkihiyle şair sevgilinin alnının da zühre yıldızı gibi parlak ve açık olduğunu belirtir ki burada sevgilinin iffetine de bir övgü vardır.

*Çünkü dildâr niyâzun görüben nâz eyler
Nâleni işidicek şîveye âğâz eyler
Bezmi-gamda kadîni çeng yüzün sâz eyler
Nâlişün perdesini Zühreye dem-sâz eyler
Gönül eyvay gönül vay gönül eyvay gönül*

Mh 48/6

Avnî de zührenin sâzende olduğunu söyler. Hatta zavallı âşığın yalvarıp yakarmalarına keder meclisinde zühre de eşlik eder. O inlemelerin ahengine o da sesi ve çengiyle, sazıyla katılır.

*Nakş-ı zamâne bağlasa zühre terânesin
Pür-sûz iderdi sâzıyile tâziyânesin*

G 120/2

*Bir gazel nazm eyledüm mâh-ı nigârîn üstine
Görse zühre bağlar anun nakş-ı rengîn üstine*

G 138/1

Hamdullah Hamdi, ilk örnekte tıpkı çağdaşları gibi zührenin sâzendeliğini ön plana çıkarır, ona terâne bağlatır. İkinci örnekte ise zühre o ay yüzlü sevgiliye şairin yazdığı gazeli okuyan, âşığa yardımcı olan dosttur.

*Kimse aglamagı gözyaşı ne bilsün bilmez
Anı ey zöhre-cebîn âh-ı seher-gâh bilür*

G 64/4

*Necâtî âhuna âheng ider Zöhre didügi için
Kulagı çınladı şöyle tabancalar yidi defler*

G 91/6

*Sen gün sıfatlu ay için ey müşteri-cebîn
Âheng idince nâleye ben Zöhre na çalar*

G 133/2

*Şöyle burdı kulagın dehr Necâtînün kim
İnlese Zöhreye dek nagme-i tanbûrı varur*

G 161/6

*Figân ü âh ü nâle bir dem olmaz
Ki sâz-ı Zöhreye zîr ü bem olmaz*

G 230/1

*Gönül ger âhuna âheng iderse Zöhre-i zehrâ
Yaraşur zîre kim zîrün sadâsı zâr olur benden*

G 403/6

Necâtî Bey, ilk örnekte sevgilisini zühreye benzetir ve sevgiliye “zöhre-cebîn” diye seslenir. Zühre şairin dizelerinde topkî diğer şairlerde olduğu gibi âşığın âhına eşlik eder. Zühre onun dizelerinde sâz, tanbur, nağme, sadâ gibi müzik terimleriyle tenâsüb oluşturmaktadır. Ayrıca iki örnekte de kulak sözcüğü ile kullanılması yine onun ses ile bağlantısının bir sonucudur.

*Açmağa zühre çehre vü mu'ciz benât-i na'ş
Olmuş idi ayn-ı âleme şi'r-i siyehhicab*

K 12/4

*Pervîz-bahı u zühre-makâm u zühal-mahal
Nevrûz-rüzı tâli'i hurşîd ile Hamel*

M 2/I-12

*Yâ meclis-i şarabtır ay anda cam-ı Cem
Pervîn tabakla nukl düzer zühre sâz-ı çeng*

M 4/I-3

*Yok halâ dedim ol ay bezmine yoktur yele yol
İzin öp menzilini zühre vü keyvâne irür*

G 56/5

Oldu sa'd ıldızının gurre si garrâ bu gece

K'itdi mâh ile kırân zühre-i zehrâ bu gece

G 48/1

Şeyhî, ilk beytinde sevgilinin yüzünü parlaklığı dolayısıyla zühre yıldızına benzetir. Bu beyitte en parlak yıldızlardan biri olan zühre ile en sönük yıldız olan “benât-i na'ş” arasında tezat sanatı yapar. Bir başka beytinde ise zühre bir işret meclisinde çeng çalarak meclise meze sunar. Bir başka mecliste ise zühre, ay ve keyvân birliktedirler. Ahmed Paşa ve Necâtî Bey gibi dönemin diğer önemli şairi Şeyhî de “zühre-i zehrâ” terki bini kullanarak sevgilinin yüzünü bu parlak yıldız a benzetir.

1.6.3. Şems (Mîhr, Âfitâb, Hûrşîd, Güneş)

“Divan edebiyatının en çok başvurulan mazmunudur. Teşbihleri sayılamayacak kadar çoktur. Şairlerin hayal dünyasında şekilden şekle girer ve bu sayede binlerce mazmunun temelini oluşturur. Teşbihlerde çift taraflıdır. Hem benzeyen hem de kendisine benzetilen olarak kullanılmıştır. Dördüncü feleğin hâkimidir. Perşembe geces i ile pazar gününe tesirlidir. Müzekker-i nehârî (gündüz erkeği) ve sa'd-ı evsâttır(orta kutlu). Tabiatı sıcak ve kurudur. Kuvvet, şiddet, kahır, gözyaşı dökme, gazap, rağbet, utanma, merhamet gibi özellikler Şems'e aittir. Bu seyyâreye mensup olanlar gösterişe, eğlenceye, sefaya ve süse düşkün, sanatkâr, hayalperest, zeki ve kuvvet sahibi olurlar. Rengi sarı, madeni altın, mesleği ise sultandır. Bu nedenle “Sultân-ı Encüm” ya da “Şâh-ı Encüm” şeklinde de kullanılır. Metinlerde “Neyyîr-i Â'zâm” veya “Sultân-ı Â'zâm” olarak da geçer. Lâl ve akik taşlarının oluşumunda tesiri büyüktür. Ay ile birlikte “Şems ü kamer, sîm ü zer, mîhr ü mah” gibi ikilemelerde kullanılır. Şiirlerde çoğunlukla sevgiliye ya da memdûha teşbih edilse de binlerce farklı şekilde karşımıza çıkmaktadır. Beyitlerde güneş en çok tutulmasıyla, madenler üzerindeki tesiriyle, gül-şeker ilişkisiyle, göz, zerre, sâye, katre, su, sehâb, hararet ilişkileriyle, ahir-zaman ve kıyamet alametleriyle ve tan namazıyla ilişkilendirilerek kullanılır.”¹⁴²

Saldı pertev yüzün eflâke çün iy bedr-i münîr

'Aks-i hurşîd ü kamer oldı o vech-i hasenün

G 55/4

¹⁴² Gülüm, *agm*, s. 528.

*Hüsn ile hurşîd-i enver çâkerün lâyık midur
Meclisünde dem-be-dem bir bed-likâ eksük degül*

G 75/5

*Mihr-i 'âlem-tâbı medh itmek düşer mi zerreye
Kevkebe lâyık midur itmek meh-i tâbânı medh*

G 15/2

*Hâkümün her zerresi raks ura yârün mihrile
Ger ide zülfi nesîmi kabrüm üstine güzer*

G 22/2

*Ol âftâbun itsem hâk-i derinde mesken
Bir zerre olmaz idüm kasr-ı cinâne muhtâc*

G 14/3

*Medh-i 'âlemden çü müstagnî olupdur âftâb
'Adliyâ nice idersin ol gözi fettânı medh*

G 15/5

*Ol mehün mihr-i cemâline mukâbil olıcak
İy güneş olmayısar zerrece senün eserün*

G 58/2

*Güneşi gördi gözüm dil seni sandı didi cân
Kâmeti serv-i gülün yok durur epsem degül ol*

G 78/5

*Ruhlarun şem'i virür nûrını şems ü kamerün
Yüzünün şevkiyle zulmeti gider seherün*

G 58/1

*N'olaydı 'Adli'ye bir zerre denlü meyl itsen
Çü rûşen oldu yüzün şems ile kamerden yeg*

G 62/5

G 5/1, G 12/4, G 33/1, G 51/5, G 63/4, G 76/1, G 87/4, G 93/2, G 123/4, G 144/1...

Adlî, en çok parlak ışığı nedeniyle kullanmış beyitlerinde güneşi ve sevgilinin yüzünü teşbihte güneşten faydalanmış. Ayrıca da bütün beyitlerinde ay ile zikrederek tezat sanatı yapmıştır. Güneşi sevgilinin güzelliğini anlatmak için kullanmıştır. Sevgilinin yüzünün güzelliğini ayın ve güneşin aksine benzetir.

*Nûnla beyân olunmuş izâ'ş-şemsü küvviret
Ol gün güneşde nûr-ı Muhammed komaz ziyâ*

K 3/30

*Düşmüş yapılırken göğe sahnından iki hışt
Olmuş birisi meh biri mihr-i felek-ârâ*

K 11/7

*Hûrşîd işitip dedi ki ey mâh yerin bil
Ben var iken ol mertebe degmez sana zirâ*

K 11/21

*Havfindan oldu bahşişinin zerd âfitâb
Lûtfundan oldu sözlerinin şerm-sâr lâ'l*

K 12/23

*Taht urup tâk-ı felekde husrev-i hâver güneş
Giydi nârenci kabâ urundu nûr efsar güneş*

K 19/1¹⁴³

*Nebât-ı sûhte ki yakmış idi mihr dilin
Yüregine su sepe geldi subh-dem bârân*

K 39/2

*Pervâne ruhun şem'ine mihr ile mey ey dost
Şükrâne izin tozuna taht ü küleh ey dost*

G 21/1

*Kâseyle şems devr edüben eşigin göğün
Deryûze eylese nola bâb-ı keremdir*

G 32/10

*Ruhun şen'i şu'âından dil ü cân ü ciger küynür
Nazar kılmaga hûrşîd-i cemâline nazar küynür*

G 101/1

*Evvel umar idim kim sâyende hoş geçeydim
Bu rûşen oldu âhır k'olmaz güneşde sâye*

G 263/6

Âfitâb ol meh-likânın yakmasın zîbâ yüzün

¹⁴³ Bu kaside 68 beyitlik ünlü" Güneş Kasidesi"dir.

Yoksa bir âh eylerim dilden ki yanar âfitâb

K 38/1

K 2/112,114, K 3/17, K 4/26, K 7/8, K 8/4,6, K 11/102, K 16/27, K 22/4,8,16, K 26/13...

Ahmed Paşa, Hz. Muhammed ile güneşi kıyaslamış ve bu da onun güneşi ışığı nedeniyle beyitlerine konun ettiğini gösterir bize. Ancak güneş sadece ışık kaynağı değildir elbette. Sevgilinin güzel yüzü de güneşe benzetilir. Ayrıca sık sık ay ile kıyaslanır ve ay'a bu konuda haddi bildirilir. Güneşin sıcaklığı, ışığı onun beyitlerinde en çok vurgulanan özellikler olmuştur. Tabii güneş denilince bu şairimize, Fatih'e yazdığı ünlü "Güneş Kasidesi" nedeniyle, özel bir yer ayırmak gerekir. Şair, sultanı güneşe benzeterek onu her yönden mükemmelleştirmiş ve methiyenin en güzel örneklerinden birini vermiştir. Ayrıca Fatih'in tahta çıkışını da bu vesile ile çok güzel anlatır.

*Mihr ü meh âb içre 'arz-ı hüsn iderlermiş sana
Lîk kadri anlarun bu işden aşığa düşer*

G 13/4

*Bir güneş yüzlü melek gördüm ki 'âlem mâhıdur
Ol kara sünbülleri 'âşıklarınun âhıdur*

G 14/1

*Bir şâha kul oldum ki cihân ana gedâdur
Bir mâha dutuldum ki yüzi şems-i duhâdur*

G 18/1

*Bir dilbere düşürdi beni gerdiş-i eflâk
Kim mâh ü güneş yüzi ziyâsında Sühâdur*

G 18/7

*Ey perî hüsn ile çün germ oldı bâzârun senün
Âfitâb ü mâh oldılar harîdârun senün*

G 42/1

*Bozdi yüzini mehün zülf ile lutf-ı 'ârızun
Âfitâbâ âteş urdı tâb-ı ruhsârun senün*

G 42/2

*Dolsa 'âlem tan degül dûd-ı siyâhumdan benüm
Mihr görmen zerrece gün yüzlü mâhumdan benüm*

G 51/1

G 7/1, G 18/2, G 23/1, G 29/3, G 49/2, G 52/4, G 57/1, G 60/5.

Avnî de bütün beyitlerinde ay ile tamlama kurarak kullanır güneşi. Kâh sevgilinin güzelliğini anlatmak için kullanır kâh gönlünü kaptırdığı peygamberini anlatmak için. O da diğer şairler gibi güneşin ısı ve ışık kaynağı olmasından yararlanır elbette beyitlerinde.

*Anlar ki mâh u mihr idi çerh-ı nübüvvete
'Ayneyn iken tapuna 'aceb çekdiler 'anâ*

K 2/45

*Nûr-ı hidâyetiyle 'âlem münevver oldu
Ferr ile tâli' oldu çün âfitâb-ı Ahmed*

K 23-II/3

*Güneş yüzüngöricek şerm idüp sehâba girür
Ne vasfa sıgdı cemâlün ne hod kitâba girür*

G 27/1

*Âferîn ol âfitâbun hüsnine kim zerresi
Dil-ber-i Çin ü Hitâ mahbûb-ı Türkistânîdür*

G 33/6

*Sensin ol nûr ki meh-tâb-ı cemâlün 'aksi
Güneş oldu düşüp âyîne-i cirm-i feleke*

G 136/3

*Cemâli vaz'ını bulmaz o mihr-i zer-pûşun
Düzüp bozarsa ne denlü kamer 'imâmesini*

G 155/2

K 2/43,49, G 15/6, G 27/3, G 65/1, G 71/1, G 96/2, G 98/1, G 147/2, G 149/1, G 149/1...

Hamdullah Hamdi, güzelliği ifade etmek için güneşten faydalanır. Aynı zamanda sık sık nur sözcüğüyle birlikte kullandığı güneşin ışığından da faydalanmayı ihmal etmez tabii.

*Aldum agzun ölçüsini zerre denlü yok vefâ
Pür-cefâsın hey güneş yüzlü habîbüm Mustafâ*

G 1/1

*Ey Necâtî taş iken la'l ide horşîd bigi
Bir nazar eyler ise himmet ile Şâh sana*

G 2/8

*Ey sa 'âdet âfitâbı meh gulâm olsun sana
Dil-rübâlık şûhluk devri temâm olsun sana*

G 4/1

*Ey gönül 'ışk odına yanmak sana oldu halâl
Vey gözüm mihrinde ol mâhun harâm uyhu sana*

G 14/5

*Benzetdilerse çihre-i dil-dâra ey güneş
Şevk ile germ olub külehün âsumâna at*

G 33/3

*'Işk odıdur ruhunla lebünden safâ viren
Mihrün harâretinden olur gül-şeker lezîz*

G 53/2

*Ben fakîr olduğum için yakdı yandurdu beni
Âh kim germiyyet-i horşîd dâ'im pestedür*

G 82/4

*Doğubdur âfitâb-ı sâgar-ı 'ışk
Çerâğın 'aklunun dinlendürigör*

G 106/2

*İşgi tozı ne iksîr olur ki şems ü kamer
Yüzini sürmeyecek altın adı bakır olur*

G 169/3

*Görinür nûr-i cemâlünden dehânun zerresi
Gerçi olur Âb-ı Hayvân şems-i hâverden ırag*

G 266/5

G5/3, G 12/1, G 44/6, G 56/1, G 64/1, G 89/1, G 92/2, G 105/7, G 113/4, G 117/1,
G 118/4, G 124/6...

Necâtî Bey, sevgililer sevgilisinin yüzünün güzelliğini anlatırken güneşten faydalanır diğer şairler gibi. Ayrıca dünyadaki yaşamın kaynağı ve vazgeçilmezi olarak da ele alır. Kamer, mah gibi sözcüklerle de tezat sanatının diğer unsuru olarak kullanır güneşi. Gül-şeker ilişkisine ve lâl taşının oluşumundaki etkisine de değinir. Madenin altın olduğunu belirtmeyi de unutmaz.

*Çü doğdu şems-i Muhammed vücûd şarkından
Adem gurubuna erdi zalâm-ı küfrü dalâl*

K 3/45

*Görmeye devletin güneşi zerrece zeval
Ermeye sıhhatin gülüne şemme-i elem*

K 10/36

*Ger hüsnü bedri nuruna ede mukabele
Yüzü ayıyla görüne şemsü'd-dubâ sühâ*

Mus 1-II/8

*Hing-i sipihr merkebin olmağa cehd eder
Mihir ile meh dahi yili Şîrk'olalar yedek*

Mus 1-V/5

*Mihrinden ura zerreleri toprağımın raks
Senden sinime irse nesîm-i seher ey dost*

G 2/2

*Hüsn hânî ni'metinden gün yüzün açsa nikâb
Sofrasında sebze değmez kurs-ı müh u âfitâb*

G 3/1

*Hürşîdden seîr ü kamerden kemer düzer
Eflâki çelr ü hayme nücûmu cüyüş eder*

G 10/5

*Kimin ki cemâlin kamerine nazan var
Hergiz basarı yok güneşe derse ferî var*

G 16/1

*Ferr ü ziyâ cihâna nitek'i âfitâb olur
Nûr-ı safâ vilâyet-i câna şarâb olur*

G 70/1

K 4/11, K 14/32, Mus 1-IV/5, Mus 2-IV/3, Mus 3-IV/5, G 25/1, G 77/1, G 88/2...

Şeyhî de Hz. Peygamberi güneşe benzeterek başlar divanına. O da öncelikle güzellik unsuru olarak ele alır güneşi. Bedr, ay, meh, kamer gibi sözcüklerle de ikileme kurar ki bu da gece gündüz bağlantısına işaret eder aslında. Yine o da diğer şairler gibi güneşin bir ışık kaynağı olduğunu ve doğaya can verdiğini de belirtir dizelerinde.

1.6.4. Müşteri

"Altıncı feleğin hâkimi olan seyyâredir. Pazartesi gecesiyle perşembe günü Müşteri'nin etkisi altındadır. Sa'd-ı ekber (büyük kutlu) ve müzekker-i nehârîdir (gündüzün erkeği). En hayırlı, uğurlu seyyâredir. Tabiatı normal olmak üzere sıcak ve rutubetlidir. Din, ilim, yumuşak huyluluk, hayâ, tevazu, kerem, akıl, temizlik, hitabet ve belagat Müşteri'nin özelliklerindedir. Bu seyyâreye mensup olanlar cesur, alicenap, zarif, mütevazı, terbiyeli, utangaç ve cömert olurlar. Rengi mavi, madeni tunç, mesleği ise kadı ve hatiptir. Şiirlerde "Hatîb-i Felek, Kâdî-i Felek, Kâdî-i Çarh" gibi tabirler Müşteri'ye kinayedir. Diğer adı Hürmüz'dür. Beyitlerde akıl, hikmet, büyük uğur, güzel huy ve saadet anlamlarıyla birlikte kullanılır. Altıncı felekte olması sebebiyle yüksekliğe ve makama da atfedilen Müşteri, renginden dolayı mücevhere ve gözyaşına, büyüklüğünden dolayı da memdûhun yüzüne atfedilmiştir. Aynı zamanda Kavs (Yay) burcunda olması dolayısıyla Kavs ile; Kamer ve Mirrih ile dost, Zühre ve Utârid ile düşman olması dolayısıyla da bu seyyâreler ile ilişkilendirilerek kullanılır.¹⁴⁴

Sen şâha müşteriyem cân u cihân vireydüm
Bir dem visâl olursa ucuzdur ol bahaya

G 123/5

Adlî, örnek beytinde müşteriyi tevriyeli kullanır. Hem sevgiliye talip olduğunu ve bunun için canını bile verebileceğini söyleyerek müşteri ile alıcıyı hem de ne kadar isabetli bir iş yaptığını anlatmak için de müşteri yıldızını işaret eder.

Pûte-i zerrîn diker evc-i felekde âfitâb
Müşterîdir tîr-i kavsine bu gün meydân-ı ıyd

K 34/24

Ne mâhsın ki cân alalı Müşteri gözün
Bâzâr-ı mihr içinde haridârınım senin

G 153/5

Olma ey dil müşterî yârin metâ'-ı vaslına
Kim senin fakrın kavî anun gınâsı ber-kemâl

G 183/8

¹⁴⁴ Gülüm, agm, s. 533.

*Rakib önünde cân olmaz inende müşteri mihre
Sakinir gem bâzârı yavuz gözden yavuz dilden*

G 231/8

*Devr-i kamerde uykudan fitneler uyarır gözü
Müşterîye kemân çeker Kavs-i hilâl-i Mustafâ*

G 293/5

Ahmed Paşa, ilk örnekte tıpkı Adlî gibi tevriyeli kullanır müşteri. Felek, afitab ve kavs sözcükleri bize müşterinin her iki anlama gelecek şekilde kullanıldığını açıkça göstermektedir. Bir beyitte müşteriye sevginin gözüne diğeri ise bizzat kendisine benzetir. Müşteri yıldızının güneşle birleşmesi ise pek uğurlu kabul edilmemektedir. Müşteri ay ile dosttur.

*Kanı dil-ber ki behâ cevherini 'arza kılup
Müşterî şevkiyla germ ola bâzâr-ı vefâ*

G 3/5

Hamdullah Hamdi, müşterinin zariflik timsali olmasına vurgu yapar bu beyitte. Ayrıca renginden dolayı müşterinin mücevhere benzetilmesi nedeniyle cevher sözcüğünü de tesadüfi kullanmadığını söyleyebiliriz.

*Sen gün sıfatlu ay için ey müşteri-cebîn
Âheng idince nâleye ben Zöhre na çalar*

G 133/2

*Müşterî çok leblerün tiryâkine hâcet degül
Boynuna sarmag için bir iki su 'bân beslemek*

G 304/4

*Cân ile leblerine gönül müşteri iken
Baş isteyince bûseye almaz bıkar mısın*

G 409/2

*Horşîd sana benzemese müşteri ile
Bakmazdı gök yüzine kimesne yiri ile*

G 462/1

*Sakin mahabbet ehline incinme sevdiğüm
Bulur metâ'-i hüsn behâ müşteri ile*

G 462/2

*Tiryâkine lebinün olur müşteri ziyâd
Boynuna toladukca sanem zülfi mârını*

G 607/3

*La 'l-i lebüne cân ile dil müşteri iken
Bâzâr idersen ey boyı şimşâd elün beri*

G 638/3

Necâtî Bey, ilk beytinde zühre-müşteri ilişkisine gönderme yaparak sevgilinin yüzünü adeta bir gökyüzü gibi teşbih etmiş; yüzünü aya, alınını ise parlaklığı nedeniyle müşteri yıldızına benzetmiştir ve kendisi de zühre yıldızıdır. Diğer örneklerde müşteri alıcı anlamında kullanılmıştır ve akla pek de yıldızı getirmemektedir. Ancak diğer beyitlerde de dikkat çekici olan müşterinin sevgilinin dudaklarının alıcısı olmasıdır.

*Her hâlin ile şâkirem ey bî-sitâre ger
Makbul eder ise seni ol müşteri-cenab*

K 12/17

Şeyhî, bu beytinde “müşteri-cenab” diyerek onun büyük kutlu olmasını vurgulamış olabilir.

1.6.5. Keyvân (Zuhal)

“Zuhal, Satürn gezegeninin diğer adıdır. Zâhilden türemiş olup geciken mânâsnadır. Yeri yedinci felektir. Rengi siyaha bakan koyu yeşildir. Nahs-ı ekber, yani büyük uğursuzluk sayılır. “Gam ve keder vericidir, ona bakan kederlenir.” Zuhal’in bir adı da Keyvan’dır. Yedinci felek onun emrindedir. Onun hâkim olduğu senede soğuklar artar. Keyvan yıldızı, nahs-ı ekber olduğundan gam ve keder vericidir. Dolayısıyla bu kötü mânâlarla orantılı olarak bu yıldız, rakibe benzetilmiştir.”¹⁴⁵

*Bir şehenşâh-i kader-kadr ü kaza-râdır k'olur
Bâmına hindü Zuhal der-gâhına çâker güneş*

K 19/18

*Tutmasın mı dâ'ima çarh-ı felek çînî siper
Çünkü nîzenden sakındığı ser-i Keyvânıdır*

K 15/33

¹⁴⁵ Kapal, agm, s.167.

Ahmed Paşa, zuhali bir hindû olarak teşbih eder ve onu en yüksekte bekçi olarak görevlendirir. Aynı zamanda bekçilik işini yapan kişi köle yani hindûdur. İkinci örnekte ise talihinin dönmesinden korkan âşığın kendini keder veren keyvandan sakındığını anlatır ki burada keyvanın gam ve keder verici özelliğini vurgular.

Öykinimez fark-ı yâr üstinde müşkîn perçeme
Çıksa keyvân-ı Habeş eyvân-ı sîmîn üstine

G 38/4

Hamdullah Hamdi, beytinde keyvanı köle olarak tasavvur eder ki bu köle en yüksek tabakada da olsa yani sevgilinin en yakınında da olsa sevgilinin alınına düşen bir saç teli kadar olamaz şaire göre.

Ol deftereçü akl nazar kıldı bildi kim
Ser-nâme nâm mihr-meseldir zühâl-mahal

Mus 1-IV/2

Pervîz-bahı u zühre-makâm u zühâl-mahal
Nevrûz-rüzi tâli'i hurşîd ile Hamel

Mus 2-I/12

Ger kürsü edinirse dokuz çarhı fi'l-mesel
Kadrin ayağın öpmeğe erişmeye Zühâl

Mus 2-IV/12

Nice yüz sürmesin atından düşen na'la felek
Gûşvâr-ı mâhî vü tâc-ı ser-i keyvânıdır

K 9/36

Pâsbân saltanatı kasnna keyvân-ı felek
Sayebân devleti dergâhına eyvan-ı kerem

K 11/8

Eyvân-ı asuman gözüme lâk gelmese
Çün rif'at ile kubbe-i keyvâna ermişem

Mus 1-III/6

Şeyhî, incelediğimiz şairler arasında keyvânı en çok kullanan şair. İlk iki beytinde zühâl ile tamlama kurmuş ve iki kere zühâl-mahal tamlamasını kullanmıştır. Bir diğer beytinde ise zühâlin dokuz katın en üstünde yer aldığını vurgular. Bir başka beyitte aynı

vurguyu keyvân sözcüğü ile yapar. Geleneğe uygun olarak bir başka beyitte ise pâsbân sözcüğü ile onun yine diğer beyitlerde olduğu gibi en yüksek felekte yer aldığına telmih yapar.

1.6.6. Hamel

"Hamel yani Koç burcu, yıldızların gökyüzünde koç şekline benzetilmesinden dolayı bu adı almıştır. Bu burç "Burc-ı bere" ya da "Bere-i felek" adıyla da bilinmektedir. Burcun elementi ateş, gezegeni Merih (Mars)'dir. Mars gezegeni, uğursuz gezegenlerden sayılmaktadır. İhvan-ı Safa Risalelerinde, Mars gezegeninin ahiret hayatı için uğursuz olduğu söylenir. Bunların dışında ayın veya güneşin Hamel burcuna gelmesi ise uğurludur. Bu zaman zarfında ava gitmenin, sefere çıkmanın ya da işe başlamanın iyi olduğu düşünülmektedir. 21 Mart ile 20 Nisan tarihleri arasında Koç burcunun etkisinin sürdüğüne inanılır. Güneş 21 Mart'ta yani ilkbaharın başlangıcıyla ilk burç olan Koç burcuna girmektedir. Buradan da anlaşılacağı üzere, Koç burcu ilkbahar burcudur. Bu nedenle, divan edebiyatında Hamel burcu birçok yerde baharı başlatan yani getiren olmasıyla birlikte nevrüz ve bahar tasvirleriyle geçmektedir. Nâmî, bir beytinde Hamel burcunu sakiye, güneşi de kadehe benzeterek baharı getirenin Hamel burcu olduğunu söyler. Birçok beyitte Hamel yani Koç burcuyla, isminden hareketle, koç-kurban ilişkisi kurulmuştur. Koç, kurban kelimelerinin geçtiği beyitlerde bayramla ilgili unsurların ve bayram tasvirlerinin de geçtiğini görebiliyoruz. Divan şairleri beyitlerde koç, kurban ve bayram kelimeleriyle tenasüp sanatı yapmışlardır. Burçlar denince ilk akla gelen, hiç şüphesiz, onların insanların karakterleri üzerindeki etkileridir. Koç burcu insanların genel olarak aktif, çalışkan, hareketli, aceleci ve alaycı olduğuna inanılır. Ancak divan şairlerimize baktığımızda, şiirlerinde burçların bu tür özelliklerine neredeyse hiç değinmediklerini görüyoruz."¹⁴⁶

Saçında yüzünü gördüm güneşdür burc-ı 'akrebde
Müneccimsin ne vech ile güneş burcın hamel dirsın

G 103/2

Adlî, sevgilinin yüzüne dökülen saçını güneş burcuna giren akrebe benzetir. Ayın akreb burcunda olması uğursuzluk olduğundan güneşle zikreder şair akrebi ve müneccimi

¹⁴⁶ Hafsanur YILDIRIM, "Divan Şairlerine Göre Burçlar", Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, Cilt: 8, Sayı: 41, Aralık 2015, s. 345-346.

nasıl olur da sevgilinin burcunun koç olduğunu yanılıp söylersin diye azarlar.

San hameldir ki kurttan kaçuban

Şîr-i ner koltugun edindi makar

Kt 34/2

Ahmed Paşa, bu beytinde hameli gerçek anlamıyla kullansa da şîr sözcüğünü de zikretmesi koç burcu ve aslan burcuna telmih yaptığını da düşündürür.

Kış şahpesine kalmadı âlemde bir amel

Burc-ı hamelde dikti felek şahı çün alem

K 10/4

Kahrın kılıcı göstericek berk-i sûznâk

Hilm ile baklaya amele vâli-i hamel

Mus 1-IV/9

Pervîz-bahı u zühre-makâm u zühal-mahal

Nevrûz-rüzı tâli'i hurşîd ile Hamel

Mus 2-I/12

Şeyhî, kasidenin nesib bölümünde baharın başlangıcını işaret etmek için koç burcundan faydalanır. Yine bir diğer beytinde Nevrûz Bayramı ile güneşin koç burcuna girmesi arasındaki bağlantıya işaret eder.

1.6.7. Sevr

"İçinde otuz iki, dışında beş yıldız bulunur. Buna Burc-ı Süreyya ya da Burc-ı gâv da denilir. Bu kamerin burcu olduğundan sabah görünmez, burada ayın kurban edildiğine inanılır. Güneş doğarken gökyüzünün kızıl olması ayın kanı olarak yorumlanır. En parlak yıldızı Aynü's-sevr ya da ed-Deberân adını alır. Başka adları da vardır. Burada birbirine yakın iki yıldıza Kelbeyn denilir. Bunların Deberân'ın köpekleri olduğuna inanılır. Kamer, sevr burcuna gelince evlenmek, mal ve davar almak, ekin ekmek, konuk çağırarak, yeni giymek olumlu yorumlanır."¹⁴⁷

Her subh kireç taşır idi Sevr ile gerdun

Her gece haşâ döker idi necm-i semâvâ

¹⁴⁷ Metin AND, "Minyatürlerle Osmanlı-İslam Mitologyası", YKY, İstanbul 2008, s. 337.

K 11/18

Ursalar eflâke ey meh gönlümün bâr-ı gamın

Yıkılıp gerdûn şikest olurdu Sevrün gerdeni

G 347/4

Ahmed Paşa, ağır yükleri taşıtır sevre gündüzleri, geceleri ise gökyüzüne yıldız döker. İçinde otuz iki yıldızın olması gökyüzüne yıldız dökme hakkı tanır serve. İkinci örnekte ise yine dünyayı gam yüküyle birlikte taşıdığını ve bu yüzden boynunun eğri olduğunu söyler.

Sipihr sofrasın açar bu hâna mâ hazarı

Külîçe ay u güneş sevr ü berre biryânı

K 14/32

Şeyhî, bu örnekte sofraya açmak deyimini kullanır ve bu sofrada kurbanlık et vardır. Sevr burada kurbanlık anlamı taşır ama aynı zamanda ay ve güneşle zikredildiği için boğa burcunu da işaret ettiği söylenebilir.

1.6.8. Cevzâ

Bu burç, gökyüzünde sabit halde bulunan birçok yıldızdan oluşmakla birlikte temel olarak iki yıldızın belirlendiği burçtur. Bu yıldızlar birbirine sarılmış iki çocuk şeklinedirler ve burç, ismini buradan almıştır. Bu burç, “Burc-ı dü-peyker”, “Tev’eman”, “Zücesedeyn” olarak da bilinir. 21 Mayıs ve 22 Haziran bu burcun tarihleridir. Bu burçtan sonra yaz mevsimi geldiğinden, ilkbaharın son burcudur. Elementi hava, tabiatı kurudur. Gezegeni ise Merkür yani Utarid’dir. Ay bu burca girdiğinde mektup yazmak, şiir okumak ve hesap kitapla uğraşmak iyi olarak bilinir. Günümüzde de halk arasında, burcu İkizler olan kişilerin edebi yönlerinin ve hitabetlerinin iyi olacağına inanılmaktadır. İkizler burcunun genellikle yükseklik, yücelik ve ulaşılmazlık bildirilen yerlerde anıldığını görmekteyiz. Divan edebiyatında sevgilinin bulunduğu makamın ulaşılmaz olması bakımından, bu durumun Cevza burcuyla birlikte ele alındığını söyleyebiliriz. Yükseklik belirten Cevza burcunun beyitlerde, “baş tacı” kelimesiyle birlikte geçtiği görülmektedir.¹⁴⁸

¹⁴⁸ Yıldırım, *agm*, s. 347.

*Cârûb-sıfat beste-miyân olsa yeridir
Kim yüz sürüyüp süpürür eşigini Cevzâ*

K 11/23

Ahmed Paşa, ikizler burcunu sevgilinin kapısının eşigini süpüren süpürgeciye benzetir. Sevgili ay, kapısının hizmetkârları ise ikizlerdir. Sevgilinin önünde saygıyla eğilip onun kapısını süpürürler.

1.6.9. Akrep

"Gökyüzünde akrebi andıran bir şekilde sabit halde bulunan yıldız kümesidir. 24 Ekim-21 Kasım tarihleri arası Akrep burcunun tarihleridir. Sonbahar burçlarından, elementi su ve gezegeni Merih'tir. Merih uğursuz sayılan gezegenlerdendir. Ayın bu burçtayken yapılmasının uğursuz olduğuna inanılan şeyler olmakla birlikte bu burcun her gününün uğursuz sayılması anlamına gelmemektedir. Akrep burcu metinlerde "Kejdüm" ya da "Kej-dûm-ı felek" olarak da geçmektedir. Ay Akrep burcundayken yazı yazmak, bilimle uğraşmak iyi olarak bilinirken, sefere çıkmak uğursuzluk sayılmıştır. Beyitlerde sevgilinin saçı, yanağı ve gözü gibi yüz unsurları, sevgiliden hiç ayrılmamaları bakımından, beyitlerde ay ve akrep burcuyla ilişkilendirilmiştir. Ayın Akrep burcundayken seferin uğursuz olmasıyla birlikte, buna inanan aşık olduğu yerden, yani aynı zamanda da sevgilin bulunduğu memleketten uzaklaşmamaktadır.

Ayın Akrep burcuna gelmesi "kıran-ı nahseyin" olarak geçmektedir. Ay bu durumdayken fitne ve fesadın artacağına, yangın, sel gibi afetlerin olacağına, kısacası sıkıntıların baş göstereceğine inanılır. Bunların dışında ay, Akrep burcundayken yağmurun yağacağı inancı da halk içinde yaygındır."¹⁴⁹

*Saçında yüzini gördüm güneşdür burc-ı 'akrebde
Müneccimsin ne vech ile güneş burcın hamel dirsın*

G 103/2

Adlî, müneccime oldukça kızar çünkü güneş şimdi koç burcunda değildir olması da imkânsızdır. Bu yüzden âşık sevgilinin yanından, bulunduğu yerden ayrılamaz. Sefere çıkamaz. Ayrıca şair sevgilinin yüzündeki saçı güneşteki akrep burcuna benzetir ki şekil olarak aralarında benzerlik ilgisi kurmuştur. Ayrıca ayın akrep burcunda olması uğursuz

¹⁴⁹ Yıldırım, *agm*, s. 349-350.

kabul edildiği için şair akrebi güneşle zikreder.

Ne şemsdir yüzü kim etti Akrebi menzil

Ne Kavsdır kaşı kim çekti Müşteriye kemân

K 39/17

Ey dil ruh u zülfün gürüben terkimiz urma

Çıkma sefere k'oldu mehin menzili Akreb

G 10/4

Agzı mercan dürcüdür kim cevher-i cân andadır

Zülfü Akreb burcudur kim mâh-ı tâbân andadır

G 42/1

Gitmez kapından ol ki göre zülf ü haddini

Akrebde olsa mâh degildir revâ sefer

G 73/3

Ahmed Paşa, ilk örnek beyitte bütün burç ve yıldız isimlerini tevriyeli kullanır. Sevgilinin yüzü güneşe benzetilir ve akrep burcu güneşle birleşmek üzeredir ki bu da sonbahar mevsimine işaret etmektedir. İkinci beyitte ise ay akrep burcundadır ve şair sefere çıkılmaması konusunda uyarıda bulunur. Bir diğer beyitte aralarındaki benzerlik nedeniyle sevgilinin zülfünü gerek renk gerekse şekil olarak akrebe benzetir. Ancak burada akrep sözcüğünü tevriyeli olarak kullandığını da söyleyebiliriz.

Görüb seni Necâtî yılanlar kuşandı zülf

Degdi meger kulagina 'akreb didükleri

G 585/9

Necâtî Bey ise daha çok gerçek anlamına gelecek şekilde kullanıyor gibi görünse de zülf sözcüğü bize akrebi tevriyeli kullandığını kanıtlar niteliktedir.

Görelî zülfünü haddinde bildim

Ki akreb mâh-ı taban menzilidir

G 51/4

Şeyhî de ayın akrep burcuna gelmesini yani “*kıran-ı nahseyn*” i sevgilinin yüzüne düşen zülfüyle anlatır. Burada ayrıca bu olayı gayet doğal bir olaymış gibi açıklayarak da hüsn-i ta'lil sanatı yapar.

1.6.10. Kavs

“22 Kasım - 20 Aralık tarihleri arasında etkili olan burçtur. Elementi ateş, gezegeni Jüpiter yani Müşteri’dir. Sonbahar burçlarından. Metinlerde “Burc-ı keman”, “Hân-ı keman” olarak da geçmektedir. Divan edebiyatında, sevgilinin kaşının yaya benzetilmesi oldukça yaygın bir kullanımdır. Yay burcunda yıldızların şeklinin yaya benzemesiyle, beyitlerde isminden yola çıkılarak sevgilinin kaşıyla aralarında ilgi kurulmaktadır. Yine bundan dolayı beyitlerde bu burcun ebru, kaş, kamer kelimeleriyle birlikte geçtiğini görmekteyiz.

Yayın anıldığı yerde oka da yer verilmesi kaçınılmazdır. Şairlerin beyitlerinde bu ikiliyi sıkça kullandıklarını görmekteyiz. Şiirlerde gökyüzünden yağın yağmurların, adeta bir yay tarafından fırlatılan oklara benzetilmesi söz konusudur. Utarid’in Yay burcunda bulunması uğurlu sayılmaktadır. Şairlerin de buna dayanarak, Yay burcunu ele aldıkları beyitlerde, Utarid’i de andıklarını görüyoruz.”¹⁵⁰

Ne şemsdir yüzü kim etti Akrebi menzil
Ne Kavsdır kaşı kim çekti Müşteriye kemân

K 39/17

Kaşın bir kavs çekti müşteriye
Ki toz olmuştur ana anber-i nâb

G 13/3

Ahmed Paşa, her iki beytinde de geleneğe uygun olarak hem sevgilinin kaşı hem de yay burcunu ifade etmek ve her ikisine de işaret etmek için kullanır kavs sözcüğünü. Her iki beyitte de “kaşın müşteriye (müşteri yıldızı) kavs çekmesi” tabirine rastlamaktayız ki bunun özel bir kullanım olduğunu düşünmek yanlış olmaz. İlk beytinde ise kemanın varlığı, kavsin aynı zamanda keman yayı olarak da kullanıldığını düşündürür.

Bercis-i kavs elinde kalem tîr ile şihâb
Merrîh çengi gibi atar cünneye hadeng

Mus 4-I/4

Kavs-i felek midir ki komuş şaşta tîr-i çarh
Yâ mâh-ı nev ki cephede bulmuş kemân kaşın

¹⁵⁰ Yıldırım, *agm*, s. 350.

Şeyhî de Ahmed Paşa gibi müşteri yıldızı ile birlikte zikreder kavsi ve aynı zamanda sevgilinin kaşını da ifade etmek için kullanır. Ancak her ne kadar kaş sözcüğü geçse de “merrih, bercis, felek” gibi sözcükler bize şairin yaya burcunu işaret ettiğini rahatlıkla söyleme hakkı tanımaktadır.

1.6.11. Delv

“Delv-i sipihr ve Sâkibü'l-mâ olarak da anılan bu burç kış mevsimi burcudur. 21 Ocak - 19 Şubat tarihleri arasında etkilidir. Elementi hava, gezegeni Zuhâl'dir. Kova burcu beyitlerde güneşle birlikte geçmektedir. Delv kelimesinin burç olan kova anlamında kullanılıp kullanılmadığı tam anlaşılmamakla birlikte, beyitlerde güneş ve ayın kovaya benzetildiğini görmekteyiz.”¹⁵¹

*Geh kâh-keşân gâh iletip hürmen-i mehden
Dolâb-ı felek Delv ile dökerdi ana mâ*

K 11/19

*Su deyu şihâb akıtır uş burc-i Delvden
Dolâbların k'oldu felekler gibi a 'lâ*

K 11/38

Ahmed Paşa, ilk beyitte kehkeşanın ay harmanından saman götürmesi ve "felek dolabı"nın delv ile ona su dökmesini bir arada zikrederek kerpiç yapımına telmihte bulunmuştur. Burada ayın kovaya benzetildiğini de söyleyebiliriz. İkinci beyitte ise sevilinin gözünden akan yaşları kovadan akan yıldızlara benzetir şair ancak burada şairin kış mevsimine gönderme yaptığını da söylemek gerekir.

1.6.12. Hût

“Balık burcudur. Arapçada “Balık” anlamındaki “Semek” isminden gelen “Simâk” olarak da bilinmektedir. Mütecesside olan burçlardandır. Güneş bu burcun etkisine girdiği vakit kış ile ilkbahar arasında karışma meydana gelir. Burc-ı mâî grubuna mensuptur ve tabiatı rutubetli ve soğuktur. Müennes-i leylî olarak nispet edilmiştir. Tasvirlerde birbirlerine kuyruklarından bağlı olan iki balık şeklinde resmedilmiştir. Birinci balığın başı doğuyu, kuyruğu batıyı; ikinci balığın ise başı kuzeyi, kuyruğu güneyi işaret

¹⁵¹ Yıldırım, *agm*, s. 351.

etmektedir. Balık burcu mensupları genelde naif, soğukkanlı ve ağırkanlı olarak bilinirler. Beyitlerde isminden kaynaklı söz oyunları ile birlikte kullanılmıştır. Denizde balığın çok oluşu sebebiyle çokluk ifade etmek için de şairler tarafından tercih edilmiştir. Ayrıca mübalağa sanatına çok uygun oluşundan mütevellit “semekten simâka” (denizdeki balıktan gökteki balık burcuna kadar) şeklinde bir deyimsel ifadeye de ilham kaynağı olmuştur. Hz. Yunus kıssasında geçen balık hadisesinden dolayı da Yunus peygamberle ilişkili kullanımlarına rastlamak mümkündür.”¹⁵²

Hem bahr-i sipihr anda habâb-ı güzerândır

Hem Hût-ı felekdir ana dil teşne vü zam'â

K 11/33

Ahmed Paşa, balık burcunu leff ü neşr sanatının bir ögesi olarak kullanır. Aynı zamanda bahr-i sipihr, habâb-ı güzerân gibi tamlamalarla da tenasüb sanatını kullanır. Yani hem balık burcunu hem de balığı çağrıştırır şair.

1.6.13. Felek

Kur'an-ı Kerim'de çeşitli ayetlerde feleğin yedi katmandan yaratıldığı belirtilmektedir. “Görmediniz mi Allah yedi göğü birbiriyle ahenkar olarak yarattı (Nuh:15).” ayeti bunlardan biridir. Klasik edebiyatta, Kur'an-ı Kerim'deki astronomi ile ilgili ayetler önemsenmekle beraber temel olarak, Batlamyus sistemi esas alınmıştır. Batlamyus'un sistemine göre dünyayı dokuz felek sarmaktadır. İlk yedi felekte Ay, Utarid, Zühre, Şems, Merih, Müşterî, Zuhâl gezegenleri bulunmaktadır. Bu gezegenlerden sonra sabit yıldızların yani burçların bulunduğu sekizinci felek gelir. Dokuzuncu felek ise bütün felekleri kapsayan en büyük, sonuncu felektir. Bu feleğe birçok isim verilmiştir. Kuşatıcı küre, felek-i atlas, felek-i azam, felekü'l-eflak bu isimlerden bazılarıdır. Feleklerin doğudan batıya ve batıdan doğuya olmak üzere iki yöne doğru hareketleri vardır. Bütün felekleri kapsayan felek-i azamın dönüşü doğudan batıya olup bu dönüşü yirmi dört saatte tamamlamakta ve yine bu dönüşüyle diğer felekleri de etkilemektedir. Güneşle yıldızların doğuşu ve batışı da bu feleğin etkisiyle olmaktadır. Bütün bu feleklerin dönüşünün ve felek-i azamın diğer feleklerin tersine olan dönüşünün insanların kaderi üzerinde etki ettiğine inanılması ile klasik edebiyat şairleri, başlarına gelen felaketleri ve en önemlisi de

¹⁵² Gülüm, *agm*, s. 537.

sevgiliyle aralarının bir türlü iyi olamamasını bu dönüşlere bağlarlar. Bundan dolayı klasik şiirimizde şairlerin felekten yakınmaları sıklıkla karşımıza çıkmaktadır.¹⁵³

*Âhumun okı geçdi felekden senün iy dōst
Sengîn dilüne olmadı mümkün eser itmek*

G 53/3

*Dâd elünden iy felek her gün bana cevri eyleyüp
Ol rakîb-i kâfîre ‘adl ile dâd itmek neden*

G 101/2

*Geçer mi âhumun târi irişdikçe feleklerden
Sorarsan bilesin dahı feleklerde meleklerden*

G 109/1

G 20/4, G 31/2, G 38/4, G 39/5, G 63/5, G 83/4,5, G 101/1,3,4,5, G 104/5, G 109/7...

Adlî, son beyiti hariç diğer beyitlerinde felek sözcüğü ile talih, baht sözcüğünü kastetmiş ve onun ne kadar zalim olduğundan dem vurmıştır. Son beytinde ise gökyüzü anlamında kullanmıştır feleği.

*Bu tâk-ı zebercedden açar revzen-i zerrîn
Kim ede arûs-i felek ol kasrı temâşâ*

K 11/12

*Ya felek Mısrında sultân oldu bir Yûsuf-cemâl
Ya Züleyhâdır tutar nârenc-i zer-peyker güneş*

K 19/6

*Bunca gözüyle felek ey fitne-i devr-i kamer
Âlem içre görmedi sen şâh-ı devrânım gibi*

G 306/10

K 2/86,90, K 4/26, K 8/5, K 11/1,7,16,19,33,38,45,65,66,74,90,99, K 12/3,57, K 15/33...

Ahmed Paşa, ilk örnek beytinde arûs-ı felek tamlamasıyla güneşi tanımlar. İkinci beyitte ise baht, talih anlamında kullanılmıştır. Son beyitte felekten kasıt dünyadır.

*Dûd-ı âhumdur felekde ebr-i bârândan garaz
Eşk-i çeşmümdür eşigünde Süreyyâdan murâd*

¹⁵³ Yıldırım, *agm*, s. 342-343.

G 8/3

'Avnîyâ rindân harâbât içre 'ayş itmek için

'Arsa-i 'âlem ana sahn ü felek eyvân gerek

G 41/6

G 44/5, 55/4, 56/4.

Avnî, ilk örnekte dünyayı saran katmanlardan birini, atmosferi anlatır felek sözcüğüyle. Yani bu beyitte felek gökyüzüdür. İkinci beyitte ise dünyadır.

Kurs-ı mehi felekde iki pâre eyleyen

Arpa külîçesin özine eyledi gızâ

K 2/7

Cihânda bir yalunuz serv-i nâz-perverdür

Baş egmeyüp feleke rûzgâra nâzlanur

G 30/2

Kapundan ırag itdi felek Hamdîyi ammâ

Yok lahza ki olmaya cemâlünü mülâhız

G 78/5

K 2/18,43, K 23-II/1, G 19/2, 63/1, G 90/1, G 111/6, G 115/3, G 119/5, G 130/1, G 136/3...

Hamdullah Hamdi, ilk örnekte aydan bahsetmesi hasebiyle felek sözcüğünü gökyüzü anlamında kullanıldığını söyleyebiliriz. Diğer örneklerde ise talih, baht anlamlarında kullanmıştır.

Ol hüsn âteşinün şevki ile tutuşuram

Ay ü güneş felekler hep üstüme dönerler

G 92/2

Bir gün sen âfitâba mukârin olam diyu

Mâh-ı felek yıl on iki aydur sefer çeker

G 145/3

Dest-i cefâ ile felek bükdi belümi yay tek

Tîr-i murâdı âh kim bir kez nişânda görmedük

G 291/8

G 63/1, G 64/1, G 104/4, G 105/4, G 141/4, G 159/7, G 179/4, G 186/3, G 222/1, G 232/4..

Necâtî Bey, sevgilinin güzelliği ile başı dönen aşığın ne kadar etkilendiğini mübalağa yoluyla belirtmek için dünyayı çevreleyen katmanlara gönderme yapar. İkinci

örnekte ise hüsn-i talilin en güzel örneklerinden birine alet eder feleği. Bu beyitte gökyüzü anlamında kullanır feleği. Son örnekte ise kaderdir felek ve aşığı sevgili karşısında çaresiz bırakır.

Neden döner dil-i arif gibi felek dâyim

Niçin durur ruh-ı âşık gibi zemîn pâmâl

K 3/25

Nice yüz sürmesin atından düşen na'la felek

Gûşvâr-ı mâhi vü tâc-ı ser-i keyvânıdır

K 9/36

Bunca nur u fert ile hüsnün gününe benzemez

Nice kim bedr-i felek yüzü her ay bozar düzer

G 57/4

Zihî hulk u zihî halk ki vermiş sana hâlık

Felek hüsnüne hayran melek lutfuna âşık

G 93/1

K 3/42, K 8/10, K 10/4, K 11/3,8, K 13/18, K 14/34,43, Mus 1-V/6,10, Mus 1-VI/10...

Şeyhî de feleği beyitlerinde gökyüzü, kader, talih ve dünya anlamlarında kullanmıştır. İlk beytinde leff ü neşr sanatının bir ögesi olarak felek ve zemin sözcükleri arasında tezat sanatı yapmıştır.

SONUÇ

Şairler dünyaya bizim baktığımız pencereden bakmıyor ya da bizim gördüklerimizin ötesinde şeyler görüyorlar. İşte bu yüzden divan şairleri sevgiliyi ifade ederken adeta bir yürüyen doğa harikasından bahsederler.

İncelediğimiz 15.yy divanlarında şairlerin ortak unsurları kullandıklarını görmekteyiz. Ancak bu ortak unsurlar her bir şairin dizesinde ayrı güzelliكتedir. Biz bu çalışmayla aslında yıllarca tekdüze oldukları, farklı imgeler kullanmadıkları için eleştirilen divan şairlerine haklarını teslim etmek istedik. Benzetmeler, kullanılan kavramlar aynı olsa da hayal dünyası farklı olan şairler bu kavramlara farklı tatlar kazandırmıştır. Bu aslında şuna benzer: Aşçıların hepsi aynı malzemeyi kullanır ama ortaya çıkan yemeklerin tadı aynı değildir.

Beyitleri incelerken şairlerin zekâsına hayran kalmamak da elde değildir. Bazen bir divan boyunca şair aynı kelimeyi belli beyitlerde kullanmıştır. Mesela dönemin önemli şairlerinden Ahmed Paşa, Şeyhî gibi şairler, incelediğimiz kavramları çoğunlukla gazellerin aynı beyitlerinde kullanmışlar.

Çalışmamızın başında yer alan tablo hangi şairin hangi sözcüğü ne kadar sıklıkla kullandığını göstermektedir. Bu tablo şairin aynı zamanda dönemin zihniyetinden ne denli etkilendiğini de gösterir.

Kavramlar açıklanırken mazmunlar sözlüğünden, makalelerden, divan edebiyatı ile ilgili kaynaklardan ve Osmanlı Türkçesi sözlüğünden yararlandık. Ancak tabii ki açıklamalar incelendiğinde kavramı şairin birebir bu açıklamaya uygun kullanmadığı, onu kendi hayal dünyasında yeniden şekillendirdiği ve keskin zekâsıyla süslediği görülecektir.

KAYNAKÇA

- Açıl, B. (2013). *Klasik Türk Edebiyatında Alegori*. İstanbul: Küre Yayınları.
- And, M. (2008). *Minyatürlerle Osmanlı-İslâm Mitologyası*. İstanbul: YKY.
- Ayvazoğlu, B. (1997). *Güller Kitabı*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Canım, R. (2018). *Latîfî- Tezkiretü 'ş-Şu'arâ ve Tabsıratü'n-Nuzamâ*. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü.
- Ceylan, Ö. (2007) *Kuşlar Divanı*. İstanbul: Kapı Yayınları.
- Devellioğlu F. (1999) *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat*. Ankara: Aydın Kitabevi.
- Doğan, M. N. (2005). *Fatih Divanı ve Şerhi*. İstanbul: Yelkenli Yayınları.
- İpekten, H.- Kut, G.- İsen, M.- Ayan, H.- Karabey, T. (2017). *Sehi Beg/Heşt Bihişt*. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü.
- İsen, M., Kurnaz, C. (1990). *Şeyhî Divanı*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Jacob, G. (1904). *Der Divan Sultan Mehmeds Des Zweiten*. Berlin.
- Kam, Ö. F. (2008). *Divan Şiirinin Dünyasına Giriş – Âsâr-ı Edebiyye Tedkikâtı*. (Haz. Halil Çeltik) Ankara: Birleşik Yayınları.
- Kılıç, F. (2018). *Es-Seyyid Pîr Mehmed bin Çelebi-Meşâ'irü'ş-şu'arâ*. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü.
- Onay, A. T. (2009). *Açıklamalı Divan Şiiri Sözlüğü*. (Haz. Cemal Kurnaz) İstanbul: H Yayınları.
- Ögel, B. (1989). *Türk Mitolojisi*. Ankara: A.K.D.T.Y.K. T.T.K. Yayınları.
- Pala, İ. (2004). *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*. İstanbul: Kapı Yayınları.
- Sungurhan, A. (2017). *Kınalızâde Hasan Çelebi- Tezkiretü'ş - ş u'arâ*. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü.
- Şentürk, A. A.- Kartal A. (2016). *Eski Türk Edebiyatı Tarihi*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Tarlan, A. N. (1997). *Necati Beg Divanı*. İstanbul: MEB Yayınları.
- Tarlan, A. N. (2004). *Şeyhî Divanını Tetkik*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Tolasa, H. (2001). *Ahmet Paşa'nın Şiir Dünyası*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Yavuz, B. (2008). *Amasya'ya Vâli Osmanlı'ya Padişah Bir Şair: Adlî (Hayatı, Şâhsiyeti, Şairliği, Divanının Tenkidli Metni)*. Amasya: Amasya Valiliği Yayınları.

Bilimsel Dergi Makaleleri

- Açıl, B. (2015). “Klasik Türk Şiirinde Estetik Bir Unsur Olarak Çiçekler”. *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, 5, ss.1-28.

- Batıslam, H. D. (2002). “Divan Şiirinin Mitolojik Kuşları: HÜMÂ, ANKA VE SİMURG”. *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, 1, ss. 195-196.
- Bayram, Y. (2007). “Klasik Türk Şiirinde Duyguların Dili: Çiçekler”. *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 2/4, ss. 209-210.
- Bayram, Y. (2008). “Sultan İkinci Bâyezîd-i Velî (Adlî) Divanı'nın British Library Nüshasında İmlâ Husûsiyetleri”. *International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 3/6, ss. 109-142
- Durkaya, H. (2012). “Fehîm- Kadîm Divanı'nda Hayvanlar Üzerine Bir İnceleme”. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3/15, ss. 13-27.
- Güler, Z. (2014). “Divan Şiirinde Papağan”. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2/1, ss. 61-71.
- Gülhan, A. (2008). “Divan Şiirinde Meyveler Ve Meyvelerden Hareketle Yapılan Teşbih Ve Mecazlar” *International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 3/5, ss. 345-375.
- Gülüm, E. (2014). “Sünbül-Zâde Vehbî Divanı'nda (Sünbülîstân) Kozmik Unsurların Kullanımı”. *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 9/9, ss. 519-546.
- Kapal, N. (2013). “Zatî Divanı'nda Kozmik Unsurlar”. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6/24, ss. 160-170.
- Karaman, G. (2012). “Perîşân Çiçek Sünbül ve Klasik Türk Şiirinde İşleniği”. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 1/2, ss. 288-319.
- Kaya, B. A. (2015). “Klâsik Türk Şiirinde Şifâlı Bitkiler Üzerine Bir Deneme”. *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 15, ss. 263-314.
- Şentürk, A. A. (1994). “Divan Edebiyatında Felekler, Seyyare, Sabiteler”. *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, 90, ss. 131-180.
- Turan, M. (2014). “Ahmedî Divanı'nda Kuşlar”. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2/7, ss. 23-37.
- Yıldırım, H. (2015). “Divan Şairlerine Göre Burçlar”. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8/41, ss. 340-353.
- Ansiklopedi Maddeleri**
- Biltekin, H.(2010). “Şeyhî”. *DİA*, Cilt 39, ss.80-82.

Kabaklı, A. (2006). “Adlı”. *Türk Edebiyatı*, C. II, İstanbul: Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları, ss. 553

Kaya, B. A. (2006). “Necâti Bey”. *DİA*, C. 32, s. 477-478.

Kut, G. (1989). “Ahmed Paşa, Bursalı”, *DİA*, C. 2, ss. 111-112.

Öztürk, Z. (1997). “Hamdullah Hamdi”. *DİA*, C. 15, ss.452-453.

Elektronik Kaynaklar

<http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/10594,giris-avnidivanipdf.pdf?0> Erişim Tarihi: 10. 07. 2018.

<https://www.edebiyatvesanatakademisi.com/divan-siiri-ve-sairler/fatih-sultan-mehmet-avni-divani-ve-edebi-kisiligi-1131.aspx> Erişim Tarihi: 13. 10. 2017.

<http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/10615,girispdf.pdf?0> Erişim Tarihi: 24. 01. 2018.

<https://ia801903.us.archive.org/0/items/OsmanlAnsiklopedikLugat/Osmanl%25C4%25B1%20ansiklopedik%20lugat.pdf> Erişim Tarihi: 27. 10. 2016.

<https://www.dunyasozluk.com/nahl.html/110494?sort=favoritedcount&order=desc&page=1> Erişim Tarihi: 29. 10. 2016.

http://tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.5bfe64bdab54f2.87444209. Erişim Tarihi: 09. 11. 2018.

ÖZGEÇMİŞ

Adı Soyadı:	Eray KINALI			
Doğum Yeri:	Borçka			
Doğum Tarihi:	01.11.1981			
Medeni Durumu:	Evli			
Öğrenim Durumu				
Derece	Okulun Adı	Program	Yer	Yıl
İlköğretim	Erenköy İlkokulu	-	Artvin	1985-1990
Ortaöğretim	Murgul Lisesi	-	Artvin	1990-1993
Lise	Murgul Lisesi	-	Artvin	1993-1996
Lisans	KTÜ	Türk Dili ve Edebiyatı	Trabzon	1996-2000
Yüksek Lisans	-	-	-	-
İş Deneyimi:	2000-2003 Sürmene/Ormanseven İlköğretim Okulu Türkçe Öğretmeni 2003-2007 Trabzon Hasan Ali Yücel İlköğretim Okulu Türkçe Öğretmeni 2007-2013 Trabzon Çamlık İşitme Engelliler Meslek Lisesi TDE Öğretmeni 2013-2018 Trabzon Pelitli Ahmet Can Bali Anadolu Lisesi TDE Öğretmeni			
Hakkımda bilgi almak için önerebileceğim şahıslar:	Emrullah KINALI, Güngör ÖZKAN, Neriman GÖRAL KALEM, Hülya AKSU AYDIN, Fatih ŞAHİN, Onur YALÇIN			
E-posta :	yaren618@gmail.com			
Yayımlarım:	-			

Tez Şablonu	Karar Tarihi	Oturum No	Karar No
Sosyal Bilimler Enstitüsü Enstitü Kurulu	12.01.2018	2018-1	3
Artvin Çoruh Üniversitesi Senatosu	31.01.2018	2018-1	6